

A portrait of Andrej Plenković, the Prime Minister of Croatia, wearing a dark suit, white shirt, and patterned tie. He is wearing glasses and has a small Croatian flag pin on his lapel. The background is blurred, showing what appears to be a public event or press conference.

Hg.
200

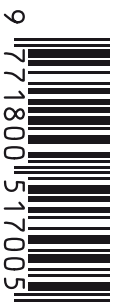
Hrvatski glasnik

PREMIJER PLENKOVIĆ ZA HRVATSKI GLASNIK:

**SKRB O HRVATIMA U CRNOJ GORI
OSTAJE PRIORITET ZA HRVATSKU**

Glasilo Hrvata Crne Gore

br. 200 ■ prosinac 2025.

9 771800 517005

Hrvatsko građansko
društvo
Crne Gore-Kotor

AKTUALNO

"Hrvatski glasnik" dobio status projekta od posebnog značaja

Pratite nas i online.

www.hrvaticg.org

Uvodnik

Jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika uporno tjera na razmišljanje o natpisu sa škaljarskoga mjesnoga groblja, koji je na obiteljskoj nadgrobnoj ploči dao isklesati Frano Taljančić, rođen daleke 1860. godine. Samo jedna kratka rečenica bila je dovoljna da izrazi jakost važnoga osjećaja ovog Kotoranina, otkrivajući njegovu ustrajnost u borbi potvrđivanja vlastite nacionalne pripadnosti.

Ovakve bitke u svom ponavljanju Taljančićevu epitafu daju svezremensku vrijednost, a domoljubni rukopis u škaljarskome kamenu postaje svojevrsan obrazac življenja bokeljskoga hrvatstva te njegova trajnoga suprotstavljanja tuđem prekrajanju.

Koliko je samo ponosa u riječima kotorskoga težačkog predgrađa, koje snagom i značenjem nadilaze vremenska razdoblja, poprimajući općehrvatski smisao i ulogu u brojnim naporima da se sačuva ime i domovina. Zar škaljarski natpis *Hrvat živ pa i mrtav* nije načelo svih hrvatskih bojeva i pobjeda, kako prastarih tako i novijih?

I riječi donose pobjede, izgovorene te one trajnije – uklesane, napisane ili pak tiskane. Svjedoče o narodu višestoljetnog postojanja, iznimnog domoljublja i sveprisutne ustrajnosti da osigura toliko željenu slobodu. Takvu podjednako jaku emociju nosi i rubni prostor hrvatskoga bivstvovanja kojemu, dosljedno čuvajući kulturnu, jezičnu i duhovnu osobitost, povijesno pripadaju Boka kotorska i Svebarje.

Dakako, sastavni element ovdašnje hrvatske prepoznatljivosti čini Glasnik, koji pak unatoč vrijednoj kulturnoj tradiciji kada se umnogome cijenila pisana riječ, predstavlja jedini časopis hrvatskoga naroda na tlu današnje Crne Gore. Na tisuće stranica napisanih u gotovo četvrt stoljeća vjerodostojna su potvrda golemoga doprinosa hrvatskoj opstojnosti i prijateljstvu dviju bliskih država, Hrvatske i Crne Gore, kao i buđenju građanskoga Kotora i njegova zaljeva.

Osobito lijepa okolnost je što izlazak 200. broja, osim u božićno vrijeme, dolazi u godini velikog jubileja, 1100. obljetnici Hrvatskoga Kraljevstva, čime se dodatno osnažuje mjesto Hrvatskoga glasnika i Hrvatskoga građanskog društva u globalnoj hrvatskoj obitelji.

Nikola Dončić,
glavni i odgovorni urednik
Hrvatskoga glasnika

Sadržaj

- 4 „I dalje čujem zrikavce”
- 8 Boka pamti i ne odustaje
- 12 Hrvatska zajednica opet zakinut
- 14 Jokić na svečanoj sjednici: „Kompromisa s budućnošću naše djece i našega grada nema”
- 19 Umjesto intervjua › Andrej Plenković
- 21 Kontinuitet rada u očuvanju hrvatskoga identiteta
- 24 Mozaik
- 28 Dvjesto brojeva upornosti: Hrvatska zajednica u Boki kao europski resurs, a ne folklor!
- 30 Hrvatski glasnik nema samo informativnu, nego i identitetsku funkciju
- 32 Krajevi kao i bića imaju dušu kojom su nam bliži ili dalji
- 35 Kako je Hrvatski glasnik postao glas Hrvata Crne Gore
- 43 Hrvatski glasnik most Boke i Crne Gore s Hrvatskom
- 44 Božićna poruka kotorskoga biskupa
- 46 Škaljari proslavili blagdan svetoga Luke
- 47 Sveti Šimun svjedok tivatskoga kontinuiteta
- 48 Kada služenje postane trag
- 52 Peraški župnik don Srećko Majić oprostio se od svoje zajednice
- 54 Tiha povijest služenja
- 59 In memoriam: Antun Pana Milošević
- 60 Povijesni zavjet ispunjen nakon sto godina
- 64 Novi pogled na „Hrvatske kraljeve”
- 66 Najistočniji spomeni 1000. obljetnice krunidbe kralja Tomislava na istočnojadranskoj obali
- 68 Živo sjećanje na velikog znanstvenika
- 70 Zbornik radova uglednoga kotorskog znanstvenika
- 78 Vrijedni kroatološki ogleđi Milana Bošnjaka o inozemnoj Croatici
- 83 Kako su komunisti zabranjivali hrvatsku Boku kotorsku
- 90 Dalmacija i Boka u oku Grge Novaka
- 94 Pred mletačkim grobom Krsta Ivanovića
- 96 „Razglednica iz Dobrote” prikazana u Zagrebu
- 100 Zajedništvo hrvatske riječi
- 102 Čuvanje identiteta uz pisanu riječ
- 106 Svetište koje je oblikovalo zajednicu
- 111 Monografija koja nije katalog, već interpretacija
- 112 Gdje svaka riječ miriše na more i staru butigu
- 116 Dva zbora, jedan grad
- 118 Dubrovnik za Hrvate Boke i Crne Gore
- 120 Nova generacija, stara ljepota glazbe
- 124 Tollite Portas privukao brojnu publiku
- 130 Premijerni koncert simfonijskog orkestra Boke kotorske
- 132 Orkestar koji čuva tradiciju i osvaja svijet
- 140 S Hrvatima Boke
- 142 Značajna uloga Pomorskog fakulteta u dovođenju prestižnog natjecanja u Boku
- 144 Obitelj Ilić čuvar tradicije bokeljskog maslinarstva
- 146 Stoti rođendan jednoga donjolastovskog počula
- 148 Hrvatske sudbine u oluji Pearl Harbora
- 152 Iz arhive Hrvatskoga glasnika

IZDVAJAMO

str. 18-19

UMJESTO INTERVJUA: ANDREJ PLENKOVIĆ

Skrb o Hrvatima u Crnoj Gori ostaje prioritet za Hrvatsku

Iznimno mi je zadovoljstvo pisati za jubilarni, 200. broj Hrvatskoga glasnika, jedinoga hrvatskoga...

str. 26-43

JUBILARNI DODATAK

200 brojeva s vama

Želim da Hrvatski glasnik ostane prostor koji odbija šutnju, njeguje dostojanstvo i...

str. 60-67

SPOMENIK KRALJU TOMISLAVU

Povijesni zavjet ispunjen nakon sto godina

Otkriveno poprsje stoji kao vidljivi znak jedne trajnosti, kao podsjetnik na...

impresum

Naslovnica: **Andrej Plenković**

Osnivač i nakladnik: **Hrvatsko građansko društvo Crne Gore**

Glavni i odgovorni urednik: **Nikola Dončić**

Uređivački odbor: **Miroslav Marušić, Joško Katelan, Marina Dulović, Jasmina Bajo, Slavko Dabinović**

Lektorica: **Sandra Ćudina**

Fotografije: **Boka News, Vlada Republike Hrvatske, Radio Dux, Radio Kotor, Župa Gospe od Snijega u Škaljarima, Haris Mekić, Jurica Galoić, Lovorka Čoralić, Ilija Mlinarević, Filip Popović, Filip Glas, HMI, Stevan Kordić, Nenad Mandić, Jelena Milutin, BSO, Krsto Vulović, WOF, meta, fzm.me, Općina Kotor, don Dražen Kraljić, don Robert Tonsati, Katolička tiskovna agencija, M. D. Popović, Slavko Dabinović, Miroslav Marušić, Branka Bezić Filipović, HRT, PFK; Nikola Dončić**

Dizajn i grafička priprema: **Lidija Ninkov**

Tisak: **Biro Konto - Igalo**

Naklada: 500 primjeraka

“Hrvatski glasnik”, Kotor, je upisan u evidenciju javnih glasila kod Republičkog sekretarijata za informisanje RCG pod rednim brojem 04/01-1828 od 31.12.2002. godine. Časopisu je dodijeljen međunarodni standardni broj za serijske publikacije ISSN 1800-5179, koji je otisnut u donjem lijevom uglu korica. Časopis izlazi mjesečno.

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore
Pjaca od muzeja 361, Stari grad, 85330 Kotor
t. +382 32 304 233 • hgd-kotor@t-com.me
žiro-računi: 520-361700-17 • 510-4741-76
www.hrvaticg.org

„I DALJE ČUJEM ZRIKAVCE”

Tripkovići su jedna od 51 hrvatske obitelji u Boki koje desetljećima pokušavaju vratiti imovinu oduzetu poslije Drugoga svjetskog rata i tijekom ratnih devedesetih

Tekst: Aneta Durović (Radio Slobodna Evropa)

Foto: privatna arhiva

I dalje kad zatvorim oči čujem šum mora i zrikavce ispred palače. Vidim svice u travi, sjetim se vrućina, lepeza i popodnevnih odмора. Kao da tamo i dalje sve živi”, kaže **Mirjana Tripković-Pantar**, potomkinja stare pomorske obitelji iz Dobrote kraj Kotora.

Danas živi u Rijeci.

Za nju je barokna palača Tripković, u koju je ljeti dolazila kod bake i djeda, mnogo više od građevine.

„Ona je uspomena na generacije predaka koji su plovili morima i stjecali imovinu. Simbol dostojanstva, ali i nepravde koja traje desetljećima”, kaže za Radio Slobodnu Evropu (RSE).

Naime, Tripkovići su jedna od 51 hrvatske obitelji u Boki koje desetljećima pokušavaju vratiti imovinu oduzetu poslije Drugoga svjetskog rata i tijekom ratnih devedesetih.

Njima je od nekadašnjih 500.000 četvornih metara zemljišta u kotorskim naseljima Škaljari, Dobrota i Kavač ostalo tek nekoliko parcela.

obitelj Tripković

Zbog ovog i mnogih drugih slučaja hrvatsko Ministarstvo vanjskih i europskih poslova uputilo je u listopadu Crnoj Gori diplomatsku notu, tražeći hitno rješavanje pitanja oduzete imovine.

Crnogorsko Ministarstvo naveo je za RSE da će, nakon dobivanja informacija od nadležnih, poduzeti korake i obavijestiti hrvatsku stranu o konkretnom upitu.

Iako je Crna Gora najdalje odmakla na putu ka Europskoj uniji, pitanje restitucije jedno je od ključnih u pregovorima s Bruxellesom.

Mirjanina sjećanja na palaču

Palača Tripković, u kojoj je Mirjana provela djetinjstvo, bila je simbol zlatnog doba bokeljskih Hrvata – pomoraca, brodovlasnika i kapetana. Mirjana je, kaže, često oživljava u sjećanjima.

„Ispred je bio vrt s palmama, orahom, lozom, ukrasnim biljem i cvijećem, a iza palače stjenovito brdo.

Unutra – venecijanska ogledala, slike jedrenjaka, stari časopisi i knjige, oružje, škrinje s odjećom: svilene, čipkaste haljine, duge bijele rukavice, šeširi...”

Posebno joj se, kaže, urezalo sjećanje na dvije sobe.

„Jedna je bila na samom ulazu u palaču, s malim prozorčićem na vratima. Pričalo se da je nekada služila kao zatvor. Druga, na katu, bila je poput tajne sobe: nije imala prava drvena vrata, već su bila obojena kao ostatak zida i imala malu, neprimjetnu kvaku.”

U Boku im je, prisjeća se, često dolazila i rodbina iz Italije.

„Puno smo se družili. Ujutro smo radili, popodne se odmarali, a uvečer šetali uz more. Vozili smo se barkama, sjedili na pontama, išli u posjete ili primali posjete. Dani su prolazili mirno, polako, u ritmu ljeta i mora. Sjetim se moje omiljene pjesme ‘Summertime’ i filma ‘Prohujalo s vihorom.’”

Za nju je palača ujedno i veza s ljudima koji su je stvarali.

„Povezujem je sa životom koji smo u njoj vodili, s dragim ljudima, njihovim načinom ophođenja i onom uljudnošću koja je danas rijetka, a koja život čini mnogo ljepšim.”

Mirjana naglašava da gubitak ne doživljava samo kao osobni, već i kao nepravdu prema generacijama predaka koje su vjekovima gradile obiteljsku imovinu.

„Moji su preci išli ploviti jedrenjacima već s 12 godina, godinama su bili odsutni iz domova. Sve što su imali stekli su trudom i napornim radom. A onda smo, jednim potezom pera katastarskih službenika, ostali gotovo bez ičega.”

Zašto im je oduzeta imovina?

Od konfiskacije 1945. pa do danas, navodi, postupno su im oduzimali sve.

Prvo je, kaže, bila nacionalizacija, zatim eksproprijacija, a od 1991. od 2000. nezakoniti upisi.

„Tim upisima oteto nam je više od 90 posto imovine koja nam je

salon iz palače Tripković

ostala poslije nacionalizacije i eksproprijacije.”

Kaže da devedesetih članovi njezine obitelji nisu dolazili u Boku i da je tada došlo do „modernizacije Katastra”, tijekom koje su se, kaže, mijenjali brojevi parcela i parcele su se prekrajale, od jedne bi nastajale dvije ili tri, dio jedne bi se dodavao drugoj parceli i tako dalje.

„Kada smo 2003. godine došli u Boku, vidjeli smo da smo opljačkani, više od 90 posto imovine nije bilo upisano na našu obitelj, nego na neke treće osobe (ljudi s imenom i prezimenom, nepoznate osobe, razne tvrtke, Općina...)”

Palača Tripković danas je vlasništvo Branka Čupića. Obnovljena je i, kako kaže Mirjana, čuva je domar.

Uzaludna borba

Pokrenuli su upravne postupke pred Katastrom i Komisijom za restituciju i obeštećenje 2005. i 2006. godine.

„Obratili smo se i Ustavnom i Vrhovnom sudu Crne Gore. Od Ustavnog suda nismo dobili nikakav odgovor, iako su nam oduzeta imovinska prava.”

Dodaje da su u tim postupcima trošili vrijeme, živce i novac, ali nisu odustali.

„U nekim trenucima smo mislili odustati od borbe za povrat vlastite imovine. Ali osjećaj pravde i poštenja nas je vraćao na taj put. Zašto bi pljačka bila legalizirana? Zašto bi nepravda pobijedila pravdu?”, pita se Mirjana.

Ne gubi nadu da će se situacija promijeniti.

„Vjerujem da će bilateralni razgovori i dogovori između Crne Gore i Hrvatske pokrenuti stvari s mrtve točke. Pravi vlasnici nekretnina trebaju biti obeštećeni ili bi se morali poništiti nezakoniti upisi i imovina vratiti onima kojima pripada”, kaže ona.

Niz otvorenih pitanja

Osim hrvatskih obitelji, imovinu potražuje Kotorska biskupija kojoj su oduzete crkve, samostani i vinogradi.

Povrat crkvene imovine rješavat će se bilateralnim putem između Vatikana i Crne Gore.

Ovo je posljednje, ali ne i jedino otvoreno pitanje između Podgorice i Zagreba.

Odnosi dviju država narušeni su usvajanjem Rezolucije o genocidu u Jasenovcu u Skupštini u lipnju 2024., zbog čega su trojica crnogorskih službenika proglašeni nepoželjnim u Hrvatskoj.

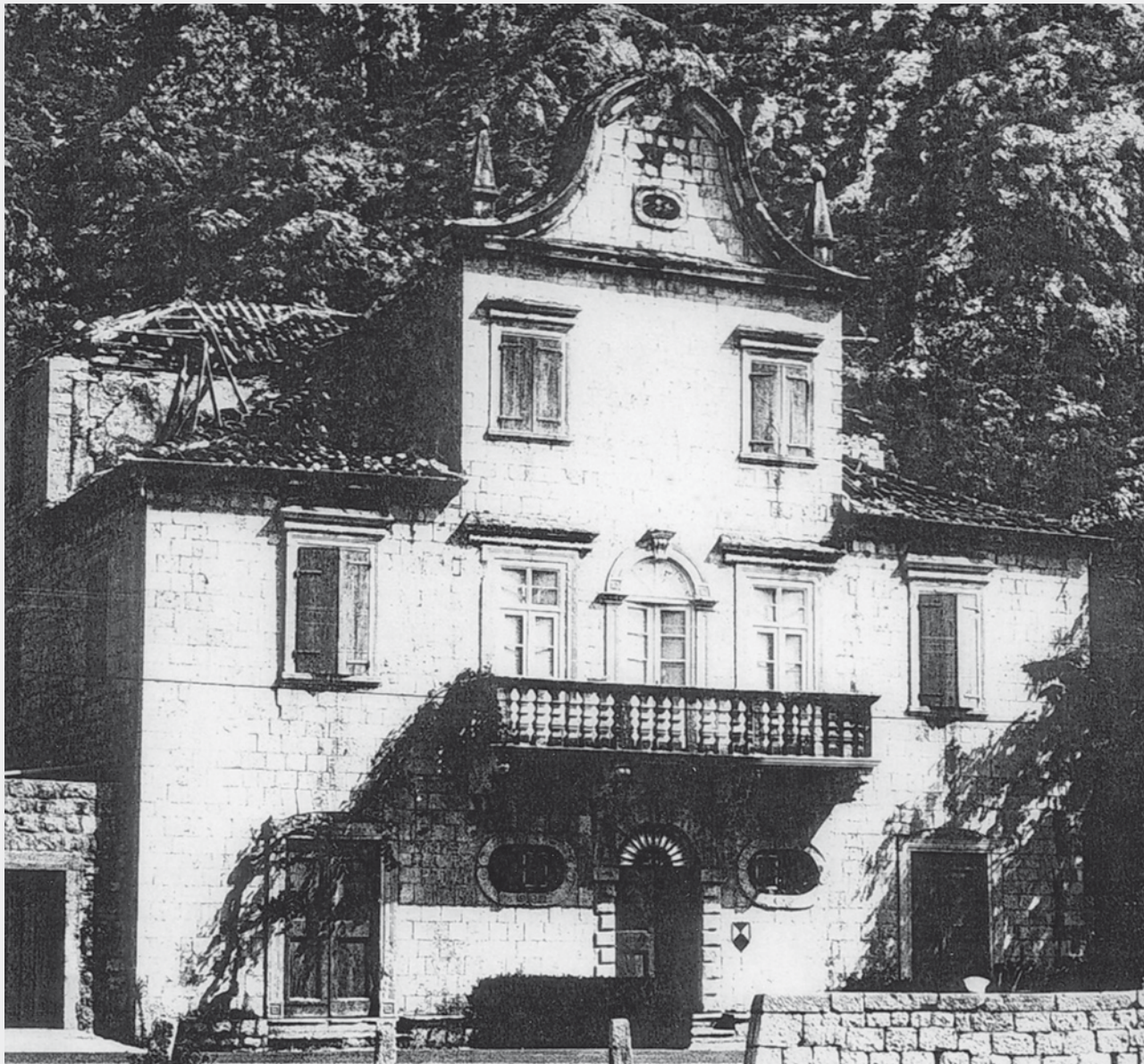
U prosincu prošle godine Hrvatska je blokirala Crnu Goru u zatvaranju pregovaračkog poglavlja 31 - vanjska i sigurnosna politika.

Ujedno, Hrvatska zahtijeva odštetu za logoraše koji su 1991. bili zatočeni u logoru Morinj u Kotoru i promjenu naziva bazena koji nosi ime nekadašnjeg vaterpolista koji je bio stražar u tom logoru.

Neriješeno je i vlasništvo nad vojnim školskim brodom „Jadran” koji je više od tri desetljeća u Crnoj Gori, kao i pitanje granice na Prevlaci.

U Crnoj Gori živi jedan posto Hrvata. Najviše ih je u Tivtu, gradu u kojemu čine 20 posto stanovništva ■

„RJEŠAVANJEM RESTITUCIJE REGULIRALE BI SE I NESUGLASICE”

Na višedesetljetnu borbu mnogih obitelji, poput Tripkovića, upozorava i predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća u Crnoj Gori **Zvonimir Deković**, koji kaže da je problem restitucije širi od pojedinačnih slučajeva.

Navodi da postoji i slučaj bivše Tvornice glinene industrije Račica u Tivtu čiji su, kaže, 99 posto vlasnici Hrvati.

Smatra da su neizvršene sudske presude posljedica neažurnosti institucija, ali i izostanak političke volje.

„Na žalost, imovina vrijedna stotine milijuna eura desetljećima je zarobljena. Mnogi su dovedeni do ruba socijalne izdržljivosti iako im pripada ono što su preci stekli.”

Dodaje da bi rješavanje pitanja restitucije bilo od velikog značaja i za odnose dviju država, ali i za samu hrvatsku zajednicu u Crnoj Gori.

„Regulirale bi se nesuglasice, nasljednicima bi se vratilo dostojanstvo i uvjerenje da smo pred zakonom svi jednaki. Nadam da će se imovina obitelji Tripković vratiti vlasnicima, jer je to jedino pravedno.”

BOKA PAMTI I NE ODUSTAJE

Emisija Globalna Hrvatska otvara širi pogled na položaj Hrvata u Crnoj Gori. Premda čini tek 0,83 posto stanovništva, hrvatska zajednica stoljećima predstavlja važan kulturni i povijesni čimbenik prostora Boke kotorske

Tekst: Nikola Dončić
Foto: Haris Mekić

Posjet Boki kotorskoj sredinom listopada urednika emisije Globalna Hrvatska s Hrvatske radiotelevizije, **Dijane Čović** i **Ivana Miluna**, donio je dvije velike reportaže o položaju ovdašnje hrvatske zajednice – o njezinim neriješenim problemima, ali i o vitalnosti kojom čuva svoj identitet.

Tijekom višednevnog boravka i posvećenog rada ekipa Hrvatske radiotelevizije priredila je i dodatne sadržaje o dvadesetoj obljetnici Hrvatske nastave u Crnoj Gori te o Hrvatima ribarima i maslinarima koji baštine jako dugu tradiciju.

Globalna Hrvatska naglasila je temu koja desetljećima teško opterećuje Hrvate u Boki, a tiče se povrata imovine oduzete počevši od Drugoga svjetskog rata. Više od pedeset obitelji i danas vodi pravne bitke koje traju gotovo dvadeset godina, premda za dio slučajeva postoje pravomoćne sudske presude. Međutim, te odluke često se ne provode, a imovina ostaje uknjižena na treće osobe.

Najpoznatiji primjeri su obitelji **Tripković** i **Dabinović**, potomci slavni bokeljskih kapetana, koji potražuju više od pola milijuna četvornih metara zemljišta i više nekretnina, uključujući raskošne palače. Nakon trinaest godina i isto toliko ročišta, postupak je i dalje na mrtvoj točki. Prema njihovim navodima, više od 90 posto posjeda izgnano je nezakonitim upisima u katastar.

U emisiji se ističe kako posebnu težinu nosi slučaj palače Kokotova kula, jednog od najvažnijih simbola Hrvata u Boki. Iako je riječ o zaštićenom spomeniku kulture, palača je nakon potresa 1979. prepuštena propadanju, a posljednjih desetljeća devastirana krađom kamena i uvredljivim grafitima. Obitelj Dabinović koja potražuje ovu imovinu više puta je prijavljivala devastacije, no institucije nisu reagirale.

S obzirom na daljnji tijek pristupnih pregovora Crne Gore s Europskom unijom, pitanje restitucije dobiva novu političku važnost. Hrvatska vlada otvorila ga je u bilate-

ralnim razgovorima, a Ministarstvo vanjskih i europskih poslova poslalo je diplomatsku notu kojom traži povrat u razumnom roku i bez diskriminacije.

Crnogorske institucije, uključujući lokalne kotorske vlasti i općinsko tužiteljstvo, nisu dale odgovore o razlozima za neprovođenje presuda, unatoč upitima Hrvatske radiotelevizije.

Problem nije ograničen samo na privatnu imovinu. Kotska biskupija također potražuje crkve, samostane i vinograde, što će se rješavati bilateralno između Vatikana i Crne Gore. Restitucija vjerske imovine ostaje jedno od najsloženijih pitanja u zemlji.

Globalna Hrvatska otvara širi pogled na položaj Hrvata u Crnoj Gori. Premda čini tek 0,83 posto stanovništva, hrvatska zajednica stoljećima predstavlja važan kulturni i povijesni čimbenik prostora Boke kotorske.

Jedan od najsnažnijih simbola identiteta, Hrvatski dom u Donjoj Lastvi, nakon dugotrajne borbe vraćen je Hrvatskoj u lipnju ove godine. Ondje djeluju Hrvatska knjižnica „Ljudevit Gaj“, Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, Radio Dux i Hrvatska krovna zajednica „Dux Croatorum“. Riječ je o jednom od rijetkih primjera uspješno riješenoga imovinskog pitanja u kojem je simbolička snaga povratka podjednako važna kao i pravna.

Hrvati u Crnoj Gori čuvaju više od 65 posto ukupnoga kulturnog blaga Crne Gore. Upravo zato, upozoravaju predstavnici zajednice s kojima je urednički tim razgovarao, njihova je tradicija i kulturna baština često predmet prisvajanja.

Navodi se kako je povijesni pritisak prisutan već više od sto godina, od prvih pokušaja asimilacije nakon 1919., preko ratnih događaja 1991., do suvremenih političkih napetosti.

U *Globalnoj Hrvatskoj* detaljno podsjećaju na napad JNA i crnogorskih postrojbi na Dubrovnik i Konavle 1991., ali i na logor Morinj, danas poprište sjećanja i trauma preživjelih. Iako se Podgorica 1997. službeno ispričala, brojna pitanja ostala su neriješena: od povrata vojne imovine SFRJ, preko imenovanja kotorskog bazena po čuvaru logora Morinj, do granice na moru.

Stanje se dodatno zakompliciralo 2020. dolaskom prosrpske koalicije na vlast u kojoj su, kako je za emisiju ista-

knuo predsjednik Hrvatske građanske inicijative **Adrijan Vuksanović**, i pojedinci s četničkim titulama te oni koji se protive članstvu Crne Gore u NATO-u.

Tivat je, dalje se navodi, središte hrvatskoga života. Ondje Hrvati čine 20 posto stanovništva i imaju tri vijećnika. Iako predstavljaju jednu od obrazovanijih skupina prema visokoj stručnoj spremi, njihova je zastupljenost u javnim institucijama i dalje niska, osobito u obrazovanju i kulturi.

Pripadnost Katoličkoj crkvi ostaje jedan od temeljnih identitetskih stupova, a iako se status zajednice u posljednjim godinama poboljšao zahvaljujući angažmanu Hrvatske, broj Hrvata u Crnoj Gori nastavlja padati.

U *Globalnoj Hrvatskoj* ipak se zaključuje kako Hrvati u Boki nisu statistika, nego živa i uporna zajednica, koja se bori za pravo na baštinu, identitet i poštovanje, što je potvrdila i **prof. dr. Vanda Babić Galić**, uživo gostujući u emisiji ■

UREDNIKA DIJANA ČOVIĆ: „HRVATSKE PRIČE U CRNOJ GORI BOLE I ŽIVE”

Emisija *Globalna Hrvatska* prati dnevne događaje važne za Hrvate izvan Republike Hrvatske, odnosno hrvatske manjine u dvanaest europskih država te za hrvatsko iseljeničtvo u zapadnoeuropskim i prekoceanskim zemljama.

Globalna Hrvatska na Hrvatskoj radioteleviziji prikazuje se punih sedam godina te broji više od 300 izdanja, koja je priredila malobrojna redakcija.

Dijana Čović, urednica, u povodu njihova boravka u Boki kotorskoj, istaknula je za Hrvatski glasnik da posjet smatra važnim jer se u zaljevu, na malom prostoru, vidi čitav raspon hrvatske priče u Crnoj Gori.

„I ono što boli i ono što živi. Kao ekipa HRT-ove *Globalne Hrvatske*, koja se bavi iseljeničkim pitanjima i položajem hrvatske manjine u dvanaest europskih država, željeli smo donijeti priče koje ne dopiru u javnost, a presudne su za razumijevanje identiteta Hrvata u ‘Zaljevu svetaca.’”

Istaknula je kako su se suočili s teškim temama: nezakonito oduzetom imovinom hrvatskih obitelji, dugim pravnim bitkama koje traju više od desetljeća, devastiranim palačama i presudama koje stoje neprovedene.

„Susreli smo potomke bokeljskih kapetana koji se bore za povrat kuća, zemljišta i kulturne baštine. Sve to izravno utječe na budućnost zajednice koja danas čini tek 0,8 posto stanovništva i čija se vidljivost smanjuje iz godine u godinu. U tom kontekstu otvorili smo i pitanje odnosa Hrvatske i Crne Gore, od povrata imovine do sudbine školskog broda ‘Jadran’”, ističe Čović.

S druge strane, dodaje, snimali su i ono što čuva život Boke.

„Ribare u Donjoj Lastvi koji tri generacije žive od mora, bacaju tisuće udica i prenose svoje znanje i ljubav s očeva na sinove te maslinare koji u Lepetanima, u maslinicima starih sorti, dokazuju da tradicija može biti put u budućnost. Obitelji **Deković** i **Ilić** pokazale su nam ljepotu i snagu običnog života: miris ribe, ulje u kapljici zlata, zajedništvo u berbi, djecu koja uče zanat star kao i zaljev. To je ona Boka koja pamti, a ne odustaje.”

Kolega **Ivan Milun**, dodaje, pripremio je priču o dvadesetoj obljetnici Hrvatske nastave u Crnoj Gori, u kojoj smo razgovarali s djecom i mladima. Njihova znatiželja i ponos na jezik i kulturu pokazuju koliko je važno da zajednica ima priliku očuvati svoj identitet i ostati povezana s domovinom. Ovi posjeti i reportaže, naglašava Čović, nisu samo novinarski zadatak, već potvrđuju prisutnost Hrvatske i brigu za svoju zajednicu te stvaraju most između dviju domovina.

„Zato je bilo važno da ekipa HRT-a bude tamo. Da pokažemo i probleme i ljepotu, i borbu i upornost, i mjesta koja traže pravdu i mjesta koja još uvijek njeguju tisućljetnu tradiciju. Boka kotorska je i ogledalo prošlosti i lekcija budućnosti, a naš je posao ispričati njezinu priču cijeloj Hrvatskoj i hrvatskoj dijaspori“, zaključila je za Hrvatski glasnik urednica *Globalne Hrvatske*.

HRVATSKA ZAJEDNICA OPET ZAKINUTA

Prema podacima koje iznosi Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, projekti hrvatskih udruga i pojedinaca koji se bave afirmacijom hrvatske kulture i jezika dobili su ove godine ukupno 27.900 eura, što čini tek 1,65 posto od 1,69 milijuna eura

Tekst: Nikola Dončić
Foto: fzm.me

Hrvatska nacionalna zajednica u Crnoj Gori godinama upozorava na nepravedan i nedosljedan tretman u raspodjeli sredstava Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Najnovija odluka o financiranju projekata za 2025. godinu ponovno je otvorila staro pitanje - zbog čega hrvatska autohtona manjinska zajednica u Crnoj Gori već niz godina dobiva uvjerljivo najmanje sredstava za projekte?

Prema podacima koje iznosi Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, projekti hrvatskih udruga i pojedinaca koji se bave afirmacijom hrvatske kulture i jezika dobili su ove godine ukupno 27.900 eura, što čini tek 1,65 posto od 1,69 milijuna eura.

Predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore **Zvonimir Deković** u javnom obraćanju izrazio je duboko nezadovoljstvo, navodeći da je prisiljen reagirati „zbog očiglednih malverzacija i koruptivnih radnji u radu Fonda”.

Naglasio je da se to odnosi na rad Komisije za raspodjelu sredstava, napominjući da su prethodnih godina više puta upućivani zahtjevi za poništenje natječaja, uz pozivanje na proceduralne nepravilnosti i sukob interesa, o čemu se, prema njegovim riječima, izjasnila i Agencija za sprječavanje korupcije.

Osim projekata hrvatskih organizacija, sredstva su dobile i nevladine organizacije i pojedinci koji, kako tumače u Hrvatskome nacionalnom vijeću, nemaju dodira s hrvatskom zajednicom niti su u kontaktu s njezinim legitimnim predstavnicima.

Projekti pojedinaca i nevladinih udruga nepoznatih hrvatskoj zajednici, ali s hrvatskim predznakom u nazivu svojih projekata, dobili su 38.100 eura, dok je udrugama i pojedincima, koji se prema naslovima projekata bave međunarodnim projektima koji uključuju i hrvatsku tradiciju i kulturu, pripalo 52.810 eura.

U Hrvatskome nacionalnom vijeću naglašavaju kako odbijaju prihvatiti da se sredstva dodjeljuju subjektima koji nisu dio hrvatske zajednice u Crnoj Gori.

„Legitimni predstavnici hrvatske zajednice i hrvatskih udruga u Crnoj Gori nisu niti čuli za te pojedince i udruge koji se ‘bave’ hrvatskom zajednicom, niti su im se isti obratili radi povratne informacije o relevantnosti svojih projekata. Ne možemo i ne želimo pristati na to da nama nepoznati ljudi dobivaju sredstva za realizaciju projekata koji u svom nazivu imaju prefiks hrvatski, niti da nam takvi tumače hrvatski jezik, kulturu i tradiciju. Opet imamo situaciju da nepoznati pojedinci i nevladine udruge dobivaju triput više novca nego projekti hrvatske zajednice u Crnoj Gori, što je nečuveno”, poručio je Deković.

Naglasio je da pravnu utemeljenost svojih nastojanja pronalaze i u Okvirnoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina, čiji je Savjetodavni odbor dao mišljenje da bi „Fond trebao biti reprezentativan za sve nacionalne zajednice, održavajući raznolikost manjinskih zajednica te da treba poduzeti korake kako bi odgovorio na instrumentalizaciju Fonda u službi određenih partijsko-političkih interesa i pristranosti.”

Deković je istaknuo da se ponavlja situacija iz prethodna dva javna poziva, unatoč tome, kako je rekao, što postoji svijest da se ovakvim činjenjem potiče nezakonito djelovanje i šteti Fondu za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Posebno je odjeknula prošlogodišnja odluka Fonda kojom je Hrvatski glasnik, jedini tiskani medij Hrvata u Crnoj Gori, koji ove godine obilježava i svoj 200. broj, dobio samo 3.400 eura, što nije bilo dovoljno ni za tisak jednoga jedinog izdanja.

Zanimljivo, nevladina organizacija bez hrvatskoga identitetskog predznaka „Zenit plus Montenegro” dobila je ove godine deset tisuća za projekt „Glas identiteta Hrvata – časopis za kulturu, dijalog, nasljeđe”, što je u hrvatskoj zajednici dočekano s čuđenjem i ogorčenjem.

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore ocijenilo je prošlogodišnju raspodjelu sredstava „nerealnom i degradirajućom“, uz upozorenje da se time dovodi u pitanje medijski pluralizam i osnovno pravo manjina na informiranje i javnu vidljivost.

Predstavnici hrvatske zajednice ističu da Fond, kao institucija zadužena za zaštitu manjinskih naroda, mora osigurati da sredstva uistinu podržavaju one subjekte koji autentično predstavljaju i afirmiraju identitet, kulturu i jezik

manjinskih zajednica. U suprotnom, kako ocjenjuju, nastavlja se praksa koja potiče nepovjerenje u sustav raspodjele i stvara dodatne tenzije u društvu.

Iz Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore poručili su da će i dalje, uz institucionalne mehanizme, tražiti ravnopravniji tretman i zaštitu svojih kulturnih i medijskih institucija čiji se rad, prema njihovim riječima, posljednjih godina sustavno potcjenjuje ■

PREDSJEDNIK VIČEVIĆ RAZGOVARAO S DIREKTOROM FONDA NURKOVIĆEM

Predsjednik Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore **Mirko Vičević** nedavno je posjetio Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore i tom prilikom razgovarao s njegovim direktorom **Dženisom Nurkovićem**.

Posebno je bilo riječi o Hrvatskom glasniku i neopravdano minimalnoj finacijskoj potpori od strane Fonda, koja već godinama utječe na kvalitetu najznačajnijeg projekta Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore.

„Tijekom srdačnog razgovora razmotrene su dosadašnje aktivnosti Društva i izazovi s kojima se susretalo u radu, kao i mogući modaliteti unapređenja suradnje s Fondom. Posebno je istaknuta važnost institucionalne podrške organizacijama koje pridonose očuvanju kulturnog identiteta i međukulturalnog dijaloga u Crnoj Gori“, navodi se u priopćenju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava.

Na sastanku je, kako je istaknuto, iskazana obostrana spremnost za nastavak konstruktivne komunikacije i kontinuirane suradnje, uz zajednički interes da se unaprijedi rad i vidljivost Hrvatskoga građanskog društva.

„Zaključci sa sastanka su pozitivni i upućuju na nastavak partnerskog odnosa zasnovanog na poštovanju, otvorenom dijalogu i transparentnosti“, zaključuje se u priopćenju.

JOKIĆ NA SVEČANOJ SJEDNICI: „KOMPROMISA S BUDUĆNOŠĆU NAŠE DJECE I NAŠEGA GRADA NEMA”

„Status na UNESCO-voj listi nije formalnost, već obveza očuvanja ljepote koja u konačnici treba spasiti svijet”

Tekst: Općina Kotor, Nikola Dončić
Foto: Općina Kotor, Haris Mekić

U povodu 21. studenoga, Dana općine Kotor, u Kulturnome centru „Nikola Đurković“, uz prisutnost brojnih uzvanika iz javnoga života, održana je svečana sjednica Skupštine općine Kotor.

Predsjednik Općine Kotor **Vladimir Jokić** čestitao je građanima Dan općine, Arandjelovdan i Gospu od Zdravlja, podsjetivši na 81. godišnjicu oslobođenja grada.

U obraćanju je istaknuo da je sloboda najveća vrijednost te da je plaćena životima onih koji su oslobodili Kotor 1944. godine. Naglasio je da su zajedništvo i sloga trajna obilježja Kotora, kao i da je obveza suvremenog društva da brani vrijednosti slobode, jednakosti i međusobnog poštovanja.

„Kotor je grad u kojem ljudi ne žive jedni pokraj drugih, već jedni s drugima.“ Upravo to, kako je istaknuo, čini bit njegova identiteta i snagu koja je grad vodila tijekom stoljeća.

Posebno je naglasio odgovornost grada prema očuvanju 'iznimne univerzalne vrijednosti područja Kotora'. Status na UNESCO-voj listi, kako je poručio, nije formalnost, već obveza očuvanja ljepote koja „u konačnici treba spasiti svijet“.

„Ne postoji interes koji može opravdati uništenje ljepote. Ovo je tema o kojoj nema pregovora i nema kompromisa“, naglasio je te dodao da Kotor neće dopustiti da se nađe u situaciji Palmire i Nimruda.

Jokić je, govoreći o rezultatima rada uprave, izdvojio realizaciju više od 60 posto kapitalnog proračuna u prvih šest mjeseci, završetak velikih infrastrukturnih radova, snažnu podršku projektima u školama i vrtićima, kao i nastavak stambenog programa za zdravstvene radnike. Zahvalivši Ministarstvu javnih radova i ministrici **Majdi Adžović** na podršci, najavio je ambiciozne planove u sljedećem razdoblju, uključujući izgradnju novoga krila Kliničko-bolničkoga centra Kotor, veliki kanalizacijski projekt „Prčanj-Stoliv-Risan-Perast“ vrijedan 35 milijuna eura, kao i izgradnju ulice Ive Brkanovića, u cilju smanjenja prometnih gužvi.

Podsjetio je na to da gradska uprava djeluje u izvanrednim administrativnim okolnostima zbog neproklamiranih rezultata lokalnih izbora i još jednom apelirao na izbor sudaca Ustavnog suda kako bi se postupak okončao.

Najavio je i novu reorganizaciju gradske uprave, s ciljem da Kotor postane „najuređeniji i najbogatiji grad crnogorskog primorja“.

U završnici svog obraćanja, Jokić je naglasio da se za napredak mogu tražiti kompromisi, ali da „kompromisa s budućnošću naše djece i našega grada nema“.

Na svečanoj sjednici uručeno je najveće gradsko priznanje - Nagrada „21. novembar“, koja se dodjeljuje za iznimne zasluge i postignuća od posebnog značaja za grad Kotor.

Za izvrstan međunarodni uspjeh i doprinos kulturnome identitetu grada laureat je Gradska muzika Kotor, kojoj je ove godine u Beču, uz nagradu maestru **Dariju Krivokapiću**, pripalo zlato na „World Orchestra Festivalu“.

Dr. Vesna Mačić, znanstvena savjetnica Instituta za biologiju mora i prva istraživačica iz Crne Gore koja je sudjelovala u znanstvenoj ekspediciji na Antarktiku, također je zavrijedila najveće gradsko priznanje zbog proučavanja mikroplastike u najosjetljivijim ekosustavima svijeta, što predstavlja poseban doprinos globalnoj znanosti i promociji Crne Gore.

Za izniman doprinos unapređenju obrazovnih uvjeta i postizanje odličnih rezultata učenika na državnim natjecanjima, kao i predani rad nastavnoga kadra na čelu s direktoricom **Marom Pržicom**, Nagradu „21. novembar“ dobila je i Osnovna škola „Nikola Đurković“ iz Radanovića ■

TRADICIONALNI PRIJAM VJERSKIH VELIKODOSTOJNIKA

Predsjednik Općine Kotor **Vladimir Jokić**, u povodu Dana općine Kotor te Gospe od zdravlja i Aranđelovdana, upriličio je prijam za vjerske velikodostojnike: kotorskoga biskupa **mons. Mladena Vukšića**, protojereja-stavrofora **Nemanju Krivokapića**, arhijerejskoga namjesnika kotorsko-tivatskoga, **fra Dragana Ružića**, kancelara Kotorske biskupije i **don Roberta Tonsatija**, katedralnoga župnika.

Ovome tradicionalnom prijmu prisustvovali su i predsjednica Skupštine općine Kotor **Maja Mršulja**, potpredsjednik Općine **Igor Kumburović**, kao i **Tatjana Kriještorac**, tajnica Tajništva za kulturu, sport i društvene djelatnosti.

Na susretu je istaknuta važnost njegovanja multikonfesionalnosti i multikulturalnosti u Kotoru, a naglašena je i plodonosna suradnja Općine Kotor sa Srpskom pravoslavnom crkvenom općinom Kotor i Kotorskom biskupijom.

Protojerej-stavrofor Nemanja Krivokapić i mons. Mladen Vukšić iskazali su zahvalnost predsjedniku Jokiću na prijmu, lijepoj suradnji te razumijevanju, dok je don Robert Tonsati, podsjetivši na značajnu pomoć Općine Kotor, rekao kako je završena detaljna obnova vrijednih orgulja iz crkve Pomoćnice kršćana na Mulu, dok je i ovogodišnje izdanje Festivala srednjovjekovne glazbe „Tollite Portas“ označeno iznimno kvalitetnim.

Jokić je naglasio zadovoljstvo očuvanjem tradicionalnih vrijednosti u gradu, rekavši kako će Općina Kotor i nadalje pružati podršku vjerskim zajednicama u obnovi sakralnih objekata i društvenim aktivnostima te se osvrnuo na obnovu crkve svetih Petra i Pavla u Risnu i crkve Rođenja Blažene Djevice Marije na Prčanju.

BOKELJSKA MORNARICA OČEKUJE AUDIJENCIJU KOD SVETOGA OCA

Na Dan općine Kotor priređen je svečani prijam za delegaciju Bokeljske mornarice Kotor, u kojoj su među ostalima bili njezin predsjednik **Denis Vukašinić**, admiral **Mirko Vičević**, viceadmiral **Andro Radulović**, kao i mali admiral **Matija Radimiri**.

Susretu je prisustvovala predsjednica Skupštine općine **Maja Mršulja**, kao i potpredsjednici Općine **Igor Kumburović** i **Siniša Kovačević**, glavna administratorica **Marina Bjelja** te tajnica za kulturu, sport i društvene djelatnosti **Tatjana Kriještorac**.

Jokić je istaknuo značaj Bokeljske mornarice koja, kako je rekao, s Gradskom muzikom Kotor i Srpskim pjevačkim društvom „Jedinstvo“ čini temelje društvenoga i kulturnoga života grada.

Podsjetio je da je nedavno potpisan ugovor za rekonstrukciju prostorija Bokeljske mornarice, naglasivši da su potrebe i želje organizacije prihvaćene.

„Kao i do sada, sve što je u našoj nadležnosti činit ćemo kako bismo podržali rad i razvoj Bokeljske mornarice. U ranijim susretima moja želja bila je da se Mornarica upiše na listu UNESCO-a, a danas je želja da se usvoji i dugo očekivani *lex specialis*“, rekao je Jokić.

Predsjednik Bokeljske mornarice Kotor Denis Vukašinić uputio je zahvalnost na prijmu i čestitao Dan općine, Dan oslobođenja Kotora te Arandjelovdan i Gospu od Zdravlja, ističući jedinstvenost i bogatstvo Kotora.

„Malo je reći hvala. Oslanjamo se na vašu podršku i sigurni smo da ćemo radom i rezultatima pridonijeti očuvanju tradicije i razvoju našega grada“, rekao je Vukašinić te podsjetio na potrebu dodatne financijske podrške za završetak monografije „Odore i oružje Bokeljske mornarice“, za koju je dio sredstava osiguralo Ministarstvo kulture i medija.

Vukašinić je najavio i da je Bokeljska mornarica u procesu dobivanja termina za posjet Rimu i Vatikanu, s planiranom audijencijom kod Svetoga Oca.

„Bila bi nam čast da Vi, kao prvi čovjek grada, budete s nama na audijenciji. Smatramo da bi to imalo izniman značaj za promociju Kotora i njegove višestoljetne tradicije“, poručio je predsjednik Bokeljske mornarice. Ovaj posjet još je jednom potvrdio predanost Republike Hrvatske u zaštiti interesa svoje manjine izvan granica, kao i važnost nastavka otvorene i konstruktivne suradnje između dviju prijateljskih zemalja.

MILOJKO SPAJIĆ: „RAZVOJ KOTORA MORA BITI USKLAĐEN S NAJVIŠIM STANDARDIMA ODRŽIVOSTI I PREPORUKAMA UNESCO-a”

Predsjednik Vlade Crne Gore **Milojko Spajić** čestitao je rukovodstvu i građanima Kotora „21. novembar - Dan općine”.

U čestitki se navodi da u svijetu nema mnogo gradova i mjesta koji u svojim temeljima nose toliko ključnih sadržaja, civilizacijskih dostignuća i raznolikosti kao Kotor, što potvrđuje njegov najviši međunarodni status. U nacionalnu povijest Kotor je, kako se navodi, ugradio više od dva tisućljeća svoje bogate prošlosti, čiji značaj daleko prelazi državne i regionalne okvire.

„Svjesni ovih činjenica, na nama je obveza da odgovorno pristupamo očuvanju njegove sveukupne baštine.

Daljnji razvoj Kotora u potpunosti mora biti usklađen s najvišim standardima održivosti, preporukama i savjetima UNESCO-a”, poručio je premijer Spajić i dodao da autentična vrijednost Kotora može biti očuvana i unaprijeđena samo ako se prema ovome dragulju „nevjeste Jadrana” odnosimo s dužnom pažnjom i poštovanjem.

„Naš je zadatak da ostanemo dostojni vrijednosti pejzaža, zvonika, zidina, kulture i gostoprimstva Kotora”, zaključio je Spajić, izražavajući uvjerenje da uz raskošni potencijal Kotora, Crna Gora ima što ponuditi Eurpskoj uniji i da može biti njezina nova vrijednost.

VIČEVIĆ ČESTITAO DAN OPĆINE KOTOR I VJERSKE BLAGDANE

Predsjednik Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore **Mirko Vičević** uputio je za Dan općine Kotor čestitku građanima.

„Proslavljajući tri velika praznika u istome danu – Dan oslobođenja grada Kotora, Gospu od Zdravlja i svetog Arhanđela Mihaila – Arandjelovdan, ‘21. novembar’ na jedinstven način simbolizira duh i biće Kotora. Ovaj datum podsjeća na bogatu povijest grada, na njegovu snagu i slobodarski karakter, ali i na vjerski sklad, međusobno poštovanje i zajedništvo koje Kotor živi tijekom stoljeća. Upravo u toj raznolikosti, u suživotu i zajedničkim vrijednostima, prepoznajemo ono što naš grad čini posebnim i trajnim”, naveo je Vičević u čestitki.

Predsjednik Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore zaključio je kako ovaj dan treba biti poticaj da nastavimo njegovati sve ono što nas povezuje – međusobno poštovanje, solidarnost, brigu za zajednicu i ponos na kulturnu baštinu.

” Hrvatska zajednica u Crnoj Gori i ubuduće će imati podršku Vlade u brojnim projektima usmjerenim na očuvanje i promociju hrvatske kulture, jezika, identiteta te zaštitu prava i interesa Hrvata kao manjinskog i autohtonog naroda u Crnoj Gori

SKRB O HRVATIMA U CRNOJ GORI OSTAJE PRIORITY ZA HRVATSKU

Znimno mi je zadovoljstvo pisati za jubilarni, 200. broj Hrvatskoga glasnika, jedinoga hrvatskoga tiskanog medija u Crnoj Gori, koji već gotovo četvrt stoljeća svjedoči o opstojnosti Hrvata kao i hrvatskoga jezika, kulture, povijesti i tradicije na prostoru Boke kotorske i čitave Crne Gore. Ove godine hrvatska Vlada proglasila je Hrvatski glasnik projektom od strateškog značaja za Hrvate izvan Republike Hrvatske, kao što smo ranije učinili i za Radio Dux.

Nedavno sam, na manifestaciji „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina Republike Hrvatske“ održanoj u Zagrebu, rekao da način na koji štitimo i podupiremo nacionalne manjine obogaćuje naše društvo i jača demokraciju, a ujedno je i zalag za kvalitetniji položaj Hrvata koji žive izvan Hrvatske, osobito u nama susjednim zemljama.

Hrvatska zajednica u Crnoj Gori i ubuduće će imati podršku Vlade u brojnim projektima usmjerenim na očuvanje i promociju hrvatske kulture, jezika, identiteta te zaštitu prava i interesa Hrvata kao manjinskog i autohtonog naroda u Crnoj Gori.

Nakon gotovo sedam godina, uz postignuti dogovor državnoga tajnika Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske **Zvonka Milasa** i Ministarstva ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, u prosincu 2025. održat će se 4. sjednica Međuvladina mješovitog odbora za zaštitu nacionalnih manjina između Republike Hrvatske i Crne Gore.

Drago nam je da je i Dom kulture „Josip Marković“ u Donjoj Lastvi, koji su za svoje potrebe izgradili Hrvati 1922. godine, nakon nekoliko godina

pregovora vraćen hrvatskoj zajednici u lipnju ove godine.

Ugovorom između Vlade Republike Hrvatske i Vlade Crne Gore o darovanju i povratu nekretnine Doma kulture u Donjoj Lastvi, Hrvati u Crnoj Gori dobili su primjeren prostor u kojem se nalaze sjedišta ključnih hrvatskih organizacija: HKU-a Dux Croatorum, Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, Radio Duxa, Hrvatske knjižnice „Ljudevit Gaj“ i klape „Jadran“.

Hrvatska vlada redovito komunicira s predstavnicima Hrvata u Crnoj Gori. Nedavno sam u Vladi primio gospodina **Adrijana Vuksanovića**, predsjednika Hrvatske građanske inicijative i zastupnika u Skupštini Crne Gore, a izvrsnu suradnju ostvarujemo i s Hrvatskim nacionalnim vijećem Crne Gore na čelu s gospodinom **Zvonimirom Dekovićem**.

Vodimo redovit politički dijalog s predsjednikom Crne Gore **Jakovom Milatovićem** i premijerom **Milojkom Spajićem**, kao i na ministarskoj razini,

otvarajući pritom pitanja koja godinama stoje neriješena.

Očekujemo daljnje iskorake crnogorskih vlasti oko nestalih osoba, obeštećenja hrvatskih logoraša, sukcesijskih pitanja, otetoga školskog broda Jadran, graničnih pitanja, otete imovine i uknjižbu vlasništva Hrvatima Boke kotorske te drugih otvorenih bilateralnih tema koje želimo riješiti u dobrosusjedskom ozračju. Ljetos smo, u povodu velikih požara koji su pogodili Crnu Goru, pružili pomoć u gašenju požara slanjem kanadera.

Hrvatska snažno zagovara proces proširenja Europske unije, osobito na zemlje jugoistočne Europe, ali preduvjet za članstvo ostaje ispunjenje kriterija, pokazivanje stvarne političke volje za poštovanje europskih vrijednosti te pridržavanje principa dobrosusjedskih odnosa.

Uvjereni smo da će Hrvati u Crnoj Gori, kao i do sada, biti snažna poveznica i most prema Europskoj uniji, kao i u daljnjem razvijanju odnosa Hrvatske i Crne Gore ■

KONTINUITET RADA U OČUVANJU HRVATSKOGA IDENTITETA

Sudionici Skupštine izrazili su uvjerenje da će Hrvatsko građansko društvo i u sljedećem razdoblju ostati važan nositelj kulturnog i društvenog života Hrvata u Crnoj Gori

Tekst: Miroslav Marušić

Foto: Haris Mekić

Redovita 22. Skupština Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore održana je u utorak, 21. listopada, u crkvi svetoga Pavla u Kotoru.

Nakon intoniranja himni Crne Gore i Hrvatske, brojne goste i delegate u uvodnoj riječi pozdravio je predsjedavajući 22. Skupštine **Marin Čaveliš** i predsjednik Hrvatskoga građanskog društva **Mirko Vičević**. Minutom šutnje odana je počast svim preminulim članovima Društva.

„Posebno pozdravljam **Tripu Schuberta**, **Slavka Marovića**, **Vedrana Miloševića** i **Joška Katelana**, koji su bili osnivači Hrvatskoga građanskog društva, kao i delegate iz Podgorice, Bara, Tivta i Kotora“, rekao je Čaveliš.

Sudionike Skupštine pozdravio je izaslanik Veleposlanstva Republike Hrvatske u Crnoj Gori **Boris Belanić**, koji je zahvalio članovima Društva na dosadašnjem radu na očuvanju identiteta i baštine te istaknuo da će država

Hrvatska i dalje podržavati projekte od značaja za Hrvate izvan domovine.

Predsjednik Vičević u svome uvodnom obraćanju zahvalio je članovima na velikom odazivu i istaknuo značaj Društva za očuvanje hrvatskoga identiteta u Crnoj Gori.

„Sve je teže posvetiti se danas radu koji nije svakodnevnan, vezan uz posao i obitelj. No, Hrvatsko građansko društvo je i naš opstanak. Zahvaljujem svima što ste izdvojili vrijeme da pokažete koliko vam je stalo do Društva koje, unatoč brojnim izazovima, opstaje i korača sigurnim korakom. Godina za nama bila je iznimno bogata aktivnostima”, rekao je Vičević.

O brojnim aktinostima tijekom protekle godine i realiziranim projektima govorila je članica Upravnog odbora Hrvatskoga građanskog društva **Danijela Petrović Jablan**.

„Sudjelovali smo u proslavi Dana Hrvata u Crnoj Gori, posjetili Biskupiju Kotor i poželjeli dobrodošlicu novom biskupu **Mladenu Vukšiću**. Organizirali smo izložbu 'Nevrijeme stvara vrijeme', umjetnice **Ane Lompar**, u sklopu Tripundanskih svečanosti u Pomorskom muzeju, a 8. veljače održan je tradicionalni Tripundanski bal u hotelu 'Splendid' u Bečićima, koji je okupio veliki broj članova Bokeljske mornarice iz Pule, Splita, Zagreba i Rijeke. U travnju su

polaznici Hrvatske nastave u Crnoj Gori posjetili Šibenik i okolicu, a predsjednik Društva posjetio je Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Uspjeli smo ponovno aktivirati mandolinski orkestar”, rekla je između ostalog Petrović Jablan.

Predsjednik Vičević posebno je istaknuo značaj izlaženja časopisa Hrvatskoga glasnika, prepoznatog od strane Republike Hrvatske kao projekt od posebnog značaja za Hrvate izvan domovine.

„Zahvaljujem svim bivšim predsjednicima, osnivačima, urednicima i članovima redakcijskog odbora koji su svojim trudom i upornošću učinili da Hrvatski glasnik bude na visokoj razini i prepoznat kao projekt od posebnog značaja. Uz Glasnik, ponosni smo i na ponovno pokretanje mandolinskog orkestra s jedanaest mladih članova, što nas posebno raduje i daje nadu u budućnost”, poručio je Vičević.

Predstavljajući plan rada za razdoblje 2025. – 2026., Vičević je rekao da će Društvo i dalje raditi na svojim najprepoznatljivijim projektima i aktivnostima, a to su Hrvatski glasnik, Mandolinski orkestar „Tripo Tomas“ i Tripundanski bal.

„Unatoč skromnim sredstvima koja smo dobili od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore,

realizirat ćemo planirane aktivnosti. Pridružujem se stavu Hrvatskoga nacionalnog vijeća da nam nije potrebno da nam itko određuje što je hrvatski jezik, koju glazbu trebamo slušati ili kako predstavljati vlastitu kulturu. Imamo dovoljno znanja, kadra i snage da sami sebe predstavljamo i dobijemo ono što nam pripada – ni više ni manje od toga.”

On je istaknuo da će jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika biti predstavljen 18. prosinca na prigodnoj svečanosti koja će biti organizirana tim povodom.

Sudionici Skupštine izrazili su uvjerenje da će Društvo i u sljedećem razdoblju ostati važan nositelj kulturnog i društvenog života Hrvata u Crnoj Gori.

„Siguran sam da će ova godina pokazati da je naše Društvo na dobrom putu – kao oslonac hrvatskom narodu i ponos hrvatske zajednice u Crnoj Gori”, istaknuo je Vičević. Na Skupštini su usvojeni Izvještaj o radu između dvije skupštine, financijski izvještaj i plan aktivnosti za 2026. godinu.

Zbog ranije preuzetih obveza, na Skupštini nisu mogli prisustvovati svi pozvani gosti. Pristiglo je više brzojava čestitki i podrške. U jednom od njih, gradonačelnik Kotora Vladimir Jokić poručio je: „Redovita 22. sjednica Skupštine svjedoči o trajanju Društva u našem gradu, o uspješnosti ideje i dalekovidnosti osnivača koji su postavili temelje

organizacije koja danas predstavlja važan dio kulturnog i društvenog života Kotora. Hrvati i Hrvatsko građansko društvo u Kotoru ne predstavljaju nacionalnu manjinu, već jedan od stupova grada, njegove tradicije i kulture, ali i sadašnjosti i budućnosti. U Općini Kotor i meni osobno, Hrvatsko građansko društvo i Hrvati Kotora imaju siguran oslonac i pouzdanog partnera.”

Skupštini su prisustvovali izaslanici Veleposlanstva Republike Hrvatske Boris Belanić i Ivo Vidojević, izaslanik Konzulata Republike Hrvatske u Kotoru Zlatko Kožuhar, predsjednica Ogranka Matice hrvatske u Boki kotorskoj Marija Mihaliček, predsjednik Bokeljske mornarice Denis Vukašinić, predstavnici Zajednice Talijana Crne Gore i općinskih institucija te članovi i prijatelji Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore.

Sudionicima Skupštine i gostima podijeljen je 199. broj Hrvatskoga glasnika, koji potpisuje urednik Nikola Dončić.

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore osnovano je 2001. godine, nevladina je i neprofitabilna udruga koja okuplja Hrvate, sa svrhom očuvanja i promoviranja kulturne baštine Hrvata u Crnoj Gori kao autohtonog naroda ■

■ SUSRET PLENKOVIĆA I VUKSANOVIĆA U ZAGREBU

Adrijan Vuksanović, predsjednik Hrvatske građanske inicijative (HGI) i zastupnik u Skupštini Crne Gore, sastao se 21. studenoga u Zagrebu s predsjednikom Vlade Republike Hrvatske **Andrejom Plenkovićem**.

Vuksanović je zahvalio Plenkoviću na rješavanju statusa Doma kulture „Josip Marković“ u Donjoj Lastvi te na sveukupnoj potpori koju Republika Hrvatska pruža hrvatskoj zajednici u Crnoj Gori. Posebno je istaknuo zadovoljstvo što mladi HGI sve redovitije odlaze na stažiranje kod europskih parlamentara u Bruxelles, što predstavlja vrijedno profesionalno iskustvo i doprinos jačanju političke strukture HGI-ja.

Premijer Hrvatske pokazao je posebno zanimanje za položaj Hrvata u Crnoj Gori, naglasivši da će Vlada i dalje biti snažan oslonac hrvatskoj nacionalnoj manjini. Sugovornici su razgovarali i o odnosima dviju država, europskoj integraciji Crne Gore te regionalnoj sigurnosti.

Plenković je istaknuo da će hrvatska zajednica u Crnoj Gori i ubuduće imati podršku u brojnim projektima usmjerenim na očuvanje i promociju hrvatske kulture te jačanje zajedništva.

Vuksanović je zahvalio premijeru Plenkoviću i na redovitoj komunikaciji i razumijevanju koje Vlada Republike Hrvatske pokazuje prema izazovima s kojima se Hrvati u Crnoj Gori suočavaju u očuvanju svoga identiteta i jačanju europske perspektive Crne Gore.

■ JUBILARNE POVELJE HRVATSKOGA NACIONALNOG VIJEĆA CRNE GORE

Predsjednik Matice hrvatske **Damir Zorić** 19. studenoga ugostio je predsjednika Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore **Zvonimira Dekovića** koji mu je tom prigodom uručio Jubilarnu povelju u povodu 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva kao priznanje i znak zahvalnosti te na potpori Matice hrvatske u očuvanju hrvatskoga identiteta, kulture, jezika, povijesne baštine i tradicije Hrvata u Boki kotorskoj.

Deković je Jubilarnu povelju uručio i potpredsjedniku Matice hrvatske **Božidaru Petraču**, predsjedniku Hrvatske kulturne zaklade **Stjepanu Šešelju**, književniku **Đuri Vidmaroviću**, jezikoslovcu **Domagoju Vidoviću**, književnom povjesničaru **Milanu Bošnjaku** i povjesničaru **Ivi Škanati**.

Jubilarnu povelju Deković je također uručio zagrebačkom nadbiskupu u miru kardinalu **Josipu Bozaniću**. Izaslanstvo Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, osim Dekovića, činili su **Slobodan Prosperov Novak** te **Domagoj Vidović**.

Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore Jubilarnu povelju dodjeljuje pojedincima i institucijama na iskazivanju potpore, promicanju i očuvanju identiteta Hrvata u Crnoj Gori, hrvatskoga jezika i kulturne baštine te njegovanju odnosa hrvatske manjine s domovinom Hrvatskom.

■ VUKSANOVIĆ REIZABRAN U SAVJET VLADE REPUBLIKE HRVATSKE

Na posljednjoj sjednici Vlade Republike Hrvatske imenovan je novi saziv Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Odlukom Vlade **Adrijan Vuksanović**, predsjednik HGI, ponovno je izabran za člana ovoga savjetodavnog tijela u novome četverogodišnjemu mandatu.

Savjet Vlade RH za Hrvate izvan Republike Hrvatske čine predstavnici hrvatskih zajednica iz cijeloga svijeta te članovi prema položaju. Sjednice Savjeta održavaju se najmanje jednom godišnje, a na njima se redovito raspravlja o provedbi Strategije i Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan domovine, kao i o drugim pitanjima važnim za hrvatske zajednice u inozemstvu.

Vuksanović je nakon reizbora izjavio da mu je čast biti član Savjeta te da to doživljava kao priznanje za dosadašnji rad i zalaganje na očuvanju hrvatskoga identiteta u Crnoj Gori, kao i na jačanju veza između dviju država. Istaknuo je kako je Savjet opravdao svoje postojanje, jer se uz konkretne odluke pruža potpora Hrvatima diljem svijeta, a Hrvatska pokazuje brigu za njihov opstanak i djelovanje.

Izrazio je i zadovoljstvo formiranjem Savjeta mladih Hrvata izvan Republike Hrvatske, u koji je izabrana **Kristina Janović**, članica Foruma mladih HGI, smatrajući kako će se dodatno ojačati suradnja s institucijama u Hrvatskoj te unijeti svježa energija u predstavljanje svega što je važno za hrvatski identitet.

■ OBILJEŽENO STRADANJE VUKOVARA U TIVTU

Članovi Hrvatske građanske inicijative i Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, kao i predstavnici hrvatskih udruga, obilježili su 17. studenoga, ispred Doma kulture „Josip Marković” u Donjoj Lastvi, Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje te Dan sjećanja na žrtve Domovinskog rata.

U crkvi svetoga Roka služena je sveta misa, koju je predvodio **don Nikola Majić**, uz sudjelovanje **don Dejana Turze**. Obilježavanju je prisustvovala i generalna konzulica Republike Hrvatske u Kotoru **Jasminka Lončarević**, predsjednik Hrvatske građanske inicijative i zastupnik u Skupštini Crne Gore **Adrijan Vuksanović**, kao i **Darko Perić**, potpredsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore.

Prisutni su se pomolili i zapalili svijeće u čast svim stradalima.

„Večeras odajemo poštovanje žrtvi Vukovara, na kojoj počiva suvremena Hrvatska. Što za nas znači ovaj dan? Što nam poručuje? Kada žele slomiti vaš duh, kada vam životne okolnosti ne idu u prilog, kada se pred vama nađe ozbiljna sila koja prijeti — sjetite se Vukovara. Znajte: zlo može biti moćno, ali nikada nije jače od dobra. Padovi su u životu neizbježni, ali ako padate — sjetite se Vukovara kako biste ponovno ustali i stajali uspravno i ponosno”, rekao je Vuksanović ispred Doma kulture „Josip Marković”.

■ HRVATI BOKE U KOLONI SJEĆANJA

Ovogodišnji Dan sjećanja na žrtvu Vukovara i Škabrnje obilježen je dostojanstveno i s dubokim poštovanjem prema svim stradalima u obrani grada, simbola hrvatske slobode. Među tisućama sudionika koji su se okupili u Koloni sjećanja bili su i predstavnici Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, koji su i ove godine došli iskazati solidarnost i povezanost hrvatskoga naroda.

Njihova prisutnost ima posebno značenje, jer svjedoči o neraskidivim povijesnim, kulturnim i emocionalnim vezama Hrvata izvan domovine s događajima koji su obilježili noviju hrvatsku povijest. Sudjelovanjem u Koloni sjećanja Hrvati iz Boke još jednom su pokazali da Vukovar nije samo hrvatski grad, nego snažan simbol identiteta i zajedništva svih Hrvata, bez obzira na to gdje živjeli.

Predstavnici Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore naglasili su kako je važno da se žrtva Vukovara nikada ne zaboravi te da se prijenos istine i sjećanja na mlađe generacije nastavi s punim poštovanjem i odgovornošću.

U zajedništvu koje se svake godine vidi u Vukovaru, Hrvati iz Boke kotorske prepoznaju i vlastiti doprinos očuvanju nacionalnoga identiteta i vrijednosti koje je Vukovar tragično utisnuo u povijest. Svojim sudjelovanjem u ovogodišnjem obilježavanju još jednom su potvrdili kako je sjećanje na žrtvu Vukovara trajna obveza svih pripadnika hrvatskoga naroda – bez granica.

■ JAČANJE SURADNJE HRVATSKE I CARITASA KOTORSKE BISKUPIJE

Direktor Caritasa Kotorske biskupije **don Željko Pasković** boravio je u radnome posjetu Ministarstvu vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, gdje ga je primio ministar **Gordan Grlić Radman**. Sastanku je nazočila i posebna savjetnica ministra, **Vanda Babić Galić**.

Tijekom susreta don Pasković je izvjestio ministra o humanitarnom djelovanju Caritasa Kotorske biskupije te o brojnim projektima kojima ova organizacija pruža podršku. Poseban naglasak stavljen je na značaj međusobne suradnje i mogućnosti jačanja partnerstva između Republike Hrvatske i Caritasa Kotorske biskupije, osobito u području financijske potpore humanitarnim aktivnostima.

Caritas Kotorske biskupije, kako je istaknuo don Pasković, djeluje zahvaljujući donacijama dobročinitelja, uz nesebičnu pomoć Općine Tivat i crnogorske obitelji iz Berlina. U sklopu svojih programa Caritas zapošljava pet osoba iz kategorije teško zapošljivih te već više od godinu i pol dana uspješno provodi projekt podjele toplih obroka socijalno ugroženim građanima Tivta.

Radni posjet, kako je navedeno u priopćenju Caritasa Kotorske biskupije, protekao je u ozračju međusobnog razumijevanja i želje za produktivnom suradnjom na dobrobit onih kojima je pomoć najpotrebnija.

DVJESTO BROJEVA UPORNOSTI: HRVATSKA ZAJEDNICA U BOKI KAO EUROPSKI RESURS, A NE FOLKLOR!

Želim da Hrvatski glasnik ostane prostor koji odbija šutnju, njeguje dostojanstvo i omogućuje hrvatskoj zajednici da govori jasno, argumentirano i ponosno kako u prvom tako i u 200-tom broju. Čestitam vam ovu obljetnicu sa željom da nastavimo zajedno graditi zajednicu koja zna tko je, što jest i što želi biti

Za jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika piše:
prof. dr. sc. Vanda Babić Galić, posebna savjetnica ministra vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske

zlazak 200. broja *Hrvatskoga glasnika* povijesni je događaj. Ne zbog same brojke, nego zbog postojanosti jedne ideje da hrvatska zajednica ima pravo na glas, na vlastiti narativ i na medij koji će pratiti njezine uspjehe, dvojbe i borbe. U vremenu kada većina institucionalnih pothvata traje kratko, pa tako i kulturnih, dvjestoti broj je dokaz snage, upornosti i intelektualne ambicije male zajednice koja je odbila nestati iz javnog prostora.

Kao sveučilišna profesorica koja je više od deset godina vodila kolegij o Boki, mogu posvjedočiti da je *Hrvatski glasnik* bio mnogo više od lokalnog časopisa – bio je izvor koji je studentima otvarao oči, davao lokalnu perspektivu i pokazivao vitalnost manjinske zajednice koja zna razmišljati i djelovati. Tekstovi koje ste stvarali bili su polazište istraživanjima, seminarским radovima, raspravama – i tako je *Glasnik* postao nevidljiv, ali moćan partner akademskom i kulturnom polju.

Danas, kao posebna savjetnica ministra vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske, svjesna sam kako položaj hrvatske manjine u Crnoj Gori ostaje jedno od ključnih otvorenih pitanja bilateralnih odnosa Hrvatske i Crne Gore. Ne zato što Hrvatska želi privilegij, već zato što Crna Gora, aspirirajući prema europskim standardima, ima obvezu pokazati da manjine nisu folklor, nego društveni resurs. Nisu ukras europske demokracije, nego su njezin test.

U tom kontekstu, očekivanja hrvatske zajednice nisu nerazumna: stabilno financiranje kulturnih institucija, sustavna zaštita bogate hrvatske baštine, sudjelovanje u procesima koji oblikuju obrazovanje, identitet i javne politike te prepoznavanje hrvatske zajednice kao povijesnog sukreatora Crne Gore, a ne kao zajednice koja neprestano mora dokazivati vlastitu legitimnost.

Europa daje prostor, ali i traži odgovornost. Proces pristupanja Europskoj uniji nije puka tehnička prilagodba – to je promjena mentaliteta. A jedna od ključnih provjera tog mentaliteta upravo je odnos prema manjinskim zajednicama. Kada zajednica koja je mala po brojkama uspije ostati živa, kreativna i otvorena, ona postaje barometar demokratskog zdravlja. U tom smislu, opstojnost hrvatske zajednice u Boki nije samo hrvatsko pitanje – to je test europskog puta Crne Gore.

Hrvatski glasnik u toj priči ima posebno mjesto. On nije tek kronika događaja. On je ogledalo identiteta, prostor dijaloga i mehanizam otpornosti. Svaki broj nosi čitatelju podsjetnik kako minoritet može stvarati kulturu većine. Vrijednost zajednice ne mjeri se brojem stanovnika, nego kvalitetom njezine misli, umjetnosti i građanske odgovornosti.

Slavlje 200. broja, međutim, nije samo emotivna prigoda. To je trenutak za novu fazu odgovornosti. To otvara niz važnih pitanja: kako će se osigurati institucionalna stabilnost hrvatskih organizacija, kako će se zaštititi materijalna i nematerijalna baština koja nestaje pred našim očima, hoće li hrvatski jezik, povijest i kultura imati adekvatno mjesto u obrazovnom prostoru Crne Gore, hoće li se u europskim pregovorima manjinska pitanja rješavati sustavno, a ne deklarativno; i kada će se oteta imovina Hrvatima Dobrote vratiti, a Hrvatima Tivta upisati u katastar?

Te teme neće nestati same od sebe. One traže glas. Traže sugovornika. Traže medij. I zato je *Hrvatski glasnik* važniji danas nego ikada prije. U vremenu brzih informacija i kratkog pamćenja, on je prostor u kojem se građanska, kulturna i politička emancipacija zajednice može promišljati dugoročno.

Ova obljetnica ujedno je poziv zajednici da ostane hrabra, zauzme svoje mjesto u javnom prostoru; traži partnerstvo umjesto puke tolerancije i od Crne Gore zahtijeva europske standarde – ne kao zamolbu, nego kao obvezu.

Boka i Crna Gora time ne gube, nego dobivaju. Manjine koje stvaraju kulturu, kritičko mišljenje i javnu debatu ne slabe državu – one je čine odraslom.

Zahvaljujem svima koji su *Glasnik* stvarali, branili i razvijali tijekom 200 brojeva. Vaš rad je dokaz da povijest ne pišu samo institucije, nego i mali, uporni, posvećeni ljudi koji znaju kako kultura nije luk-suz nego temelj identiteta.

Želim da *Hrvatski glasnik* ostane prostor koji odbija šutnju, njeguje dostojanstvo i omogućuje hrvatskoj zajednici da govori jasno, argumentirano i ponosno kako u prvom tako i u 200-tom broju!

Čestitam vam ovu obljetnicu sa željom da nastavimo zajedno graditi zajednicu koja zna tko je, što jest i što želi biti! ■

HRVATSKI GLASNIK NEMA SAMO INFORMATIVNU, NEGO I IDENTITETSKU FUNKCIJU

U starim i novim identitetskim aktivnostima koje se osmišljavaju i provode u suvremenom svijetu i digitalnom dobu, za Hrvate u Crnoj Gori osobito su važni mediji, među kojima svoje osobito mjesto ima onaj čiji 200. broj upravo obilježavamo – Hrvatski glasnik, glasilo Hrvata Crne Gore

Za jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika piše:

dr. sc. Milan Bošnjak, savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu,
Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske

Objavlivanje 200. broja Hrvatskoga glasnika, glasila Hrvata Crne Gore koji više od dva desetljeća objavljuje Hrvatsko građansko društvo Crne Gore iz Kotora, predstavlja važan događaj ne samo u razvoju jednoga medija i djelovanju jedne udruge, nego i u životu hrvatske zajednice u Boki kotorskoj i cijeloj Crnoj Gori. Naime, Hrvati u Boki kotorskoj stoljećima su oblikovali nosivu kulturnu, gospodarsku, vjersku i svaku drugu dinamiku ovoga jedinstvenog prostora, a danas se suočavaju s nizom demografskih i društvenih izazova te u takvim okolnostima mediji nisu samo prijenosnici informacija, nego i moderni čuvari identiteta. Možemo reći kako mediji daju glas zajednici koja je brojčano mala, ali povijesno i kulturno iznimno važna i velika.

Upravo zbog te činjenice, zbog osobite važnosti za informiranje Hrvata u Crnoj Gori i značajnoga doprinosa afirmaciji hrvatske kulture u tamošnjemu medijskom i javnom prostoru, Vlada Republike Hrvatske proglasila je 2025. godine Hrvatski glasnik projektom od strateške važnosti za Hrvate izvan Republike Hrvatske, kao što je i 2020. proglasila jedini elektronički medij hrvatske nacionalne manjine, Radio Dux, kojemu je osnivač krovna udruga Dux Croatorum. Ta dva medija, jedan pisani, jedan elektronički, čine komplementarnu cjelinu koja omogućuje da hrvatski glas bude jasan, čujan i prepoznatljiv.

S pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Crnoj Gori sustavno surađuju brojne ustanove Republike Hrvatske, državne i javne. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, središnje tijelo državne uprave nadležno za razvijanje odnosa s Hrvatima izvan Lijepa Naše koje kontinuirano potiče rad i djelovanje već spomenutih Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore, najstarije hrvatske aktivne udruge i krovne udruge Dux Croatorum, kao i desetak drugih hrvatskih udruga te na poseban način Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, središnje institucije i zastupničkoga tijela hrvatske nacionalne manjine, izabranoga radi ostvarivanja prava na manjinsku samoupravu.

Uz osmišljavanje i provođenje različitih programa te pružanje snažne i svekolike potpore brojnim identitetskim i strateškim projektima hrvatskih organizacija u Boki kotorskoj, Središnji državni ured nadležan je za pripremu i održavanje sjednica Međuvladina mješovitoga odbora za zaštitu nacionalnih manjina između Republike Hrvatske i Crne Gore, osnovanoga radi praćenja provedbe bilateralnoga sporazuma između dviju država o obustranoj zaštiti prava nacionalnih manjina iz 2009. godine, čija bi se 4. sjednica trebala održati u Zagrebu 15. pro-

sinca 2025. godine. Nadamo se da će održavanje formalne sjednice, nakon dulje pauze, dati novi zamah razvoju manjinskih prava u objema državama, a posebno u Crnoj Gori, gdje ima puno prostora i potrebe za napredak. Kad smo već spomenuli bilateralnu suradnju, spomenimo i jedan važan multilateralni dokument Organizacije za europsku sigurnost i suradnju *Smjernice iz Tallinna o nacionalnim manjinama i medijima u digitalnom dobu* (2019.), u kojemu se ističe da države trebaju osigurati medijsku vidljivost nacionalnih manjina, pristup informacijama na vlastitom jeziku te im omogućiti proizvodnju vlastitih medijskih sadržaja prilagođenih našem vremenu.

Već sam ranije rekao, a i ovdje ću ponoviti kako su u Europi koja se ujedinjuje i svijetu koji je sve povezaniji pojačani globalizacijski i asimilacijski procesi te se naše manjinske zajednice u svih 12 država, pa tako i Hrvati u Crnoj Gori, suočavaju s dosad neviđenim izazovima koji opasno prijete razvoju, pa i opstanku hrvatskih manjinskih zajednica. No, s druge strane otvaraju se iznimne nove mogućnosti, komunikacijske, razvojne i spoznajne, koje bi trebale nadomjestiti neke od dosadašnjih stožernih elemenata za gradnju hrvatskoga identiteta čija se društvena funkcija bitno mijenja te, na žalost, dijelom i pomalo nestaje, poput gubljenja određenih tradicijskih vrijednosti i, još više, tradicijskih životnih obrazaca. Potrebno je stoga stare, trajne vrijednosti uobličiti u nove forme. U tako shvaćenoj stvarnosti i tako prepoznatim tendencijama, u starim i novim identitetskim aktivnostima koje se osmišljavaju i provode u suvremenom svijetu i digitalnom dobu, za Hrvate u Crnoj Gori osobito su važni mediji, među kojima svoje osobito mjesto ima onaj čiji 200. broj upravo obilježavamo – Hrvatski glasnik, glasilo Hrvata Crne Gore.

Naime, razvijajući suvremenu kulturu Hrvata izvan Republike Hrvatske i čuvajući specifične tradicijske kulturne prakse autohtonih hrvatskih zajednica te njihovim integriranjem u cjelovitu hrvatsku kulturu izravno se pridonosi razvoju globalnoga hrvatskog zajedništva, sveobuhvatnoj i održivoj paradigmi razvoja Hrvatske i svega hrvatskoga u 21. stoljeću. U tome je djelovanju mjesto medija, pa tako jasno i Hrvatskoga glasnika i Radija Dux, nezamjenjivo i nenadomjestivo.

Zahvaljujući svima koji su dali svoj doprinos vrlo uspješnome dugogodišnjem izlaženju glasila, čestitam aktualnom uredništvu i izdavačima, a Hrvatskom glasniku želim stotine novih članaka, stotine novih brojeva i što je najvažnije, stotine i stotine novih čitatelja, u Crnoj Gori, Hrvatskoj i diljem svijeta, te aktivno sudjelovanje u razvoju globalnoga hrvatskog zajedništva ■

KRAJEVI KAO I BIĆA IMAJU DUŠU KOJOM SU NAM BLIŽI ILI DALJI

Izrazito je važno to što *Hrvatski glasnik* izlazi u Kotoru jer je glavni grad Boke važan ne samo kao stvarni nego i simbolički topos hrvatske kulture, kao upravno, crkveno, kulturno i običajno središte koje se u umjetničkom pogledu jedino stoljećima uspješno takmilo s Dubrovnikom i koje je kao takvo prepoznao i UNESCO

Za jubilarni 200. broj *Hrvatskoga glasnika* piše:

dr. sc. Domagoj Vidović, znanstveni savjetnik, voditelj Odjela za onomastiku i etimologiju Instituta za hrvatski jezik

Tako blizu, a tako daleko“, mogao bi se sažeti moj odnos s Bokom sve do 2017. i sudbomosnoga susreta sa **Zvonimirom Dekovićem** i Tivćanima u Stonu kad su se stvorili uvjeti da napokon odem s onu stranu Prevlake. Iako, kad malo bolje razmislim, Bokelji su bili u mojoj neposrednoj blizini otkad sam se rodio. U Metkoviću mi se otac rado družio s liječnikom **Brankom Gopčevićem** (1921. – 2007.) koji mi se u rodni grad doselio davne 1952. Bio je on neretvanskom inačicom dotura **Lui-gija iz Maloga mista**, pa se dogodovštine iz njegove ordinacije (koja je, a da nismo toga bili ni svjesni, bila cijeli grad) prepričavaju i danas, gotovo dva desetljeća nakon što je umro. Bokelji su me okružili i u Pučišćima na Braču. Naime, i **Nenu je Belanu**, koji ljetuje samo dvije kuće dalje od mene, mati Bračka, a nekoliko koraka dalje ljetuje i jedan Dobročanin. Uostalom, da su bila sretnija vremena, vjerojatno bih se s ocem, čim sam malo poodrastao, uputio put Budve, gdje je katkad vozio mandarine, više iz zabave i znatizelje nego radi zarade, ili Lastve, gdje su mu dvije rodice bile časne sestre.

Još kad je izišao prvi broj *Hrvatskoga glasnika*, u veljači 2003., veze između Metkovića, iako se on nalazi u trostruko graničnoj županiji (jer Dubrovačko-neretvanska županija graniči s Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom, a preko debeloga mora i s Italijom), i Boke nisu bile jednostavno premostive jer još nisu bile zacijeljele ratne rane, a poratne su se i dalje stvarale, no nekim sam čudom iz crkvenih krugova razmjerno brzo došao do prvih brojeva *Hrvatskoga glasnika*. I danas kad nakon dvadesetak godina ponovno čitam uvodnik iz pera **Tomislava Grgurevića**, osjećam svečani ton, uglađenost, odmjerenu i poziv na snošljivost kao zaštitni znak bokeljskih (a poglavito kotorskih) uvodničara na koji nailazim i dok čitam starije bokeljske novinske časopise ili javljanja bokeljskih dopisnika u dubrovačkim i dalmatinskim tiskovinama. Time se samo potvrđuje jedna davna misao kako je hrvatstvo rasredišteno, tj. da ga svaka sastavnica hrvatskoga

narodnoga bića živi na svoj način, baš kao što su i stari pisci hrvatski vazda u svojim štivima iskali zajednički nazivnik, ali bi i vlastito štivo prošarali mjesnim ili pokrajinskim natruhama, što se lijepo vidi u tekstovima ne samo bokeljskih nego i budvanskih i svebarskih hrvatskih književnika, kad smo već na ozemlju današnje Crne Gore. Što je više vremena prolazilo, brojevi su *Hrvatskoga glasnika* sve češće dolazili do mene. Naravno da su mi sa stručne strane najzanimljivija bila štiva **Sava Markovića** i **Nevena Staničića** koje sam, upravo tim redom, poslije upoznao i koje danas smatram prijateljima, a kad bih preko radijskih valova ili televizijskih zasloni dočuo koliko je teško održati časopis. Vjerujem da se dio hrvatske javnosti koji je pratio športska zbivanja senzibilizirao ne samo na probleme *Hrvatskoga glasnika* nego i hrvatske zajednice općenito jer su na njih otvoreno upućivali istaknuti sportaši poput **Marija Brguljana** i **Mirka Vičevića**. Od tihoga sam se podupiratelja prometnuo u jednoga od suradnika časopisa kad je uredničku palicu preuzeo **Nikola Dončić** i upravo je iz suradnje u *Hrvatskome glasniku* proizišlo još jedno prijateljstvo jer drukčije u pozivu (namjerno ne kažem poslu) kojim me Bog obdario ne ide: ne možete raditi ako ne živite za ideju, koliko god to patetično zvučalo.

Izrazito je važno to što *Hrvatski glasnik* izlazi u Kotoru jer je glavni grad Boke važan ne samo kao stvarni nego i simbolički topos hrvatske kulture, kao upravno, crkveno, kulturno i običajno središte koje se u umjetničkome pogledu jedino stoljećima uspješno takmilo s Dubrovnikom i koje je kao takvo prepoznao i UNESCO. Uostalom, Kotor je u nekim elementima i uspješniji od Dubrovnika: proslava svetoga Tripuna ima 163 godine duži kontinuitet od proslave svetoga Vlaha, a ako Boka i nema najstarije književnike koji su pisali hrvatskim jezikom, imala je dragomana za hrvatski jezik koji je u 18. stoljeću bio nadređen tumaču za srpski jezik i pismo, a sigurno nije slučajno da je taj dragoman (**Antun Paskvalović**) potjecao iz obitelji autora najopsež-

nijega pjesmotvora na talijanskome jeziku kojemu autor potječe s istočnojadranske obale (**Ludovika Paskalića**, kojega je prepjevao engleski pjesnik, dramatičar i prozaik **Thomas Lodge**).

Reći ćete kako vam opet držim predavanje iz povijesti, ali povijest jednostavno živi s nama i u nama. Uostalom, uloga časopisa kao što je *Hrvatski glasnik* i leži u tome da na popularan način nadomjesti ono čega nema ni u nastavnome programu niti u kakvu popularno-znanstvenom izdanju i da to razumljivim jezikom približi čitatelju, ponajprije prosječnom bokeljskom Hrvatima koji možda nije ni svjestan koliko je Boka zadužila ne samo hrvatsku, nego i južnoslavensku, mediteransku, pa ako hoćete i svjetsku kulturu. Ponešto se još i iz povijesti pomorstva zna i pamti, ali ne znam koliko Bokelja zna da su se više Budvana i jedan Peraštanin družili s *Casanovom* (doduše, znali su se i posvađati s njim do te mjere da ga izazovu na dvoboj), da je Peraštanin zaveo prvu *Fiordiligi* iz *Mozartove* opere *Così fan tutte* u povijesti, da je jedan osobni predmet *Georgea Gordona Byrona* završio na Prčanju ili da je jedan od najvećih suvremenih talijanskih pjesnika **Giuseppe Ungaretti** neke od svojih lirskih zapisa posvetio dvjema Hrvaticama, od kojih je jedna bila njegova dadilja, bokeljska Hrvatica, njegova „vila“ iz egipatskoga razdoblja života (*Era venuta tanti anni prima in Egitto dalle Bocche di Cattaro dove risiedeva, ma era per nascita più croata, se possibile, che non sia la gente delle Bocche.*; namjerno ne prevodim, da vas potaknem da se sami uputite u temu), o čemu je rado govorio prevoditelj njegovih djela **Mile Pešorda**. Jednostavno nam i danas, uza sav trud, nedostaje izdanja kao što su *Vođ po Kotoru Iva Stjepčevića* ili *Boka kotorska i Prčanj Nika Lukovića* kojima bismo na popularan način učili o zavičajnoj povijesti, koja po važnosti sadržaja daleko nadmašuje granice Zaljeva, a i izdanja prilagođenih djeci koja bi pobudila njihovo zanimanje za vlastite korijene da im ih drugi ne bi oteli (sjetite se samo prospekata s Gospom od Stene,

Ostrvom svetoga Đorđa i sl.). Uostalom, zašto čekati nekakvu obrazovnu reformu da bi se u nastavne uputnike i programe uvrstila bokeljska baština kad se sami kao zajednica, i preko Hrvatske nastave, i preko naših medija (ponajprije *Radija Dux* i *Hrvatskoga glasnika*), možemo samoobrazovati te postupno graditi i provoditi vlastitu kulturnu politiku. Kao jezikoslovcu mi je, dakako, najvažnije da se na stranicama *Hrvatskoga glasnika* njeguje uključiva hrvatska jezična kultura, tj. da se u časopisu mogu pročitati štiva pisana hrvatskim standardnim jezikom, ali i bokeljskim/bokeškim dijalektom hrvatskoga jezika jer je jedinstvo u različitome stoljetna misao vodilja standardizacije hrvatskog jezika te čuvanja mjesnih i pokrajinskih posebnosti unutar naše zajednice, a štiva su pisana dijalektom izvrsna podloga za pisanje nekoga budućeg rječnika mjesnih govora. Na koncu, meni je osobito drago da se *Hrvatski glasnik*, poglavito u posljednje vrijeme, dotiče i aktualnih gospodarskih i političkih tema, pa i prijepora jer svaka zajednica koja se začahuri u vlastiti folklor i izdvoji iz društva, živi u svojevrsnom duhovnom rezervatu te polako gubi osjećaj za stvarnost.

Na svemu dosad postignutom čestitam svim urednicima, suradnicima i čitateljima Hrvatskoga glasnika, od idejnih začetnika **Tripa Schuberta** i **Tomislava Grgurevića** do članova današnjega uređivačkog odbora (**Miroslava Marušića**, **Joška Katešana**, **Marine Dulović** i **Jasmine Bajo**) na čelu s glavnim i odgovornim urednikom **Nikolom Dončićem**, a čestitam i lektorici **Sandri Ćudini** na snalaženju u prelijepim, ali nemirnim bokeljskim jezičnim vodama. I hvala vam, dragi prijatelji i suradnici, što ste mi dopustili da uljegnem šutke u vaš tamni dan, među brda nad morem što je vječno bez kreta, gdje zalazi sunce na gori dalekoj, krvavo k'o u nekoj bitci davnoj, da me miris umornosti opaja iz bilja, da ne budem nesretan živeći bez cilja. A vama ostavljam da pogodite koga sam parafrazirao ■

KAKO JE HRVATSKI GLASNIK POSTAO GLAS HRVATA CRNE GORE

Početak 2002. godine tadašnji predsjednik Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore Tripo Schubert sastao se s poznatim novinarom i publicistom Tomislavom Grgurevićem te predstavnikom Društva u Hrvatskoj Lukom Cikom. Tema razgovora bilo je jedno važno pitanje: kako informirati javnost o radu i ciljevima Hrvata u Crnoj Gori? Aktivnosti Društva već su pobudile veliko zanimanje u obje države, a postalo je jasno da je vrijeme za vlastito glasilo. Na tom sastanku rođena je ideja o pokretanju časopisa

Za jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika piše:
Tripo Schubert

Prije Drugoga svjetskog rata Hrvati na prostoru Boke kotorske osnivaju kulturna, sportska i glazbena društva. Prvo takvo društvo osnovano je u malome ribarskome mjestu Muo pod nazivom „Zvonimir“. Nakon Drugoga svjetskog rata sva ta društva se gase.

Kada je 1997. godine tadašnja vlast u Crnoj Gori napustila „beogradski kurs“ i svoj brod okrenula prema zapadu i susjednoj Hrvatskoj, Hrvati Boke kotorske postaju svjesni da je došlo vrijeme za okupljanje i organiziranje u cilju očuvanja identiteta i obnavljanja mostova suradnje između dviju država.

Jedna grupa istomišljenika iz Tivta i Kotora pokreće inicijativu za osnivanje društva s hrvatskim predznakom. Zoran Nikolić, Slavko Marović, Ivan Ilić i Boris Lanceroti iz Tivta, a Antun Dender, Vedran Milošević i Tripo Schubert iz Kotora, sastaju se u uredu Slavka Marovića u zgradi Općine Tivat, dogovaraju se o ustrojstvu društva i o pripremama za njegovo osnivanje. Prije zakazivanja Skupštine obavljena je i konzultacija s don Brankom Sbutegom. Na njegov prijedlog prihvaćeno je da se društvo registrira pod nazivom Hrvatsko građansko društvo Crne Gore.

Osnivačka Skupština održana je 23. lipnja 2001. godine u Kotoru, na kojoj je bilo prisutno 26 predstavnika hrvatske populacije iz Kotora, Tivta, Budve i Podgorice, poimence: Siniša Luković, Zoran Nikolić, Joško Katelan, Dijana Kojan, Pavle Jurčina, Ljubinko

Biskupović, Ljerka Dragičević, Đuro Car, Petar Janović, Davor Biskupović, Ante Prskalo, Josip Božinović, Krsto Matijević, Damir Pinjatić, Ljiljana Markić, Petar Brajković, Nikola Čučić, Anđelko Gverović, Đuro Ivović, Ivica Božinović, Nikola Pasković, Gracijela Čulić, Vedran Milošević, Slavko Marović, Edita Starović i Tripo Schubert. Društvo je registrirano u Ministarstvu pravde Republike Crne Gore 3. srpnja 2001. godine.

Na Skupštini je izabran privremeni Upravni odbor od sedam članova u sljedećem sastavu: Zoran Nikolić, Krsto Matijević, Slavko Marović, Ljerka Dragičević, Nikola Čučić, Vedran Milošević, sa Tripom Schubertom na čelu.

PRVI HRVATSKI MEDIJ U CRNOJ GORI

Osnovno pitanje koje se postavilo pred članove Upravnog odbora odnosilo se na informativnu djelatnost i način upoznavanja članstva i svih relevantnih institucija u Crnoj Gori i Hrvatskoj s radom Društva. Tadašnji predsjednik Društva Tripo Schubert sastao se početkom 2002. godine s **Tomislavom Grgurevićem**, poznatim novinarom i publicistom iz Kotora, kao i s **Lukom Cikom**, tadašnjim predstavnikom Društva u Hrvatskoj, u restoranu „Galion“ u Kotoru, kako bi razmotrili način informiranja s obzirom na to da su dotadašnje aktivnosti Društva već uvelike privukle pažnju javnosti i institucija u Crnoj Gori i Hrvatskoj, kao i velikog broja članstva.

Složili smo se da bi bilo najbolje početi s izdavanjem časopisa. Nakon što su članovi Upravnog odbora prihvatili taj prijedlog, osnovan je Uređivački odbor u sastavu: Tripo Schubert, **Dario Musić**, Silvio Marković, **don Srećko Majić**, Siniša Luković i **Neven Staničić**. Za urednika je izabran Tomislav Grgurević.

PROGRAMSKA KONCEPCIJA ČASOPISA

Uređivački odbor usvojio je programsku koncepciju časopisa, kojom će se poštovati osnovna načela nacionalne, kulturne, duhovne i vjerske tolerancije. Osnovni zahtjev bio je da časopis bude informativno glasilo koje će unaprjeđivati odnose među narodima u Crnoj Gori i raditi na jačanju veza između Crne Gore i Republike Hrvatske te informiranju hrvatske zajednice u Crnoj Gori i čitatelja u Republici Hrvatskoj i drugim državama o događajima u Crnoj Gori

koji su vezani uz život Hrvata. Poseban akcent bio je na afirmaciji dostignuća Hrvata u Crnoj Gori u prošlosti. Jedan od osnovnih zahtjeva bio je da časopis bude tiskan na književnome hrvatskom jeziku, osim u slučajevima kada autori tekstova traže objavljivanje na vlastitom jeziku. Dogovoreno je da se zbog financijskih teškoća časopis u početku tiska na oko 30 stranica u crno-bijeloj tehnici s naslovnicom u boji i da izlazi jednom u dva mjeseca, s trajnom orijentacijom da se, kada to dopuste uvjeti, tiska jedanput mjesečno.

Članovi Uređivačkog odbora jednoglasno su odlučili da se časopis nazove Hrvatski glasnik - *glasilo Hrvata Crne Gore*. Ovakva koncepcija izdavačke djelatnosti Društva jednoglasno je prihvaćena od strane Upravnog odbora.

Nakon odabira lektora, dogovora s agencijom „Tricen“ iz Kotora za rad na dizajnu i pripremi za tisak, kao i tiskare „Art Galery“ iz Donje Lastve, pripremljen je prvi broj časopisa koji je izašao iz tiska 7. veljače 2003. godine u nakladi od 1000 primjeraka, na 32 stranice u crno-bijeloj tehnici s naslovnicom katedrale svetoga Tripuna u boji.

Časopis je promovirao urednik Tomislav Grgurević na godišnjoj Skupštini u Tivtu, 1. ožujka 2003. godine. Na naše veliko zadovoljstvo i uz veliko zanimanje članova Društva, cijela naklada je zapravo „planula“. To nas je ohrabrilo i potaknulo da nastavimo još još većim intenzitetom.

UVODNE RIJEČI UREDNIKA U PRVOME BROJU

Cijenjeni čitatelji, prvi put u dugostoljetnoj povijesti ovoga kraja izlazi iz tiska časopis Hrvata koji su na prostorima Boke kotorske, jednog od najljepših zaljeva u svijetu, autohtoni narod. U tom dugom povijesnom razdoblju Hrvati su ostavili mnogo tragova svog postojanja u svim područjima djelovanja. Svojim su radom, trudom i dušom učinili ovaj kraj još ljepšim, duhovnijim, privlačnijim. Na bisernoj ogrlici Hrvati su nizali nova, sve veća i sve krasnija zrna bisera. Tako je stvoreno veliko i trajno bogatstvo, koje s lica Zemlje nisu mogli izbrisati ni ratovi, ni potresi, ni pustošenja, ni ljudske nebrige. Iako ih je ovdje živjelo na desetine tisuća, Hrvati nikada nisu imali svoje glasilo. Nikada za to nisu bili stvoreni potrebni preduvjeti, iako je ovdje živjelo dosta Hrvata od pera i znanosti. Prisjetimo se samo nekih: **Balovića, Zmajevića, Butorca, Stjepčevića, don Lukovića, dr. Miloševića** i mnogih drugih koji su ostavili duboki trag u našoj znanosti i publicistici i time, vlastitom zaslugom, svoje ime i djelo oteli zaboravu. Hrvati nisu imali svojih novina, časopisa, godišnjaka, ali valja naglasiti da su bili brojčano i kvalitetno zastupljeni u novinama i časopisima koji su izlazili na ovim prostorima. Prisjetimo se na trenutak: godine 1908. počeo je izlaziti list „Boka“, glasnik za opće interese Bokelja, čiji je vlasnik bio Srbin **dr. Filip Lazarević**, a glavni urednik Hrvat **Rudolf Sardelić**. Izlazio je na ćirilici i na latinici. Vrlo je korektno pisao o problemima svih građana ove regije, pa i Hrvata. Nakon dugog razdoblja, tridesetih godina XX. stoljeća, počeo je izlaziti „Glas Boke“, također tiskan latinicom i ćirilicom. Bilo je to u Kraljevini Jugoslaviji. I u njemu su se čuvali svi postulati prijeko potrebni za suživot stanovnika ove regije. Danas su se stekli uvjeti za pokretanje „Hrvatskoga glasnika“, rođenog zahvaljujući entuzijazmu vodećih ljudi u Hrvatskome građanskom društvu Crne Gore, uz potporu i razumijevanje mnogih subjekata. Zadaća časopisa je da objavljuje članke o radu, problemima i dostignućima Hrvata, pri čemu će nastojati poštovati sve što pridonosi afirmiranju suživota, te nacionalne, kulturne, duhovne i vjerske snošljivosti. Nastojat ćemo da ni s čime ne poremetimo sklad koji je na ovim prostorima njegovan stoljećima. Nadamo se da će i svi ostali koji ovdje žive činiti isto.

Glavni urednik, Tomislav Grgurević, boravio je u Domu starih u Risnu i tekstove tipkao na starome pisaćem stroju „Olivetti“. Tekstove smo dostavljali agenciji „Tricen“ gdje su pretipkavani na računalu, dostavljani na korekturu i lekturu, zatim na dizajn i pripremu za tisak i na kraju na tiskanje.

Tomislav Grgurević uređivao je prvih 10 brojeva, jer je zbog bolesti morao prekinuti daljnji rad. Umro je u siječnju 2009. godine u 74. godini.

Do izbora novog urednika, rad na pripremi Glasnika nastavili su Dario Musić, kao tehnički urednik i Tripo Schubert, kao vršitelj dužnosti urednika, volonterski, u vremenu od rujna 2004. do svibnja 2006. godine, a u tom razdoblju tiskano je 11 brojeva Glasnika.

Na raspisanom natječaju za urednika časopisa povjerenje je dano profesionalnoj novinarki **Tamari Popović** iz Podgorice, koja je stupila na dužnost u srpnju 2006. godine i na toj dužnosti ostala do ožujka 2011. godine.

Uređivanje Glasnika nakon njezina odlaska preuzima kolektivno Uređivački odbor, s Joškom Katelanom kao vršiteljem dužnosti urednika.

U siječnju 2012. godine Upravni odbor Društva postavlja za glavnu urednicu **Tijanu Petrović** koja uređuje časopis do 2023. godine.

Članovi Uređivačkog odbora u njezinu mandatu bili su: Joško Katelan, **Marija Mihaliček**, **Danijela Vulović**, **Vivijan Vuksanović** i Tripo Schubert. Kasnije se Odboru priključila i **Marina Dulović**.

REKLI SU ZA 150. BROJ HRVATSKOGA GLASNIKA

Branko Lukovac, prvi veleposlanik Crne Gore u Hrvatskoj

Želim ovim putem najsrdačnije zahvaliti Hrvatskome građanskom društvu za časopis „Hrvatski glasnik“, čiji sam posljednji 150. broj, za listopad 2017. godine, pročitao s velikim zanimanjem, kao i prijašnje brojeve. Želim i ovom prilikom čestitati Uredničkom odboru i urednici na izvrsnome časopisu, bogatom sadržajem, kako kada je riječ o aktualnim temama iz svih domena društvenog života, tako i o onome što na najbolji način predstavlja bogato kulturno-povijeno naslijeđe i stvaralaštvo Hrvata u Crnoj Gori i krajeva u kojima žive, posebno Boke kotorske. Ja sam puno toga saznao i naučio iz časopisa, kako o dragocjenom kulturnom naslijeđu i stvaralaštvu, tako i o aktuelnim temama kako prijateljske i susjedne Hrvatske, tako i Crne Gore. Drago mi je da se u „Hrvatskom glasniku“ prenose neki tekstovi Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, što odražava izvrsnu, jedinstvenu suradnju koja postoji između Hrvatskoga građanskog društva i Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Iz mojeg iskustva na dužnostima koje sam obnašao, tako kvalitetan mjesečni časopis, u svakom pogledu – s bogatim, raznovrsnim sadržajem, kvalitetnim tekstovima i autorima, grafičkim uređenjem i opremom fotografijama - nema ni jedna druga nacionalna zajednica i ona, zaista, može i treba biti primjer drugima. S osobitim poštovanjem i najboljim željama za uspješni nastavak ovog angažmana, kao i drugih značajnih angažmana Hrvatskoga građanskog društva.

Damir Murković, predsjednik Zajednice Hrvata u Trstu *Upravo nam je pristigla pošiljka s posljednjim brojem vašega glasila. Koristim ovu priliku da vam najsrdačnije zahvalim za redovito slanje Hrvatskoga glasnika HGD-a Crne Gore. Želim vam čestitati na posebno zanimljivim prikazima sadašnjosti kao i bogate prošlosti vašega cijenjenog Društva koje govori o vrlo značajnom doprinosu Hrvata u Boki. To činite na jednoj visokoj razini i u takvoj mjeri da mi čitatelji imamo osjećaj da smo tamo s vama, u tijeku zbivanja. Zasiurno nam pomaže u tome sjajno tiskovno*

oblikovanje, veliki broj stranica, bogata galerija slika i puno zanimljivih informacija iz Crne Gore, kao i naše matične domovine, Hrvatske.

Na sve to možete biti zaista ponosni i ja vam od srca želim da ustrajete u tako značajnom radu na dobrobit svih vaših čitatelja. Možete uvijek računati na nas iz Zajednice Hrvata u Trstu, kao vaše redovite i vjerne pratitelje!

Danilo Ivezić, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske

Hrvatski glasnik je vrlo vrijedan projekt s ciljem informiranja, očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta, gradnje mostova suradnje dviju država, kvalitetno dizajniran, bogato tehnički opremljen i kao takav služi za primjer svima.

Mr. Jovan J. Martinović, arheolog

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore je ubrzo nakon osnivanja pokrenulo svoju publikaciju Hrvatski glasnik kao glasilo Hrvata u Crnoj Gori, koji je u vrlo kratko vrijeme postao i svojevrsni barometar napretka ove manjinske zajednice, te kroničar raznovrsnog djelovanja, posebno na polju obrazovanja i kulture, kao i njegovanja tradicija i međunarodne suradnje. Formirajući postupno svoju fizionomiju ozbiljnog mjesečnika, „Glasnik“ je tijekom proteklih godina izlaženja izrastao u sveobuhvatni časopis s nizom usmjerenja i interesa, donoseći aktualne komentare i analize političkog, ekonomskog, socijalnog i zdravstvenog karaktera, zatim reportaže o ljudima i događajima, portrete znamenitih Bokelja prethodnika i suvremenika te čitav niz serijala iz bogate prošlosti ovoga kraja. Zadržavajući vrlo visoku razinu akribije i stručnosti, Uredništvo „Glasnika“ je, unatoč nepovoljnim uvjetima, uspjelo stvoriti vrlo respektabilan i originalan časopis, trenutno jedini ovoga tipa u našoj zemlji čije se izlaženje svakog novog broja očekuje s velikim nestrpljenjem. Time je zacrtana trasa za buduće uspješno nastavljanje ove misije. Nama, suradnicima ovoga glasila, čini veliku čast što nam je omogućeno da sudjelujemo u njegovu izrastanju u publikaciju prihvaćenu i cijenjenu na svim meridijanima našeg planeta.

Mr. Vesna Vičević, povjesničarka

U svome petnaestogodišnjem postojanju Hrvatski glasnik se razvijao stalnom uzlaznom linijom i vrlo brzo postao omiljen i nezaobilazan časopis ne samo za Hrvate, već i za široku čitalačku publiku Kotora i Boke kotorske. Iako suradnici časopisa uglavnom nisu profesionalni novinari, urednica i uređivački odbor časopisa uspješno održavaju iznimno visoki profesionalni nivo. Raznovrsnošću tema, načinom njihove obrade i prezentacije, Hrvatski glasnik je stup njegovanja hrvatskoga jezika i hrvatskoga identiteta Hrvata Crne Gore, most spajanja, razvijanja i unaprjeđenja odnosa Crne Gore i Hrvatske, pouzdan kroničar suvremenih kulturno-umjetničkih zbivanja i podsjetnik na prošle značajne povijesne događaje i, prema svemu tome, nezaobilazan izvor informacija istraživačima kako o životu i aktivnostima Hrvata, tako i o cjelokupnosti društvenog stanja ovoga razdoblja. Sve navedeno, uz obilje i drugih pozitivnih kvaliteta koje časopis posjeduje, čine Hrvatski glasnik najreprezentativnijim informacijskim sredstvom ovog područja u čitavom razdoblju njegova postojanja.

Mr. Mileva Pejaković Vujošević, bivša direktorica Pomorskoga muzeja Kotor

Hrvatsko građansko društvo Kotor predstavlja pravi primjer poštovanja pisane riječi - svjesni činjenice da sve što nije zapisano, nije ni postojalo. Prije 15 godina pokrenut je časopis Hrvatski glasnik u kojemu su svoje mjesto našli svi kulturni događaji, poznate i priznate ličnosti, važni datumi i događaji, kako s prostora Kotora i Boke kotorske, tako i Crne Gore. Posebnu vrijednost časopisu daje objavljivanje članaka iz pomorske prošlosti Boke i na taj način očuvanju pomorske baštine koja je odigrala značajnu ulogu u pomorstvu istočnojadranske obale tijekom stoljeća. Čovjek koji je od samog početka svojom golemom energijom i entuzijazmom pridonio da ovaj Glasnik bude prepoznatljiv i dostupan svima je cijenjeni gospodin Tripo Schubert sa svojim suradnicima. Posebno smo zahvalni što su svi kulturni događaji koji su održani u našem muzeju bili zabilježeni i na vrlo stručan način prezentirani kako domaćoj, tako i široj javnosti. Glasnik je odlično dizajniran, tekstovi stručno i kvalitetno na-

pisani i praćeni fotografijama. U ime kolektiva Pomorskoga muzeja i svoje osobno ime želim uredničkom timu Glasnika još dugo da traje na kulturnoj mapi Crne Gore i Hrvatske, na zadovoljstvo svih nas - Kotora, Boke kotorske, Crne Gore, kao i matične države Hrvatske.

Andrej Nikolaidis, predstavnik „Plima“ Ulcinj Godinama pratim rad Hrvatskoga građanskog društva i sadržaj njihova glasila Hrvatskoga glasnika. Činim to kao predstavnik „Plime“ koja na sličan način afirmira multikulturalizam, regionalno povezivanje u kulturi i mediteransku kulturu Crne Gore, ali i kao građanin koji je i profesijom i emocijama vezan uz crnogorski multikulturalizam. Hrvatski glasnik, kao glasilo Hrvata u Crnoj Gori, istodobno je i oglašivač najboljih vrijednosti bokokotorskog i uopće crnogorskog suživota i tolerancije. Afirmirajući svoj narod, njegovu kulturu, običaje i potrebe, Hrvatski glasnik drži širom otvorena vrata i za druge i drukčije poglede te je i time medijski subjekt otvorenih namjera. To prvorazredno intelektualno i građansko svojstvo izvire iz višestoljetne kulture Boke i njezina emancipiranog stanovništva, na čemu bi joj bile zavidne i razvijenije sredine od naše. Ako su odnosi između Hrvatske i Crne Gore, unatoč bliskoj neslavnoj crnogorskoj prošlosti, dostigli točku pozitivnog primjera suradnje i prihvaćanja dviju nezavisnih država, dio te afirmacije izgradilo je i Hrvatsko građansko društvo i Hrvatski glasnik, šireći dobre vibracije diljem prostora, vezujući niti povjerenja i prožimanja dviju država. Hrvatski glasnik aktualizira također još jedno osobito važno područje: mediteransku areu Boke kotorske i Crne Gore uopće. U nas dosad zanemaren prostor sredozemne kulture, oživio je seriosnim priložima o prošlosti, pomorstvu, folkloru, običajima i posebnostima naše obale i zaleđa; valovi bokokotorskoga mora prelijevaju rubove svih obala Mediterana, naglašavajući da nema granica između dobrih namjera blagonaklonih ljudi i društava, a taj akcent prisutan je u strategiji redakcije Hrvatskoga glasnika.

NOVO DOBA

Krajem 2023. godine za urednika časopisa postavljen je **Nikola Dončić**, koji je za suradnika za dizajn i pripremu za tisak angažirao **Željka Ninkova**. Redizajnirani časopis dobio je mnoge pohvale od čitatelja.

Tijekom izlaženja ovoga časopisa u prošlih 13 godina mijenjale su se i osobe koje su radile na dizajnu, kompjutorskoj pripremi, korekturi, lekturi i na kraju na tiskanju. Kao što smo napomenuli, prva agencija koja je radila dizajn i pripremu za tisak je „Tricen“ – **Dubravko Stamatović** iz Kotora. Glasnik smo tiskali u „Art Galery“ iz Tivta, zatim u „Cicero“ iz Cetinja, pa „Biro Conto“ iz Igala, da bi za vrijeme rada urednice Popović svi ovi poslovi prešli u podgoričke tiskare „Who“, „Radionica LCG“, „Grafo Bale“, a nakon njezina odlaska bila je ponovno angažirana tiskara „Biro Konto“ iz Igala, s kojom uspješno suradjemo do današnjih dana.

Prikupljanje sredstava za tiskanje časopisa uvijek je bio limitirajući faktor u njegovoj nakladi. Najveći dio sredstava bio je pribavljen zahvaljujući sponzorima i donatorima. Kada je nakon 2012. godine formiran Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore, a u Hrvatskoj Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, omogućeno je da se Glasnik tiska češće i u većoj nakladi.

Hrvatski glasnik dostavlja se na adrese svih državnih institucija u Crnoj Gori i Hrvatskoj, kao i svim bibliotekama, čitateljima u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Srbiji, Nizozemskoj, Italiji, Kanadi, Americi, Australiji...

PREGLED AUTORA OBJAVLJENIH PRILOGA I TEMA

Zahvaljujući mudroj programskoj koncepciji časopisa, Uređivačkom odboru obraća se veliki broj autora s aktualnim i zanimljivim temama, čime se može pohvaliti mali broj časopisa u Crnoj Gori, pa i šire. Niti jedan autor za svoje priloge nije tražio financijsku naknadu. Do ovoga jubilarnog 200. broja časopisa registrirani su sljedeći autori: **Adrijan Vuksanović, Aleksandar Berkuljan, Aleksandar Joksimović, Aleksandar Zeković, Aleksandra Prčić, Ana Šarčević, Ana Tomčić, Ana Vuksanović, Andrea Latipović, Andrea Orlando, Andrija Bilafer, Andrija Kopilović, Andrija Petković, Andro Saulačić, Anđelko Stjepčević, Anita Cuca, Anita Mažibradić, Anton Čorko, Anton Sbutega, Antonela Stjepčević, Antun Kolarević, Antun Tomić, Anja Andrić, Biserka Milić, Borivoj Cicović, Borivoj Jovanović, Božidar Proročić, Božo Skoko, Božo Usanović, Branka Bezić Filipović, Brankica Vrbat, Branko Lukovac, Branko Škorić, Bruno Lučić, Dane Mataić-Pavičić, Danijela Dukić, Danijela Grgurović, Danijela Nikčević, Danijela Vulović, Danilo Ivezić, Dario Musić, Dario Španović, Darko Antović, Darko Gulin, Dijana Milošević, Dolores Fabijan, Domagoj Vidović, don Antun Belan, don Branko Sbutega, don Dejan Turza, don Dražen Krajić, don Filip Janjić, don Josip Dukić, don Pavao Medač, don Siniša Jozić, don Stanko Lasić, Dragan Đurčić, Dragan Popadić, Dragan-Buki Buzdovan, Dragica Tomas, Draginja Maskareli, Dražen Prčić, Dubravka Jovanović, Dušan Davidović, Đurica Nikolić, Filip Hamaršek, Filomena Radović, Fredi Tripović, Goran Borčić, Goran Čampar, Gracijela Čulić, Hamdo Kočan, Heliodor Prelesnik, Hrvoje Salopek, Igor Perić, Ilija Franković, Ilija Janović, Ilija Mlinarević, mons. Ilija Janjić, Ilija Radović, Ilko Marović, Tina Ugrinić Braić, Iva Čaleta, Ivan Čavrgov, Ivan Ilić, Jadranka Vojčić, Jasmina Bajo, Jasminka Usmiani, Jasna Jeknić Stijović, Josip Barlek, Josip Bersa, Josip Gjurović, Josip Muselimović, Josip Novak, Josip Usmiani, Joško Katelan, Joško Njemčić, Jovan Martinović, Jovan Nikitović, Jovana Lalošević Vidović, Katica Šarlija, Lada Đurović, Lado Žigo, Lenka Gospodnetić, Lidija Kokotović, Lovorka Čoralić, Ljerka Dragičević, Ljiljana Markić, Ljubica Štambuk, Maja Katušić, Maja Mozara, Maja Uskoković, Marija Banjanec, Marija Mihaliček, Marija Nikolić, Marija Saulačić, Marijana Kremer, Marijeta Iveta Rajković, Marin Čaveliš,**

Marin Knezović, Marina Bastašić, Marina Dulović, Mašo-Miško Čekić, Matija Dronić, Mijo Adžić, Mikan Kovačević, Mileva Marstjepović, Mileva Vujošević Pejaković, Milica Nikolić, Miloš Milošević, Mira Čurić, Miraš Martinović, Mirjana Popović, Mirko Vičević, Miroslav Franović, Miroslav Landek, Miroslav Marušić, Miše Galjuf, Momir Čolović, Naida Šehović, Nataša Golović, Nenad Vertovšek, Neven Jerković, Neven Staničić, Nikola Albaneze, Nikola Malović, Nikola Dončić, Nina Jevtović, Novica Vujović, Olga Radoničić, Petar Jančić, Poly Gjurgjević, Predrag Malbaša, Radojka Abramović, Radomir Pavićević, Radovan Kečkemet, Robert Greberg, Romeo Mihović, Rozalija Francesković, Ružica Danilović, Ružica Ivanović, S. Darobašić, Sabrija Vulić, Sanja Crnić, Savo Marković, Stanka Montan, Silvio Marković, Siniša Luković, Slaven Radimir, Slavica Kleva, Slavko Dabinović, Slavko Mandić, Slavko Marović, Slobodan Drašković, Slobodan Vičević, Smiljka Ostović, Snežana Pejović, Snježana Akrap-Sušac, Snježana Jurišić, Stijepo Mijović Kočan, Tamara Lazarević, Tamara Popović, Tanja Popec, Tereza Buconić, Tijana Petrović, Tijana Vukadinović, Timor Šatara, Tomislav Grgurević, Tonči Vlašić, Tonin Nikola Šimić, Tripo Grgurević, Tripo Schubert, V. Ognjenović, Valentina Andrić, Vanda Babić Galić, Veselko Koprivica, Vesko Garčević, Vesna Čučić, Vesna Kukavica, Vesna Svaguša, Vesna Vičević, Violeta Gjurgjević, Vladimir Cinković, Vladimir Marvučić, Vlasta Mandić, Zdrenka Bilašić, Zoltan Magyar, Zoran Nikolić, Zorana Milošević, Zorica Čubrović, Zorica Đurović, Zrinka Velić, Željka Pisk Zappalorto, Željko Brguljan, Željko Holjevac, Željko Lešić, Željko Milović i Željko Rupić.

Do 200. broja objavljeno je 36 serijala, što predstavlja poseban kuriozitet:

- Upoznajmo Hrvatsku, autor Dario Musić
- Pomorska bratstva u Boki kotorskoj, autor Anton Tomić
- Iz prošlosti grada Bara, autorica Lovorka Čoralić
- Iz prošlosti Herceg Novog, autorica Lovorka Čoralić
- Kotorske botunade, autorica Vlasta Mandić

- Vitezovi sv. Marka, autorica Lovorka Čoralić
- Nacionalni parkovi Crne Gore i Hrvatske, autor Tamara Popović
- Upoznajmo hrvatske gradove, autorica Marina Bastašić
- O barskim iseljenicima u Mlecima, autorica Lovorka Čoralić
- Ulcinjske obitelji, autor Savo Marković
- Kotorska trilogija, autorica Nevenka Nakić
- Vremeplov, autor Dario Musić
- Kronika grada Kotora, autor Jovan Martinović
- Ličnosti izbliza, autor Mirko Vičević
- Znamenite ličnosti Budve, autorica Maja Katušić
- Bokelji u Hrvatskoj, autor Josip Gjurović
- Kotorski oriđinali, galioti i škerci, autor Dario Musić
- Povijest brodskih kružnih putovanja u Boki kotorskoj, autor Neven Jerković
- Romeo Fioreli, autor Dario Musić
- Po Bokeški, autor Neven Staničić
- Bokeška pjatanca, autor Mašo Čekić
- Graditelji kulturnog i tradicionalnog lica Herceg Novog, autorica Sanja Crnić
- Kapetan Bartulović u Velikom ratu, autor Joško Katelan
- Kotor moje mladosti, autor Heliodor Prelesnik
- Hrvatski vladari, autor Dario Španović
- Ranokršćanske i predromaničke sakralne građevine u kotorskoj Biskupiji, autor Jovan Martinović
- Boka kotorska od Franza T. Laforesta, autor Dario Musić
- Vijek vaterpola u Kotoru, autor Dragan Đurčić
- Fotografiji, amateri i ostali, autor Joško Katelan
- Kotorsko srednjovjekovlje, autor Jovan Martinović
- Prčanjski jedrenjaci, autor Željko Brguljan
- Antiki fagot, autor Mašo Čekić
- Đir po Kotoru, autor Aleksandar-Saša Dender
- Ostavština obitelji Visković u Perastu, autorica Marija Mihaliček
- Škrinjica nostalgije, autor Joško Katelan
- Začeci turizma u Kotoru, autorica Snežana Pejović.

Najiskrenije zahvaljujem svim suradnicima na predanome radu i angažmanu u protekle 23 godine i čestitam nam svima izlazak 200. broja sa željom da još dugi niz godina Hrvatski glasnik bude primjerno glasilo svih Hrvata Crne Gore ■

200
brojeva s vama

HRVATSKI GLASNIK MOST BOKE I CRNE GORE S HRVATSKOM

Već sada njegovih 200 brojeva imaju vrijednost dokumenta o jednome vremenu u kojemu bokeljski Hrvati, ponosni na svoje nacionalne korijene i vjeru, baštine i čuvaju prebogato kulturno nasljeđe, a istom mjerom gaje osjećaj iskrene odanosti Crnoj Gori

Za jubilarni 200. broj Hrvatskoga glasnika piše:

Marija Božinović Mihaliček, predsjednica Ogranka Matice hrvatske u Boki kotorskoj

Pratila sam izlaženje Hrvatskoga glasnika od prvoga broja, 2003. godine. Tih ranih 2000-tih godina Hrvatsko građansko društvo bilo je inicijator i nosilac kulturnih događaja koja su jako puno značila u sponama koje su tijekom 1990-ih bile narušene. Bila sam tada kao muzealac, zajedno s drugim kolegama iz Kotora, sudionik kulturnih susreta (izložbe, kazališne predstave itd.) koji su organizirani u Zagrebu, Puli, Rijeci. To je bilo nezaboravno iskustvo jer smo nakon niza teških godina susreli, uz lijepi povod, rodbinu, prijatelje, kolege (sada) preko granice.

Hrvatski glasnik nastavio je tim tragom povezivati Boku (Crnu Goru) s Hrvatskom. Bio je važan i za nas ovdje i za njih tamo, koji su nestrpljivo iščekivali nove brojeve s vijestima i sadržajima koji su im zavičaj činili bližim.

Put kojim je glasilo Hrvata iz Boke – Hrvatski glasnik – stigao do ovoga jubilarnog broja i trenutka da je njegov status odlukom Vlade Republike Hrvatske označen kao strateški projekt, nije bio lak. Naprotiv, bila je, od broja do broja, stalna upitnost ima li dovoljno priloga i zadovoljavaju li tematski i kvalitetom, a uz to, ono vječito, hoće li se naći dovoljno novca za tisak.

Za sedamnaest godina, koliko sam sudjelovala u Uredništvu Hrvatskoga glasnika, sjećam se sastanka redakcije, koji su uvijek bili kreativni i prijateljski unatoč problemima s redovitim izlaženjem. Gospodin Tripo Schubert, svojom energijom i upornošću, bio je najzaslužniji za takvo ozračje koje je pratilo pripremu svakog broja.

Čast mi je bilo biti u Uredništvu Hrvatskoga glasnika u vrijeme kada je trebalo istinske volje da se ustraje i izbori za svaki novi broj. Nastojala sam i sama dati doprinos, zato sam se javljala povremeno s priložima o kulturnoj baštini Boke, poznatim ljudima iz prošlosti i o recentnim kulturnim događajima u Kotoru.

Utemeljenje ovoga glasila prije više od dva desetljeća i pozitivne promjene u skladu s vremenom te visoko pokroviteljstvo iz Hrvatske osiguravaju budućnost Hrvatskoga glasnika.

Već sada njegovih 200 brojeva imaju vrijednost dokumenta o jednome vremenu u kojemu bokeljski Hrvati, ponosni na svoje nacionalne korijene i vjeru, baštine i čuvaju prebogato kulturno nasljeđe, a istom mjerom gaje osjećaj iskrene odanosti Crnoj Gori ■

Braćo i sestre!

Ako postoji ijedan događaj u povijesti spasenja koji može do kraja raspjevati kršćansku dušu, onda je to zasigurno otajstvo Božića. Ipak, ništa kao čovjek ne može tako lako zasjeniti, pa čak i dovesti u pitanje, radost božićnog slavlja. Veliki prorok Izaija promatra božićnu stvarnost kao veliku svjetlost, dok pisac Knjige Mudrosti svjedoči: „Dok je duboka tišina vladala svuda i noć došla do svoje sredine, sijevnula je tvoja svemoguća Riječ, o Bože, s nebesa, s tvoga prijestolja“ (Mudr 18,14).

Sveti Ivan Evanđelist tu istinu potvrđuje, ali istodobno i opominje: „Svjetlo istinito, koje prosvjetljuje svakoga čovjeka, dođe na svijet; bijaše na svijetu i svijet po njemu posta, ali ga svijet ne upozna. K svojim dođe i njegovi ga ne primiše“ (Iv 1,9–11).

Ove nam riječi crkvena liturgija stavlja pred oči upravo na Božić. Slaviti Božić znači čeznuti da Svjetlo zasja u tami i da ga tama ne obuzda. To je poziv da budemo prosvjetljeni Bogom te da, kao istinski nositelji Njegova svjetla, unesemo toplinu, jasnoću i mir u ovaj svijet.

Danas nitko ozbiljan ne dovodi u pitanje da je Isus povijesna osoba. No mi vjerujemo nešto više i dublje: da je On za nas Svjetlo – svjetlo koje vraća nadu ovome svijetu. To, međutim, ne znači da je tama nestala. Još uvijek, u ovoj „dolini suza“, vidimo zavist, mržnju, neprijateljstva i nerazumijevanja. Pa ipak, Kristovim rođenjem ljudima je darovana mogućnost da svijet gledaju drugim očima – očima nade, povjerenja i ljubavi.

Zato na Božić možemo jedni drugima poželjeti upravo to: čvrstu vjeru u Svjetlo koje dolazi s visina; vjeru po kojoj čovjek spoznaje Božju volju, slijedi je i po njoj živi.

Svima želim sretan i blagoslovljen Božić te milostima ispunjenu 2026. godinu!

+Mladen Vukšić, OFM
biskup kotorski

ČESTIT BOŽIĆ

Sretna Nova godina

HRVATSKO GRAĐANSKO DRUŠTVO
CRNE GORE
Kotor

Škaljari proslavili blagdan svetoga Luke

U svojoj propovijedi don Dražen Kraljić, škaljarski župnik, govorio je o životu svetoga Luke te istaknuo kako je njegovo evanđelje opis Isusova milosrđa koje je potrebno svima nama svakoga dana

Tekst i foto: Župa Gospe od Snijega, Škaljari

Na blagdan svetoga Luke, 18. listopada, u jutarnjim satima tradicionalno je obilježen blagdan toga sveca, apostola i evanđelista.

Misu je u sedam sati ujutro služio **don Dražen Kraljić**, u zajedništvu s **don Antom Dragobratovićem**, u staroj crkvi Gospe od Snijega, u kojoj se nalazi oltar posvećen svetome Luku te je stoga mnogi u narodu zovu crkva svetoga Luke.

U svojoj propovijedi don Dražen je govorio o životu svetoga Luke te istaknuo kako je njegovo evanđelje opis Isusova milosrđa koje je potrebno svima nama svakoga dana. Također, sveti Luka je autor i Djela apostolskih u kojima opisuje prvu kršćansku zajednicu, što je potaknulo

don Dražena da naglasi kako je potrebno da svi kršćani danas budu jedno srce i jedna duša, kao što je to bilo u počecima kršćanstva.

Na kraju mise don Ante se oprostio od župe Škaljari rekavši da odlazi u Perast, dok će župu Škaljari preuzeti don Dražen, uz dosadašnju župu Bogdašići kojom upravlja šest godina.

Don Dražen je zahvalio don Anti na dosadašnjoj brizi za župu Škaljari, kao i za ostale o kojima se brinuo u prošlosti čak i kad je bilo najteže. Na kraju je pozvao sve župljane župe Škaljari na iskrenu i otvorenu suradnju kako bi župa oživjela u svome punom sjaju na hvalu i slavu Božju, uz moćni zagovor Gospe od Snijega i svetoga Luke ■

Sveti Šimun svjedok tivatskoga kontinuiteta

U znak poštovanja prema svetome Šimunu i sjećanja na razdoblje kada je bio patron mjesta, brojne tivatske obitelji dan sjećanja na njega slave i kao krsno ime

Tekst i foto: don Dražen Kraljić

Blagdan svetih apostola Šimuna i Jude Tadeja, 28. listopada, tradicionalno je obilježen u Tivtu.

Misu je u 10 sati služio **don Milidrag Janjić**, župnik Tivta, u zajedništvu s **don Draženom Kraljićem**, u crkvi svetoga Šimuna u Tivtu gdje se ujedno nalazi i mjesno groblje.

U svojoj propovijedi don Milidrag je govorio o životu svetih apostola te istaknuo njihovu hrabrost i vjernost

Kristu i evanđelju do kraja, pa čak i pod cijenu vlastitoga života.

Uz veliki broj vjernika svečanosti je pridonijelo skladno pjevanje župnoga zbora iz Tivta pod ravnanjem **Martine Lukšić Vuksanović**. Na kraju mise don Milidrag je čestitao svima koji svetoga Šimuna slave kao krsno ime, zahvalivši don Draženu na pomoći koju pruža u svim segmentima rada župe Tivat ■

CRKVA SVETOGA ŠIMUNA

Sveti Šimun je do 1734. godine bio zaštitnik Tivta, odnosno patron mjesta, kada tu ulogu preuzima sveti Anton, izgradnjom istoimene crkve.

U znak poštovanja prema svetome Šimunu i sjećanja na razdoblje kada je bio patron mjesta, brojne tivatske obitelji dan sjećanja na njega slave i kao krsno ime.

Crkva svetoga Šimuna nalazi se na Đurđevu brdu, blizu naselja Radoševići, iznad Tivta. Prema arhivskim izvorima, crkva posvećena svetome Šimunu u Tivtu postojala je u 14. stoljeću. Pretpostavlja se da je postojeća crkva sagrađena u 17. stoljeću kao jednobrodna građevina s polukružnom apsidom, dok je brod nadograđen u 19. stoljeću.

Oko hrama s vremenom je izgrađeno veliko groblje. Prilikom intervencija u 17. i 18. stoljeću crkva je nadograđena, prošireni su prozori, a na pročelju i istočnoj fasadi napravljeni su jednostavni reljefni obrubi.

Crkvu krase skladni oltar od bijeloga i crvenoga „karrarskog“ mramora, koji potječe iz vremena gradnje crkve. Na oltaru se nalazi oltarna pala patrona svetoga Šimuna, u čijoj pozadini je naslikan Tivat. Autor je češki akademski slikar František Cigler Zigler, a slika je naslikana 1906. godine.

Boka News

Kada služenje postane trag

Misu je predslavio don Robert Tonsati, dosadašnji župnik Mula i upravitelj svetišta, a uz ostale svećenike Kotorske biskupije koncelebrirao je fra Dragan Ružić, novi župni upravitelj. Budući da je ovo bila posljednja misa don Roberta u službi na Mulu, ovogodišnja proslava imala je posebno toplu i dirljivu notu, dodatno produbljujući osjećaj povezanosti muljanskoga puka sa svojim svetištem

Tekst i foto: Nikola Dončić

Muo je i ovoga 9. studenoga bio središte proslave blagdana blaženoga Gracije, redovnika i mirotvorca čije se neraspadnuto tijelo čuva u župnoj crkvi Pomoćnice kršćana.

Samome blagdanu prethodila je trodnevnica s molitvom na oltaru blaženoga Gracije, a svete mise 9. studenoga održane su u 6, 10 i 18 sati.

Brojne štovatelje blaženoga Gracije iz Kotorske biskupije loše vrijeme nije omelo da prisustvuju jutarnjoj svetoj misi, koju je slavio **don Željko Pasković**. Župni upravitelj Prčanja i Stoliva potaknuo je u svojoj propovijedi vjernike na nasljedovanje Gracijina puta poniznosti koji, kako je rekao, vodi do našega Spasitelja.

Kotorski biskup **mons. Mladen Vukšić**, govoreći na svečanoj misi u 10 sati, također je pred velikim brojem vjernika istaknuo kako je blaženi Gracija otvorio vrata svoje duše Kristu te „proveo život živeći za Gospodina koji nam se daruje u otajstvu euharistije“.

Večernja blagdanska misa proslavljena je uz iznimnu svečanost, koju su posebno oplemenili prekrasni glasovi zbora „Sveta Cecilija“ iz Jelse, kojim je maestralno ravnao **Slavko Reljić**, uz pratnju na orguljama. Hodočasnici iz Dubrovnika i Međugorja pridružili su se mnoštvu vjernika Kotorske biskupije, koji su nakon više godina imali prigodu čuti „svečani“ zaziv blaženoga Gracije, *Nut slavno tijelo, o. Konrada Eberta*, koji u srcima domaćih štovatelja zauzima

posebno mjesto. Cjelokupno liturgijsko pjevanje te solo dionice tenora **Vladimira Garića**, koji je tijekom mise upečatljivo izveo i **Franckov Panis Angelicus**, ovogodišnju proslavu učinili su veličanstvenom.

Misu je predslavio **don Robert Tonsati**, dotadašnji župnik Mula i upravitelj svetišta, a uz ostale svećenike Kotorske biskupije koncelebrirao je **fra Dragan Ružić**, novi župni upravitelj. Budući da je ovo bila posljednja misa don Roberta u službi na Mulu, ovogodišnja proslava imala je posebno toplu i dirljivu notu, dodatno produbljujući osjećaj povezanosti muljanskoga puka sa svojim svetištem.

U uvodnim riječima don Robert je podsjetio na specifičnost 9. studenoga u katoličkome kalendaru. Dok se u cijelome svijetu toga dana obilježava posveta Lateranske bazilike, „glave i majke svih crkava”, Muo slavi svoga blaženika.

„To je prva katedrala na svijetu posvećena nakon što je prestalo progonstvo kršćana, nakon što je Crkva zadobila konačno pravo uživanja slobode vjeroispovijedi”, rekao je objašnjavajući zašto Lateran ima tako visoko mjesto u povijesti Crkve, a zatim istaknuo iznimnost Mula.

„Nama je papa **Lav XIII.**, kada je službeno dopustio kult blaženoga Gracije, dopustio da toga dana ne slavimo Lateransku baziliku, nego blaženoga Graciju. Rekao je - Vi slavite vašega Graciju.”

Ta je odluka iz 19. stoljeća učinila da se jedno malo ribarsko mjesto u Boki pridruži rijetkima koji imaju vlastiti blagdan na datum univerzalne svetkovine.

U središtu propovijedi bio je blaženi Gracija, a don Robert je, govoreći o njegovu putu od muljanskog ribara do augustinca u Veneciji, naglasio kako Gracija nije bio teolog ni propovjednik visokih dužnosti.

„Nije bio svećenik. Bio je jednostavan, neuk redovnik”, istaknuo je.

Ali upravo u toj jednostavnosti, rekao je, leži snaga njegove duhovnosti. Gracija je bio čovjek euharistije: neumoran u služenju oko oltara, predan tihom radu koji je i u njegovo vrijeme bio neprimjetan, ali presudan.

„Shvatio je ono što mi često zaboravljamo — da je misa izvor i vrhunac svakog bogoslužja”, rekao je propovjednik, podsjećajući na Gracijinu predanost i duboku pobožnost. Spomenuo je i njegovu mirotvornu ulogu, dar u smirivanju sukoba, kao i duhovnu osjetljivost koja se pripisuje osobito čistim i jednostavnim srcima.

U homiliji se don Robert osvrnuo i na stanje suvremene vjere.

„Puno toga smo relativizirali i uništili. Mnogo toga smo odbacili kao nepotrebnu staru tradiciju. Oskvrnuli smo na različite načine misterije”, rekao je, naglasivši kako je posebno u doba virtualnog banaliziran i način na koji pratimo misu.

U onom trenutku kada se zaboravi što je izvor, a što vrhunac i kada nevažno svjetovno zamijeni sakralno, duhovno, a banalno uzme mjesto mističnome, objašnjava don Robert, više se nema što ponuditi ljudskoj duši.

„I ona se napunja ispraznošću od koje ne može živjeti. I zato nas ovaj svetac, kojem je čak i Rim ustupio svoj blagdan, poziva da se vratimo izvorima. Da se sjetimo

DON ROBERT I MUO

Na kraju misnog slavlja **don Robert Tonsati** imao je oproštajno obraćanje, osvrnuvši se na svoje devetogodišnje služenje u župi Muo i svetištu blaženoga Gracije.

Don Robert je podsjetio da je protekla godina donijela završetak potpune restauracije oltara blaženoga Gracije, čime je dovršena višegodišnja briga o središtu svetišta. Oltar, nekoć zamračen čađom, sada ponovno sjaji u svijetlome mramoru.

Posebno je istaknuo i dugoočekivanu restauraciju povijesnih **Moscatellijevih** orgulja. Zahvaljujući višegodišnjem trudu, potpore Ministarstva kulture i medija te Općini Kotor i dodatnim donacijama, osigurano je 55 tisuća eura za obnovu instrumenta.

„To je, po mojem sudu, najveće dostignuće ove godine“, rekao je župnik, naglašavajući Božju providnost i veliku upornost cijele zajednice.

Značajnim smatra i izdavanje nove trodnevne blaženome Graciji, kao i objavu knjige o povijesti župne crkve i njezinoj umjetničkoj baštini. Djela su nastala iz želje da se župi vrati pisana i dokumentirana povijest, osobito nakon dugo godina u kojima gotovo ništa nije bilo objavljeno o blaženiku i crkvi.

Don Robert je podsjetio da je upravo pisana baština dragocjena u mjestima poput Mula, gdje je sada manje od stotinu vjernika, osvrnuvši se i na objavljivanje Muljanskog kantuala i Ribarskih naziva na Mulu don Stjepa Vukašinovića.

„Sad Muljani imaju cijelu biblioteku posvećenu njihovoj župi, njihovu blaženiku i svemu onome važnome što na Mulu postoji. Jer, nećete vjerovati, prije nekoliko godina jedna vrlo važna organizacija napisala je da je Muo toliko mali da nema niti jednog sakralnog objekta“, rekao je don Robert, naglasivši da je i to razlog zbog čega je važno studiozno pisati, ostavljajući trag.

U emotivnom dijelu govora župnik je zahvalio svim župljanima, dobročiniteljima i kolegama svećenici-ma koji su godinama pomagali u obnovi crkve i promicanju štovanja blaženoga Gracije.

„Unatoč tome što smo mala zajednica, Muljani su, kao i njihovi preci koji su gradili ovu crkvu, zaista znali, s puno duha, puno truda, puno odricanja i u moje vrijeme, pokazati se spremnima na pomoć, na podršku. I zaista sam zahvalan na tome.“

Poimence je zahvalio onima koji su svakodnevno bili uz župu, od liturgijske pomoći do brige za crkvu i hodočasnike.

„Zahvaljujem našoj **Mariji** koja je svaki dan tu, našoj **Graci**, našoj **Barbari**, našoj **Ivki**, **Anki**, **Dariji**, **Mirku**, **Ljubu**, **Brunu**, koji su uvijek tu kada je nešto potrebno, koji se odreknu svog vremena i svoje slobode samo da bi pritekli u pomoć, te svima drugima koji su na bilo koji način materijalno, duhovno, prijateljski pomagali da ovako naša mala zajednica ipak raste, razvija se i cvjeta“, rekao je don Robert.

Istaknuvši da mu je ovo posljednja misa u svojstvu muljanskog župnika, priznao je kako takav rasplet nije planirao.

„Nisam to tako htio, ali tako se dogodilo. I na tome sam isto zahvalan“, rekao je don Robert, zatraživši na samome kraju oprost.

„Sve što sam mislio da treba reći župnoj zajednici, ja sam to otvoreno i bez skrivanja rekao. Ne da bih nekoga povrijedio ili mu učinio zlo, nego zato što sam smatrao da je to jedini način da se neke stvari koje se trebaju ispraviti, isprave. I mislim da sam mnogo puta zapravo i uspio. A za sve one koje sam svojim djelovanjem povrijedio, uvrijedio ili učinio nešto što smatraju da nije trebalo, iskreno se ispričavam i tražim oprost“, istaknuo je donedavni župnik Mula.

Uputio je novom župniku **fra Draganu Ružiću** riječi ohrabrenja, uz želju da u maloj, ali toploj i složnoj zajednici na Mulu pronađe podršku i blagoslov za svoj pastoralni rad.

Don Robert Tonsati, nakon Mula, usporedno s ulogom katedralnog župnika, preuzima vođenje Župe svetoga Mateja u Dobroti.

zašto nas misa može obogatiti, oplemeniti, uzdići. Da se sjetimo da nas Bog nije ostavio u našim lutanjima, nego da se za nas predao i kad se predao, da je ostavio trajan čin prisutnosti, izvor milosti. I zato nas blaženi Gracija poziva - pridite, pristupite“, istaknuo je dotadašnji župnik Mula.

Spomenuo je don Robert kako je sreo toliko ljudi koji su mu ispričali svoje milosne događaje po zagovoru blaženoga Gracije, naglasivši kako će još jednom ponoviti: „Sveci nisu mašine za čuda, nego primjeri kako se ljubav prema Gospodinu pretače u svakodnevnicu.“

„Neka nas blaženi Gracija još više privuče Gospodinu i njegovoj Majci, neka nam da snagu da živimo svoju vjeru osnaženi i okrijepljeni milostima euharistije i drugih sakramenata i neka nas prati svojim moćnim zagovorom, kao što je to činio i do sada“, zaključio je don Robert.

Vjernici su nakon mise, koja je završila molitvom pred blaženikovim relikvijama, pozdravljali don Roberta koji je devet godina služio na Mulu. Njegova posljednja misa kao župnika nije predstavljala zaseban događaj, već dio emotivne priče o malobrojnom puku, okupljenog oko oltara svoga blaženika, čuvajući i prenoseći iznimno vrijednu tradiciju ■

PUK KOJI PROGOVARA SRCEM

U ime župljana i hodočasnika, **Ivan Perak**, štovatelj blaženoga Gracije podrijetlom iz Boke, obratio se **don Robertu** riječima koje su bile više od formalne zahvale. Bile su glas Mula i njegovih ljudi koji su u proteklih devet godina naučili prepoznavati i cijeniti don Robertov predani rad.

Perak je istaknuo kako je don Robert na Muo došao skromno, bez velikih riječi, ali s jasnom odlučnošću da se posveti župi, svetištu i ljudima kojima služi. Ta jednostavnost, zajedno s ustrajnom brigom i nenametljivim, ali neumornim radom, ostavila je dubok trag.

„Sve što si radio – vidi se“, rekao je, naglašavajući da se trag svećenika najjasnije prepoznaje po onome što ostane: uređenom svetištu, obnovljenim prostorima, življoj zajednici, jačoj povezanosti i duhovnoj toplini koja se mogla osjetiti u svakom susretu.

Govoreći u ime mnogih, zahvalio je don Robertu za godine u kojima ništa nije bilo teško, a mnogo toga je činjeno tiho i bez isticanja, za brigu koja je nerijetko prelazila njegove mogućnosti, za spremnost da sasluša, da bude blizu, da pomogne i onda kada pomoć nije bila zatražena. Perak je naglasio da je svaka promjena koju je župnik uveo imala isti cilj - vrijedno, dostojanstveno i trajno dobro zajednice. „Ne za ures mrtvima, nego za radost živima.“

Posebno je pozvao župljane da nastave čuvati ono što je don Robert godinama strpljivo gradio: duh zajedništva, brigu za svetište, ljepotu liturgije i poštovanje prema baštini koju je tako pažljivo vraćao u život.

Na kraju govora poželio mu je da u novoj službi nosi blagoslov i snagu koju je i sam nesebično dijelio te poruku cijele zajednice: „Na kraju svih krajeva opet ide novi početak. Krajevi se potroše, a počeci traju. Dragi Robi, ustraj! Želimo ti puno sreće u novoj sredini. I, gledamo se preko puta.“

Prigodne darove u ime župe don Robertu su uručili **Marija Idrizović** i **Mirko Homen**.

Peraški župnik don Srećko Majić oprostio se od svoje zajednice

Don Srećko zahvalio je Bogu za dar svećeništva, a Gospi od Škrpjela i svetome Nikoli, kojemu je posvećena župna crkva u Perastu, za zagovor tijekom 55 godina svećeničke službe

Teks i foto: Katolička tiskovna agencija

Svećanim misnim slavljem koje je u subotu, 8. studenoga, predvodio novi župnik u Perastu **don Ante Dragobratović**, dosadašnji župnik **don Srećko Majić** oprostio se od svoje župne zajednice koju je vodio punu 41 godinu od ukupno 52 provedene u ovome mjestu.

U emotivnome govoru don Srećko je objasnio kako crkveni zakon određuje da svaki svećenik s navršениh 75 godina života podnosi biskupu zahtjev za mirovinu koja mu je nakon petoga pokušaja ipak odobrena. Razlog tolikoga broja upućениh zahtjeva je pomanjkanje svećenika u Kotorskoj biskupiji. Budući da je odnedavno Biskupija bogatija za dva nova svećenika, biskup **Mladen Vukšić** imenovao je novoga župnika za Župu Perast, don Antu Dragobratovića.

Don Srećko mu je izrazio srdačnu dobrodošlicu i pozdrave riječima: „Ne znam je li ti žao ili ti je drago. Ne znam što ostavljaš, ali dobro znam što primaš. Ostavljaš više vjernika nego što ih je u Perastu, ostavljaš zbor pjevača koji je toliko puta proslavio svetoga Mateja, ali i Gospu od Škrpjela i ovdje zavjetni dan. Primit ćeš dvadeset crkava i kapela, primit ćeš Svetište Gospe od Škrpjela i samostan svetoga Antuna, a primit ćeš i Risan.“

Don Srećko zahvalio je Bogu za dar svećeništva, a Gospi od Škrpjela i svetome Nikoli, kojemu je posvećena župna

crkva u Perastu, za zagovor tijekom 55 godina svećeništva. Zahvalnost je izrazio i što je primljen u Kotorsku biskupiju te mons. Mladenu Vukšiću što mu je pozitivno odgovorio na molbu za umirovljenje. Iako je duh voljan, svjestan je kako zbog visoke životne dobi i malaksalosti tijela više ne može obavljati župničke dužnosti koje se od njega očekuju.

Na kraju svoga govora zahvalio je svojim dosadašnjim suradnicima na pomoći u Svetištu Gospe od Škrpjela te naglasio kako je ovo svetište, prema nekim procjenama, na četvrtome mjestu prema posjećenosti u Europi. Zahvalio je i ženskoj klapi Lakrima iz Mostara pod vodstvom maestra **don Dragana Filipovića**, kao i zboru crkve svetoga Mateja iz Dobrote koji su zajedničkim snagama animirali liturgijsko pjevanje tijekom ovoga slavlja. Zahvalio je i svim vjernicima katolicima, ali i pravoslavcima te svim ljudima dobre volje s kojima je imao priliku surađivati.

U pozdravnome govoru novi župnik don Ante zahvalio je svojim dosadašnjim župljanima iz Dobrote s kojima je proveo lijepo i plodonosno vrijeme tijekom punih 38 godina te izrazio nadu kako će jedni drugima ostati u dugom i lijepom sjećanju. Pozdravio je i svoje nove suradnike i župljane te zamolio da ga barem donekle srdačno prihvate kao i svoga prijašnjega župnika don Srećka ■

Tiha povijest služenja

Časne sestre na Cetinju jesu prave Cetinjanke i to dokazuju svojim djelima i svojim životom. Tih prvih deset sestara koje su došle na Cetinje bile su sjeme iz kojeg su niknuli plodovi koji i danas daju život svjedočeci o njihovoj vjeri, hrabrosti i ustrajnosti

Tekst: Vesna Kovačević

Foto: privatna arhiva

SVRHA I POSLANJE SESTARA FRANJEVKI

U svijetu koji često zaboravlja vrijednosti jednostavnosti i služenja, sestre franjevke tiho, ali ustrajno, svjedoče drukčiji način života. Njihova glavna svrha nije u velikim riječima, nego u življenju evanđelja po uzoru na svetoga Franju Asiškoga – uz poniznost, molitvu i ljubav prema svakom čovjeku. Franjevke svoje poslanje ostvaruju u radu s djecom, bolesnima, starima i siromašnima te u odgojnim, zdravstvenim i karitativnim ustanovama – posvuda gdje mogu donijeti toplinu, utjehu i Božju blizinu. Njihov život svjedoči da žive poruku svetoga Franje: „Gdje je mržnja, da donosim ljubav; gdje je tama, da budem svjetlo.”

CRNA GORA I PRVE REDOVNICE

Crna Gora, mjesto susreta istoka i zapada, još od srednjega vijeka bila je dom rimokatoličkim redovnicama. Uz obalu Jadranskoga mora živjelo je katoličko stanovništvo pa su redovnice u tim sredinama imale svoju misiju. Zbog nepovoljnih prilika, osobito nakon osvajanja Bara 1571. godine, sestre se povlače s prostora Barske biskupije, a njihovo djelovanje nastavlja se u Boki kotorskoj.

Posebno je značajan dolazak sestara sv. Križa u Crnu Goru na poziv biskupa **Uccelinija** 1900. godine. Svoj rad započele su u Zavodu bolesnih i nemoćnih staraca u Dobroti kraj Kotora, gdje su s ljubavlju i pažnjom njegovale štitičenike ubožnice ne praveći razliku između katolika i pravoslavnih. Tijekom Balkanskih ratova (1912. – 1913.) istaknule su se brigom za više od sedam tisuća crnogorskih ranjenika u lazaretima na Cetinju, u Podgorici i kraj Taraboša. **Kralj Nikola I. Petrović** dodijelio im je diplomu i odlikovao ih Ordenom Danilova reda (Orden za nezavisnost Crne Gore).

SLOVENIJA – SESTRE FRANJEVKE

U razdoblju Kraljevine Jugoslavije, Jugoslavenska provincija Školskih sestara III. reda sv. Franje postojala je samo u Sloveniji. Prije Drugoga svjetskog rata Provincija je imala 15 samostana, 7 škola i dva sirotišta, a provincijska kuća bila je u Slovenskoj Bistrici. Nakon 1945. godine uspostavljen je novi društveni poredak koji nije bio sklon vjerskim zajednicama: u prvome Ustavu FNRJ crkva je odvojena od države, a škola od crkve. Redovnice – učiteljice u državnim školama – ostale su bez posla. Budući da u Crnoj Gori nije bilo dovoljno školovanoga medicinskog kadra, sestre su nastavile raditi u bolnicama Boke kotorske. U Sloveniji je situacija bila teža: oduzeti su samostani, provedena nacionalizacija, a zbog dostatnoga medicinskog osoblja počelo je otpuštanje sestara iz bolnica. Tako je u sanatoriju Golnik 31. siječnja 1946. godine otpušteno dvadeset i dvije sestre.

DOLAZAK SESTARA NA CETINJE

U to je vrijeme **dr. Cvjetko Popović** s Cetinja bio na specijalizaciji u Golniku i uočio da bi otpuštene sestre bile idealan kadar za novi sanatorij na Cetinju. Uvjeren u njihovu stručnost, zatražio je od uprave Provincije deset časničkih sestara. Sestre, premda u teškoj situaciji, nisu odmah pristale – brinule su se za duhovni život i posljedice života u nepoznatoj, nepristupačnoj sredini. Dr. Popović je ishodio dopuštenje Ministarstva zdravlja NR Crne Gore i potporu barskoga nadbiskupa **dr. Nikole Dobrečića**. Nakon gotovo sedam mjeseci, Provincija je dala potvrđan odgovor.

U listopadu provincijalka **majka Augustina Pavel**, u pratnji **s. Cecilije**, putuje na Cetinje kako bi osobno provjerila uvjete života, postojanje katoličke crkve i svećeni-

ka. Put je bio težak, ceste loše, no doček je bio srdačan. Nakon jutarnje mise kod velečasnog **J. Vreska**, u Upravi sanatorija potpisan je ugovor i dogovoreni detalji oko dolaska. Posjetile su i nadbiskupa u Baru. Odlučeno je da na Cetinje pođu: **Pija, Blanka, Johanes, Tomislava, Venceslava, Lamberta, Vladimira, Albina, Anita i Gregorija** – mala, ali odabrana skupina koja će donijeti bogatu žetvu.

Polazak je bio 4. prosinca 1946. vlakom iz Zagreba za Split. Budući da je brod za Dubrovnik isplovljavao tek za tri dana, morale su pronaći smještaj. Gostoljubivo su ih primile časne sestre Kćeri Božje ljubavi. Taj četvrti dan brod je zbog nevremena isplovio dva sata ranije i sestre su bile prisiljene tražiti prenoćište. Prenoćile su u skromnoj sobici jedne djevojke koja ih je dobrodušno primila. Napokon 9. prosinca ukrcale su se na brod – po olujnome moru, uz morsku bolest i iscrpljenost – i pristigle u Dubrovnik kasno poslijepodne. Na pristaništu ih je čekao kamion iz Cetinja. Sutradan su, radosne što se približavaju cilju, krenule preko kotorskih serpentina, pomalo u strahu, ali s pjesmom na usnama. Krajolik bez zelenila – sivi krš i gole grane – bio je toliko drukčiji od slovenskoga, no zahvalnost Bogu nije jenjavala. Nakon pet mukotrpnih dana stigle su u sanatorij (nekadašnju zgradu Talijanskog poslanstva). Dočekao ih je **dr. Vojo Medin** s osobljem. Smještene su u potkrovlje: skromno, ali čisto i uredno; stvari su ostale u koferima jer nije bilo ormara. Dvije sestre dogovorile su termine misa (u 5 ujutro, prije radnoga dana). Nakon nekoliko dana odmora, 12. prosinca 1946. godine sestre stupaju na dužnost.

Rad u sanatoriju bio je iznimno težak: lijekova za tuberkulozu nije bilo, prazne konzerve služile su kao pljuvaonice, grijanje minimalno, vode nedostatno, a hrana oskudna. Prvi Božić dočekale su skromno, ali radosno: u zoru su bolesnike probudile pjesmom „Sveta noć, blažena noć...“, a cijeli personal pridružio se čestitkama.

Uskoro, 18. siječnja 1947., narodne vlasti privode i zatvaraju župnika; dvije sestre su cijeli dan ispitivane, a puštene na intervenciju Uprave. Crkva je tri tjedna bila zapečaćena – vrijeme bez mise i sakramenata bila je velika kušnja. Na intervenciju **don Nika Lukovića i don Đura Papića** (svećenika Kotorske biskupije) crkva je otključana pa su sestre mogle ući i pomoliti se. Jednog jutra našle su kip Majke Božje na podu – vibracije od kopanja zida uz crkvu srušile su ga tijekom pretrage župnikova stana. S. Venceslava popravila je kip i obojila – i danas stoji u crkvi.

Nakon dva mjeseca, u sanatorij je na liječenje stigao **don Anđelko Glavaš** iz Bara; nakon oporavka seli se u župni stan i ostaje na Cetinju do 1952. Zbog teških uvjeta s. Gregorija obolijeva od tuberkuloze i vraća se u Sloveniju. Uskoro stižu još četiri sestre pa ih je trinaest. Bolnica Danilo I. krajem proljeća 1947. zapošljava dvanaest sestara svetoga Križa. Crkva se puni; zajedništvo i sloga vladaju. Te godine u studenome održane su prve duhovne vježbe (vodio **don Rudolf Kunej** iz Bara). Jedna spavaonica preuređena je u kapelicu: posvećena hostija danju je bila s njima, a navečer vraćana u crkvu. Razmatranja su obavljana između radnih obveza, često u parku ispod mladih borova.

Početak ljeta 1948. dolazi u posjet provincijalka **majka Augusta**, a zatim i nadbiskup dr. Nikola Dobrečić – posjeti koji su sestrama donijeli novu snagu. Stižu još tri sestre iz Slovenije. Te je godine, zbog političkih prilika, slovenska zajednica izgubila sve kuće, a poglavari su bili zatvoreni; za sestre na Cetinju to je značilo da više ne mogu ići na duhovne vježbe u Sloveniju. Poput sv. Franje, s molitvenikom u ruci, odlazile su u prirodu i vraćale se u sumrak. Krajem 1948. dolazi **velečasni Stjepan Bulat** iz Đakova kod sestara svetoga Križa – prigoda za duhovnu obnovu od Božića do Nove godine. Sljedeće vježbe držao je don R. Kunej 20. lipnja 1949. godine.

Mir je naglo prekinuo požar 24. lipnja – svi bolesnici su spašeni, ali zgrada više nije bila upotrebjiva. Dio bolesnika premješten je u Kolašin; sestre su odbile pratnju jer tamo nije bilo crkve ni svećenika. Novim naređenjem pet sestara premješteno je u odmaralište na Ivanovim Koritima na Lovčenu; dvije su počele raditi na internome odjelu bolnice Danilo I., a tri u antituberkuloznome dispanzeru sanatorija. Pet sestara vratilo se u Sloveniju (tri bolesne, dvije na godišnjem). Na Cetinju ostaje osam sestara. Krajem kolovoza sestre svetoga Križa otpuštene su iz bolnice Danilo I., pa se strahovalo da bi se isto moglo dogoditi i ostalima. Još jedna sestra se razboljela na Lovčenu i trebala pratnju pri povratku. Sestre na Cetinju bile su na izmaku snage; zajednički život jedva se održavao, misa na Lovčenu bila je dostupna tek jednom tjedno. Teška srca odlučile su se vratiti u Sloveniju – no kako se sanatorij počeo obnavljati, a prvi su pacijenti pristizali 1. veljače 1950. godine, odustale su od odlaska i vratile se redovitoj službi. Sestre iz Slovenije postupno se vraćaju; nije bilo lako – u četiri godine oboljelo je šest sestara – ali su ustrajale. Na blagdan Gospe od Karmela na Cetinje stiže novi župnik don Rudolf Kunej, pa sestre dobivaju snažnu duhovnu potporu. Slijedi mirnije razdoblje – ali ne zadugo.

Ministarstvo zdravlja Crne Gore 1954. donosi odluku da u bolnici mogu raditi samo osobe u građanskom odijelu. Prema podacima iz 1953., u Crnoj Gori su bile 84 katoličke redovnice koje su radile u bolnicama u Kotoru, Risnu, Herceg Novom, Baru, Cetinju i Titogradu. Sestre nisu pristale skinuti redovničko odijelo pa su crnogorski političari – svjesni koliko bi štetu zdravlju prouzročilo njihovo otpuštanje – dopustili da i dalje nose svoju uniformu. Sestre franjevske Bezgrešnog začeca, pristigle iz Slovenije, ostale su jedina družba svoje provincije na području Jugoslavije koja je pravno i javno živjela prema Konstitucijama Družbe i nosila odoru.

Godine 1955. godine predsjedništvo Družbe imenuje **majku Piju Bajzek** provincijalkom Jugoslavenske provincije, s još četiri savjetnice – sve iz Crne Gore. Sljedeće godine Provincija dobiva novicijat (ustanova i vrijeme priprave novakinja).

Sanatorij se 1959. zatvara za bolesnike. Dio sestara seli se u Brezovik, dio počinje raditi u ambulanti tvornice Obod, zatim u bolnici Danilo I. Uz medicinske sestre posebno su se istaknule i sestre kuharice, dugogodišnje djelatnice bolničke kuhinje. Sestre na Cetinju dobivaju novi stan u potkrovlju Dječje bolnice (bivša zgrada ruskog poslanstva). Iako malen i skučen, bio je provincijska kuća, novicijat i samostan. Tek 1963. sklopile su ugovor s Barskom nadbiskupijom o korištenju crkvene kuće (župnoga stana): na raspolaganju im je bilo samo potkrovlje, jer su u ostalim dijelovima kuće živjele obitelji koje je država uselila nakon rata.

CRNOGORSKA PROVINCIJA

Godina 1965. prekretnica je za sestre u Crnoj Gori: dosadašnja Jugoslavenska provincija dijeli se na sjevernu – Slovensku i južnu – Crnogorsku. Odluka na Cetinju primljena je 21. studenoga 1965. godine. Majka **Gregorija Ketiš** bila je posljednja poglavarica Jugoslavenske provincije i prva provincijalka novoosnovane Crnogorske. Provincija ima četiri zajednice: Cetinje, Dobrota, Brezovik i Đenovići.

Iste godine, na Božić, na poticaj tadašnjega cetinjskog župnika, kasnije barskoga nadbiskupa **Petra Perkolića**, pokrenut je interni list „Među nama na Cetinju”, koji ubrzo postaje „Među nama” – trajna veza među sestrama i dragocjena kronika zbivanja u Crnogorskoj provinciji. List izlazi i danas.

Kako je Cetinje postajalo središte rastuće organizacije, postojeći smještaj postao je pretijesan. Barski nadbiskup **mons. Aleksandar Tokić** ustupio je mjesto za gradnju kuće – točno preko puta crkve i župnoga stana. Radovi su počeli u rujnu 1971., a sestre su se uselile 25. studenoga 1972. U kuću je unesen kip Gospe Lurdske koji je s prvim sestrama stigao 1946. Kuća je proširena 1988., a 2016. uređena je mala kapela u kojoj se zimi slavi misa.

Važno poglavlje čini i Caritas. Od 1993. godine do 1998. godine središnje aktivnosti bile su podjela humanitarne pomoći izbjeglicama, raseljenim osobama i osiromašenoj lokalnoj zajednici; sestre na Cetinju djelovale su diskretno, „da ne zna lijeva što čini desnica”. Godine 2003. Barski Caritas pokreće projekt pomoći i kućne njege za stare i nemoćne – na Cetinju uz rad sestara, koje su osim fizičke brige donosile i ono najpotrebnije: lijepu riječ. Kasnijim zapošljavanjem gerontodomačica sestre se povlače iz operativnoga dijela, ali njihovo djelovanje u zajednici se nastavlja; uvijek su se odazivale na poziv obitelji s bolesnikom.

CRKVENI ZBOR

Boga su sestre uvijek slavile pjesmom. **Sestra Serafina** prva je svirala na novome harmoniju nabavljenom 1966. godine. Od sestara iz Graza na dar je 1996. godine stigla flauta. Profesorica flaute **Aleksandra Saška Rolović** podučavala je **sestru Kristijanu** u sviranju. Vjernici su se uvijek pridruživali sestrama u pjevanju na misi. Tako je profesorica Saška počela voditi taj mali zbor koji prvi nastup ima za Božić iste godine. Otvaranjem Muzičke akademije na Cetinju (1996.) stvaraju se nove mogućnosti. **Profesor Radovan Papović** (u to vrijeme i dirigent orkestra RTCG) preuzima zbor. Pridružili su se i pravoslavni vjernici te studenti Akademije. Tako je nastao i mali orkestar koji uspješno prati zbor. Zbor je krasnim pjevanjem proslavio Uskrs, zatim na bijelu nedjelju nastupio u Baru na misi koju je predvodio nadbiskup Petar Perkolić. Slijede marljive pripreme za Božić. Na polnoćki, crkvom su odzvanjali skladni glasovi pjevajući božićne pjesme. Zbor je uspješno nastavio s radom. Prigodom raznih blagdana zbor je nastupao u više župa diljem Crne Gore. Tako su pjevali u crkvi sv. Jeronima u Herceg Novom, u crkvi sv. Roka u Tivtu, u Domu kulture u Baru, kao i na

misi zadušnici za **papu Ivana Pavla II.** u Podgorici u crkvi Presvetoga srca Isusova. Na susretu katoličkih zborova Crne Gore koji je održan u Podgorici, zbor je imao zaapažen nastup. Profesor Papović vodio je zbor nekoliko godina, a nakon njega profesorica Rolović punih dvanaest godina. Povremeno su studenti Akademije vodili zbor koji je aktivan i danas.

U želji da obogate život svoje zajednice, osam časnih sestara 2001. godine u studiju na Muzičkoj akademiji snimile su CD s 18 duhovnih šansona na albanskom jeziku „Ti këndojmë Zotit“, pod dirigentskom palicom Admira Šabovića i uz glazbenu pratnju studenata **Ivana Vukčevića**, **Ivane Gvozdrenović**, **Đorđa Petriška** i **Kristijana Vujovića**. To je bio prvi CD duhovnoga sadržaja na ovim prostorima.

Zbor Muzičke akademije i katolički zborovi iz Cetinja i Tuzi udružili su 2012. godine snage i pripremili koncert koji je uz pratnju orkestra Muzičke akademije, a pod dirigentskom palicom profesora Papovića i studentice Odsjeka za dirigiranje **Ive Marcana**, održan u Ministarstvu kulture. Iste godine taj program je izveden u Tuzima (crkva sv. Antuna), Budimpešti (crkva sv. Ane), Beču (crkva sv. Petra) i Kotoru (Muzička škola). Koncert u Tuzima snimila je Radiotelevizija Crne Gore.

RAD S DJECOM

Kad je zbor dobio dirigenta, sestre su se mogle više posvetiti radu s djecom. Te 1997. godine prvi put su djeca – katolička i pravoslavna – pripremala program za polnoćku. **Sestra Dominika** strpljivo je uvježbavala božićne igrokaze i pjesme. Te zime crkva je bila premala; djeca su u crkvu ulazila i kroz župni stan. Taj Božić označio je lijepi početak rada s djecom: uslijedile su uskrсне i božićne priredbe, dolazak svetoga Nikole s darovima, sve veći broj malih sudionika i publike. Zbog toga su sestre 2007. godine odlučile božićnu priredbu održati u Kraljevskome kazalištu „Zetski dom“. Program su pripremale s. Kristijana i s. **Laureta**, uz glazbenu pratnju studenata Akademije. Predvorje i pozornicu sestre su same ukrasile, dio ukrasa donijela su djeca i roditelji. Na pozornicu je izašlo sto malih Cetinjana i Cetinjanki – dvorana je bila do posljednjega mjesta popunjena, a o događaju se danima govorilo. Božićne priredbe u „Zetskome domu“ održavale su se do 2016. godine, kada su mlađe sestre koje su vodile rad s djecom napustile Cetinje pa se aktivnost ugasila.

SESTRE I CETINJE

Osnovnu svrhu svoga reda – živjeti među ljudima težeći za neprestanom povezanošću s Bogom; biti malene i ponizne da ih Bog uzme u svoje ruke i da po njima djeluje; biti spremne za sve što Crkva od njih traži – sestre su u potpunosti ispunile na Cetinju. Od samog dolaska 1946. godine pa do danas, sestre njeguju bolesnike u bolnici Danilo I., ne samo medicinskim tretmanom već lijepom i blagom riječi doneseći im nadu i ljubav. Uvijek se odazivaju pozivima građana i odlaze u domove gdje je njihova pomoć potrebna bolesnima i nemoćnima. Zajednica sestara na Cetinju prisno je povezana s Cetin-

janima, taj su život očituje se u uzajamnom poštovanju. Posebno svečane trenutke zajedništva donose blagdani i obljetnice, kada se samostan ispuni molitvom i radošću. Građani tada dolaze na misu i posjećuju sestre franjevke kako bi im čestitali, zahvalni za sve dobro koje čine zajednici. U tim trenucima vidi se koliko su sestre postale dio života i srce grada. Sestre se s prihvaćanjem i poštovanjem pozivaju na kulturne događaje u gradu. U povodu jubileja, pedesetogodišnjice dolaska na Cetinje, 1996. godine sestre su izdale knjigu posvećenu svojoj povijesti, poslanju i svakodnevnom životu. U njoj su sabrane uspomene, svjedočanstva i fotografije.

Kao priznanje za rad i nesebičan doprinos zajednici, sestre franjevke primile su 2001. godine nagradu „13. novembar“ koja se dodjeljuje na praznik prijestolnice Cetinja kao poseban oblik javnog priznanja za najbolje ostvarene rezultate u svim područjima rada i stvaralaštva koji su od iznimnog značaja za prijestolnicu Cetinje.

Jubilej 75 godina od dolaska časnih sestara franjevki u Cetinje proslavljen je 2021. godine. Proslavi je uz brojne visoke uzvanike prisustvovao kolektiv bolnice Danilo I. i gradonačelnik Cetinja koji je biranim riječima zahvalio sestrama. „Naše časne sestre cijelile su svojom dobrotom i posvećenošću mnoge duše s Cetinja i diljem Crne Gore. Na te ljude uvijek su gledale kao na svoj rod, kao na bliske prijatelje. Zato su na Cetinju i cijenjene i poštovane, zato su uvijek naše iako su rođene u nekim drugim državama i odgojene u posve drukčijem okruženju“, rekao je gradonačelnik **Aleksandar Kaščelan**. Istaknuo je da je prijestolnica njihov dom gdje mogu biti svoji na svome.

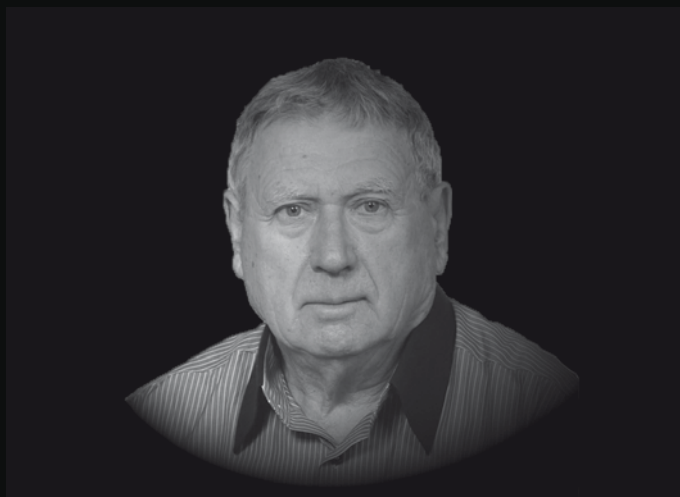

Časne sestre na Cetinju jesu prave Cetinjanke i to dokazuju svojim djelima i svojim životom. Tih prvih deset sestara koje su došle na Cetinje bile su sjeme iz kojeg su niknuli plodovi koji i danas daju život svjedočeći o njihovoj vjeri, hrabrosti i ustrajnosti ■

In memoriam

Antun Pana Milošević

(1936. - 2025.)

U 89. godini 18. studenoga preminuo je Antun Pana Milošević.

Baveći se sportom od malih nogu s kotorskom omladinom toga doba rano je stasao u vatrogasce dobrovoljce, a zatim bio i zapovjednik jedinice koja je tada napravila iskorak u organizaciji i opremanju.

Neposredno poslije razornoga potresa 1979. godine bio je na čelu Mjesne zajednice Kotor, kasnije i rukovodilac zimskog bazena te predsjednik Upravnog odbora „Vodovoda“, a kao umirovljenik dokazao se i kao uspješan turistički djelatnik.

Bio je na čelu Vaterskoga kluba „Kotor“, današnjega „Primorca“, koji je 1986. godine osvojio dvostruku krunu - prvenstvo i kup Jugoslavije, igrajući tada i u polufinalu Kupa prvaka.

Dao je i veliki doprinos afirmaciji Vaterske akademije „Cattaro“, kluba koji se okitio drugom po vrijednosti europskom titulom.

Osim vaterpola, bio je uključen i u ostale sportove, posebno nogomet, igrajući za Nogometni klub „Bokelj“.

U povodu njegove smrti u palači Bizanti, dvorani Skupštine općine Kotor, održana je komemoracija.

Antun Pana Milošević pokopan je na Gradskome groblju u Škaljarima.

POVIJESNI ZAVJET ISPUNJEN NAKON STO GODINA

Otkriveno poprsje stoji kao vidljivi znak jedne trajnosti, kao podsjetnik na duboko ukorijenjenu hrvatsku prisutnost u Boki kotorskoj, ali i kao svjedočanstvo da se zavjeti predaka ne gase, nego čekaju svoj trenutak da ponovno progovore

Tekst: Nikola Dončić
Foto: Radio Dux

U Domu kulture „Josip Marković“ u Donjoj Lastvi 9. studenoga održan je događaj o kojem će u hrvatskoj zajednici govoriti generacijama. U svečanom ozračju, pred brojnim uzvanicima, otkriven je spomenik kralju Tomislavu, prvome hrvatskom kralju i simbolu državotvornog identiteta.

Za donjolastovske Hrvate ovo nije bio tek kulturni događaj, nego ispunjenje zavjeta starog jedno stoljeće. Njihovi su preci davne 1925. godine položili kamen temeljac za spomenik koji nikada nije dovršen, a današnje otkrivanje poprsja doživljeno je, stoga, kao povratak jedno-

me prekinutom zavjetu te čin koji zatvara povijesni krug i vraća dostojanstvo namjeri koja je desetljećima počivala pod zemljom.

Značaj svečanosti to je veći jer se događa u godini u kojoj Hrvatska obilježava 1100. obljetnicu Hrvatskoga Kraljevstva, kao i u vrijeme 100. obljetnice postavljanja prvih spomen-ploča u čast kralju Tomislavu u Boki kotorskoj i duž crnogorske obale.

U tome povijesnom presjeku, od ranosrednjovjekovnoga kralja do suvremenih potomaka koji još uvijek čuvaju njegovo ime, svečanost u Donjoj Lastvi postaje mnogo više

od lokalnog događaja, potvrđujući neprekinutost hrvatskoga kulturnog i narodnog kontinuiteta na ovom prostoru.

Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ i Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore odlučili su naručiti izradu poprsja prvoga hrvatskog kralja, koje će se nalaziti u Domu kulture „Josip Marković“ do stvaranja uvjeta za njegovo trajno postavljanje na ponos i čast budućim pokoljenjima Hrvata u Crnoj Gori.

Predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore **Zvonimir Deković** i **prof. dr. sc. Mislav Grgić**, Veliki meštar Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“, u nadahnutim obraćanjima naglasili su kako se ne otkriva samo spomenik, već se ovim događajem posvjedočuje vjernost, identitet i povijesni kontinuitet hrvatskoga naroda u Boki.

Deković je, govoreći o polaganju kamena temeljca, naglasio kako su naši preci taj kamen položili kao zavjet vjernosti.

„Naši su preci, u vremenu kada je bilo teško sačuvati i ime i vjeru i narodnu svijest, postavili taj kamen kao zalag vjernosti — vjernosti Bogu, Crkvi i hrvatskome narodu. Taj kamen, posvećen u nadi i predanosti, počivao je u zemlji punih osamdeset godina, sve dok 2005. nije ponovno ugledao svjetlo dana. I evo, danas, godine Gospodnje 2025., točno stoljeće od njegova polaganja, svjedočimo ispunjenju zavjeta — ispunjenju snova i molitava naraštaja prije nas“, rekao je Deković — Zmaj od Lastve.

Ovaj spomenik nije tek umjetnička kompozicija u bronci, on je trajni podsjetnik na vjeru, ustrajnost i duhovnu izdržljivost naših predaka. Oni su znali da, nastavio je De-

ković, narod opstaje samo dok njeguje svoj identitet, jezik, vjeru i uspomene koje ga vežu uz povijest.

Zahvalni smo Hrvatima Donje Lastve što su sačuvali taj plamen i ostavili nam tragove svoje namjere i predanja, dok posebnu zahvalnost dugujemo, naglasio je Deković, Družbi „Braća Hrvatskoga Zmaja“, koja je svojim dugogodišnjim djelovanjem čuvala svijest o davno položenom kamenu temeljcu i omogućila da današnji naraštaji dovrše ono što je nekoć započeto.

„Zahvaljujemo i lastovskoj općini te Hrvatskome kulturnom društvu ‘Ljudevit Gaj’, koji su u svojim arhivima sačuvali pisani trag iz 1928. godine — odgovor Družbi koji potvrđuje nakanu za podignuće spomenika, kao i potvrdu prisutnosti i ustrajnosti naših ljudi u Donjoj Lastvi tijekom stoljeća. Danas, kada otkrivamo ovo poprsje kralju Tomislavu, ne podižemo samo spomenik prošlosti. Podižemo spomen vjernosti, koji povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost. I u tom znaku — vjerom, zajedništvom i ljubavlju — želimo nastaviti put kojim su naši preci koračali“, naglasio je predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore.

Istaknuo je želju da ovaj spomenik bude trajni podsjetnik da se ništa što je učinjeno iz ljubavi prema Bogu i Domovini ne gubi, nego uvijek rađa novim plodovima.

„Neka kralj Tomislav, simbol hrvatskog jedinstva i državnosti, bude nadahnuće svima nama — da čuvamo i volimo ono što smo primili od predaka, i da to s ponosom predamo budućim naraštajima. Sa zahvalnošću, dok stojimo pred ovim spomenikom, možemo izgovoriti riječi: Hvala

našim precima i hvala svima koji su vjerovali da će doći dan kada će se ovaj zavjet ispuniti. Neka Bog blagoslovi hrvatski narod kamo god ga put vodio“, zaključio je Deković.

Mislav Grgić, Veliki meštar Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“ u svom obraćanju, podsjetivši kako se ove godine obilježava 1100. obljetnica Hrvatskoga Kraljevstva, naglasio je da ju je svečano proglasio Hrvatski sabor 2024. godine na inicijativu Matice hrvatske i Družbe.

„Odluka je donesena jednoglasno – ni jedan glas protiv. I to baš na Dan hrvatske himne. Simbolika nikada nije slučajna“, ustvrdio je Grgić.

Ove godine Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“ slavi 120 godina postojanja i 35 godina od obnove. Družba je prva kulturna institucija u Hrvatskoj obnovljena 1990. godine.

„Prije sto godina Družba ‘Braća Hrvatskog Zmaja’ također je obilježavala veliku milenijsku obljetnicu Hrvatskoga Kraljevstva. A naši zmajevi bili su toliko revni da su plan i program obilježavanja te obljetnice donijeli čak devetnaest godina ranije, 1906., u svojoj prvoj godini djelovanja. Omeo ih je i Prvi svjetski rat, i španjolska gripa, i sve što je uslijedilo raspadom Austro-Ugarske, ali ta velika obljetnica organizirana je velebno“, rekao je Grgić, dodavši kako će za ovogodišnje obilježavanje naši potomci za sto godina moći reći: „Evo, to su naši predšasnici učinili.“

Grgić je, osvrćući se na samu bistu kralja Tomislava, podsjetio da ju je 1930. izradio bečki kipar koji je radio u Zagrebu, u radionici **Jaroslava Strehe**, također člana Družbe.

„Ta je bista bila namijenjena spomen-crkvi na Duvanjskom polju, mjestu gdje je prema predaji okrunjen kralj

Tomislav. Zmajevi su 1924. ondje položili tri kamena temeljca, a taj se događaj, kao Dan općine, u Tomislavgradu slavi i danas.“

Govorio je i o simbolici hrvatskoga grba na spomeniku, okruženog zlatnim zmajem zelenih krila.

„Na lijevom dijelu nalazi se hrvatski grb, hrvatsko šahirano polje, koje mi zmajevi s ponosom nosimo na reveru naših odijela. Zmaj okružuje šahirano polje. Zlatni zmaj zelenih krila zmaj je plodnosti, koji čuva Hrvatsku“, zaključio je Grgić.

Deković je tijekom svečanosti uručio jubilarne povelje generalnoj konzulici Republike Hrvatske u Kotoru **mr. Jasminki Lončarević** te Mislavu Ggiću, Velikom meštru Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“. Razmijenjeni su i prigodni darovi, čime je istaknuto međusobno poštovanje i plodnosna dugogodišnja suradnja.

Događaju su nazočili i zastupnik u Skupštini Crne Gore **Adrijan Vuksanović**, admiral i predsjednik Bokeljske mornarice Kotor **Mirko Vičević** i **Denis Vukašinić**, potpredsjednik Matice hrvatske **mr. sc. Božidar Petrač**, kao i članovi Hrvatskoga nacionalnog vijeća te predstavnici hrvatskih udruga iz cijele Crne Gore.

Posebno su pozdravljeni članovi Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“, čiji je dolazak dodatno naglasio svečan i simbolički karakter ovoga događaja: **Igor Tambić**, Zmaj od Bure, pročelnik Sekcije kulturne baštine, **prof. dr. sc. Vladimir Lončarević**, Zmaj od Svetoga Mihaela, član Prosvjetne sekcije te izv. **prof. dr. sc. Marinko Marić**, Zmaj Brštanski, član Zmajskog stola u Dubrovniku ■

NOVI POGLED NA „HRVATSKE KRALJEVE”

„Zbirka ‘Hrvatski kraljevi’ funkcionira poput poetskog alata za rekonstrukciju i emancipaciju nacionalnog pamćenja, postajući sredstvo distribucije poetskog ‘znanja’ o prošlosti i dijelom njezine reafirmacije u historiografiji, kulturi i politici”

Tekst i foto: Radio Dux

Vladimir Nazor, jedan od najplodnijih i najvažnijih hrvatskih pjesnika, objavio je 1912. godine znamenitu zbirku „Hrvatski kraljevi”, izašla u izdanju Matice hrvatske i tadašnje Matice dalmatinske.

Jubilej 1000. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva i kralja Tomislava bio je u Boki kotorskoj i Svebarju 1925. godine obilježen nizom javnih događaja i postavljanjem spomen-ploča, uz ostalo i na katedrali svetoga Tripuna. U povodu ovogodišnjega jubileja, Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore upriličilo je 9. studenoga u Domu kulture „Josip

Marković” u Donjoj Lastvi predstavljanje novog izdanja Nazorovih „Hrvatskih kraljeva”.

O knjizi su govorili književni povjesničari: prof. dr. sc. Vladimir Lončarević, književni tajnik Matice hrvatske te mr. sc. Božidar Petrač, potpredsjednik Matice hrvatske i priređivač knjige.

Izrazivši zadovoljstvo što se, nakon Petrinje, Solina, Đakova, Sinja i Kaštela, Nazorovi „Hrvatski kraljevi” predstavljaju i u Tivtu, odnosno u Boki kotorskoj, u svojem izlaganju Vladimir Lončarević istaknuo je, uz ostalo, da je

Nazorova knjiga u vrijeme svojega izlaska bila vrlo važna, kako književno i kulturno, tako i politički, zadržavši aktualnost i u kasnijim vremenima i izdanjima 1931. i 1977., sve do danas i ovoga novoga, faksimilnoga prvog izdanja iz 1912., koji je Matica hrvatska objavila 2025., u povodu velikoga jubileja 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva.

Nazor se, kako ističe Lončarević, očitovao „Hrvatskim kraljevima“, a na temelju tradicije od Marulića, preko Kačića Miošića, Preradovića, Šenoe te njegovih suvremenika Kranjčevića i Matoša, kao pjesnik bard, stvarajući „Hrvatske kraljeve“ kao glas narodne duše.

„Hrvatski kraljevi“ stoga funkcioniraju poput poetskog alata za rekonstrukciju i emancipaciju nacionalnog pamćenja, postajući sredstvo distribucije poetskog „znanja“ o prošlosti i dijelom njezine reafirmacije u historiografiji, kulturi i politici.

Podsjetivši na svojedobnu ocjenu spomenute zbirke i Nazora iz pera poznatoga književnog povjesničara Antuna Barca (1918.) koji je, uz ostalo, napisao: „Mi smo borci, divovi, rušioći, u našim žilama teče krv hajduka i uskoka što su umirali, no predavali se nisu, nisu ustupali. Misao ova stoji na čelu ‘Hrvatskih kraljeva’ i ona je tako reći sinteza svega što je Nazor u tim pjesmama htio reći“, Lončarević uočava da se, čitajući i njegove kasnije pjesme, sve do onih što ih je napisao tijekom svojega boravka u partizanima, Nazor nedvojbeno iskazuje čovjekom jasnoga i neokrnjenoga hrvatskog identiteta i vizije slobode.

Stoga neće biti neobično što njegova Zvonimirova lađa, kojom zbirka „Hrvatski kraljevi“ završava i u ratu dobiva svojevrsan nastavak u nizu pjesama, prvo u Čamcu na Kupi, zatim i u drugima, sve do pjesme Mornarska, napisanoj u svibnju 1944. u Rakovici, u kojoj kaže: „Njiše, diže jadranski se val... Slava kruni Hrvatsku nam svu / Brod Zvonimirov opet nam je tu!“ Zaključno, ocjenjuje Lončarević, „Hrvatskim kraljevima“ Nazor je u svoje vrijeme ispisao jednu od najvažnijih književnih stranica revitalizacije i učvršćivanja hrvatskoga identiteta, čemu je ostao vjeran do kraja života.

„Matica hrvatska objavila je u povodu 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva faksimilno izdanje zbirke Vladimira Nazora ‘Hrvatski kraljevi’ iz 1912., priključivši se tako kulturi sjećanja na početke hrvatske povijesti, i one stvarne i one predajne, legendarne, domišljene, njezinu njegovanju i poštovanju, što je zadaća svakoga naraštaja. U naše vrijeme, kada je obnovljena hrvatska država, nipošto ne bismo smjeli prekidati niti toga sjećanja, isprepletene tolikom krvi i nevoljama kojima naša povijest obiluje, jer tko ne poznaje korijene svojih početaka, teško će se orijentirati u nesigurnosti sadašnjice i potpuno neizvjesnoj budućnosti. Ne možemo i ne smijemo zaboraviti da su naša sadašnjost i naša posebnost iznikle iz drevnih kruna hrvatskih narodnih vladara. Naša sjećanja povezuju nas s cjelokupnom zajednicom našega naroda, postaju zajednički spomen koji

utemeljuje i ukorjenjuje naš identitet, a učvršćuju i u zajedništvu osvješćuju samu zajednicu. U tome je vrijednost kulture sjećanja, njezina potreba i snaga. Toj kulturi sjećanja i proslavi velike 1100. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva svoj doprinos daje Matica hrvatska objavom pretiska ‘Hrvatskih kraljeva’ Vladimira Nazora“, rekao je Božidar Petrač tijekom izlaganja te objasnio da je riječ o Nazorovoj zbirci u kojoj je prepjevana, rekreirana i rekonstruirana, izmaštana i domišljena povijest hrvatskoga naroda i njegovih narodnih vladara, banova i kraljeva, koja ipak počiva na određenim dostupnim historiografskim podatcima, dokumentima i povijesnim vrelima.

„Cijeli mozaik ranoga srednjovjekovlja hrvatskoga naroda sastavljen je od povijesnih i faksijskih te pjesnikovih fiksijskih kamenčića, plodova njegove imaginacije.“

Petrač se osvrnuo i na Nazorovu pjesmu Tomislav, utemeljenu na legendi, a stiliziranu modernističkim izrazom: „... značajno je u prvoj polovici 20. stoljeća, posebice u doba proslave 1000. obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva, pridonijela stvaranju predaje o Tomislavovoj krunidbi, jačanju hrvatske nacionalne svijesti i stvaranju i utvrđivanju nacionalnoga identiteta.“

„Nazorovi ‘Hrvatski kraljevi’ i danas, kad se Zvonimirova lađa, hrvatska država, otisnula s ‘tvrde sike’ i prestala nakon devetsto ljeta biti političkom utopijom, svjedoče o vitalnosti Nazorove poetike koja je iznikla iz hrvatske nacionalne misli i historicizma i o neospornim vrijednostima njegove domoljubne poezije. ‘Hrvatski kraljevi’ programatska je Nazorova pjesnička vizija hrvatske drevne prošlosti, koja snažno motivira našu sadašnjost i opće narodne i univerzalne vrednote prenosi u našu budućnost. Tom zbirkom bard hrvatske poezije podario je hrvatskomu narodu, kako bi Antun Gustav Matoš rekao, kao najhrvatskiji, najpatriotskiji naš pjesnik ponajbolje stihove hrvatske rodoljubne poezije“, zaključuje Petrač.

Promociji su nazočili i generalna konzulica Republike Hrvatske u Kotoru mr. Jasminka Lončarević, zastupnik u Skupštini Crne Gore Adrijan Vuksanović, predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore Zvonimir Deković, predsjednica Matice hrvatske – Ogranka u Boki Marija Mihaliček, kao i članovi Hrvatskoga nacionalnog vijeća i hrvatskih udruga u Crnoj Gori.

Posebno zadovoljstvo bilo je zbog prisutnosti članova Družbe „Brača Hrvatskoga Zmaja“, prof. dr. sc. Mislava Grgića, Zmaja Strossmayerskog, Velikog meštra Družbe te Igora Tambića, Zmaja od Bure, pročelnika Sekcije kulturne baštine Družbe.

U glazbenom dijelu večeri nastupile su profesorice Bruna Matijević i Nevila Klakor, a Nazorove pjesme Dolazak, Tomislav I. i II., kao i Zvonimirova lađa, interpretirao je član amaterskog kazališta Hrvatskoga nacionalnog vijeća Josip Belan ■

NAJISTOČNIJI SPOMENI 1000. OBLJETNICE KRUNIDBE KRALJA TOMISLAVA NA ISTOČNOJADRANSKOJ OBALI

Iako su danas Hrvati u Spiču, a poglavito u Budvi izrazita manjina, natpisi na zvonima na dvjema crkvama i dvije spomen-ploče, koji još rese budvansku i sutomorsku crkvu, podignute u čast prvomu hrvatskom kralju prije stotinu godina svjedoče o tome kako luč hrvatstva još živi i istočno od Boke, sve do Zubaca i Bara, u kojemu i danas djeluje Hrvatsko katoličko društvo „Sveti Jeronim“

Tekst: mr. sc. Domagoj Vidović
Foto: Nikola Dončić

Vjerojatno malo koji Hrvat zna da se najistočnije spomen-ploče podignute u povodu 1000. obljetnice krunidbe prvoga hrvatskog kralja **Tomislava** nalaze na crkvi svetoga Ivana Krstitelja u Budvi: jedna na južnoj strani bivše budvanske katedrale izgrađene koncem 12. ili

početkom 13. stoljeća, a druga na zidu sakristije. Usto je spomen na kralja Tomislava ugraviran i na jednome od triju starih zvona s te crkve koja su sad pohranjena pred njom.

U razdoblju proslave Tomislavove krunidbe Hrvati su činili oko 40 posto stanovništva toga grada te su bili vrlo

aktivni u Družbi „Braća Hrvatskoga Zmaja“, čiji je Zmajski stol u Dubrovniku, na čelu s **Nikolom Zvonimirom Bje-
lovučićem** iz Janjine na Pelješcu, podignuo sedamdeset ploča u spomen na krunidbu prvoga hrvatskog kralja na dubrovačkome području te u Neretvanskoj krajini, primorskim dijelovima današnje Crne Gore i istočnoj Hercegovini, dakle diljem ozemlja povijesne Crvene Hrvatske.

U Budvi je prva spomen-ploča u povodu 1000. obljetnice otkrivena 27. prosinca 1925., a kako je pisalo u dubrovačkome tjedniku *Narodna svijest* 31. prosinca iste godine, događaju su nazočili predstavnici civilnih i vojnih vlasti te je budvanski župnik **don Ante Mušura** (koji je 1943. bio prisiljen prebjeći u Italiju) održao prigodni govor i blagoslovio spomen-ploču predavši je nakon blagoslova predsjedniku budvanske općine. Nakon toga su okupljeni prešli u čitaonicu gdje je zmaj budvanski **Petar Slovinčić** održao domoljubni govor popraćen klicanjem: „Slava kralju Tomislavu.“ Pisac članka istaknuo je kako su svečanosti nazočili i istaknuti budvanski Srbi. Slične sreće tri godine poslije, nažalost, nisu bili Hrvati u Herceg-Novome (koji su između dva svjetska rata činili između četvrtine i trećine stanovništva), u kojemu je spomen-ploča u čast Tomislavovoj krunidbi razbijena netom nakon što je postavljena, ali je ipak ušćuvana.

Još malo istočnije, u Sutomoru, u Spiču, u najjužnijemu dijelu Kotorske biskupije (Spič je do 1880. pripadao Barskoj nadbiskupiji) stoji natpis na lijevome zvonu crkve Svete Marije:

*Marijo
majko naša
preko ruku prvoga hrvatskoga kralja
925 J 925
na hiljadu godišnjicu njegova krunisanja
primi ovaj darak
tvojih vjernih sinova
župe Zankovići.*

U Spiču su katolici, od kojih se, kako svjedoči gore navedeni natpis i natpis na kojemu stoji U čast hrvatskog kralja Tomislava, podigoše Hrvati – Zankovići, većina smatrala Hrvatima, između dva svjetska rata činili nešto više od polovice stanovništva.

Iako su danas Hrvati u Spiču, a poglavito u Budvi izrazita manjina, natpisi na zvonima na dvjema crkvama i dvije spomen-ploče, koji još rese budvansku i sutomorsku crkvu, podignute u čast prvomu hrvatskom kralju prije stotinu godina svjedoče o tome kako luč hrvatstva još živi i istočno od Boke, sve do Zubaca i Bara, u kojemu i danas djeluje Hrvatsko katoličko društvo „Sveti Jeronim“. ■

ŽIVO SJEĆANJE NA VELIKOG ZNANSTVENIKA

Održan prvi međunarodni stručno-znanstveni skup nazvan imenom kotorskog, bokeljskog, crnogorskog, hrvatskog, europskog multiznanstvenika

Tekst: Joško Katelan
Foto: Haris Mekić

U Kotoru je 6. i 7. studenoga održan međunarodni stručno-znanstveni skup pod nazivom „Dani Miloša Miloševića“. Podsjetimo se da je prije dvije godine, točnije u proljeće 2023., održan stručno-znanstveni skup „Miloš Milošević i kulturna tradicija Boke“, posvećen upravo liku i djelu ovoga istinskoga renesansnog čovjeka. To je bio prvi stručno-znanstveni skup koji je organizirao Državni arhiv Crne Gore u partnerstvu s Općinom Kotor. Tada je u svome uvodnom govoru direktor Državnog arhiva Crne Gore **Danilo Mrvaljević** najavio da je osnovna ideja da taj skup preraste u dvogodišnje okupljanje stručnjaka i znanstvenika različitih profila i područja i da nosi ime „Dani Miloša Miloševića“.

Krajem prošle godine, direktor Državnog arhiva Crne Gore inicirao je formiranje Organizacijskog povjerenstva sa zadatkom da pokrene, poprati i realizira prve „Dane Miloša Miloševića“. U sastavu Povjerenstva bili su predstavnici svih lokalnih kulturnih institucija u Kotoru, predstavnik općinske uprave te pomoćnik direktora

Državnog arhiva **Dragoslav Bojović** na njegovu čelu. Organizacijsko povjerenstvo se odlučilo da se skup bavi dvjema temama: I. Znanstvena valorizacija kulturnog nasljeđa na području Boke kotorske nakon potresa 1979. godine; II. Vrednovanje dokumentarnog nasljeđa Boke kotorske (istraživanja, prezentacije, digitalizacija, međuinstitucionalna suradnja). Odmah je imenovano i Programsko povjerenstvo na čelu sa **Snežanom Pejović**, koje je pristupilo upućivanju javnog i pojedinačnog poziva domaćim i inozemnim stručnjacima i znanstvenicima iz područja koje pokrivaju široko postavljene teme.

Nakon pregleda svih pristiglih sažetaka, Programsko povjerenstvo odabralo je ukupno 30 radova od ukupno 36 autora. Skup je bio međunarodnog karaktera, a prijavljene radove su izradili autori s prebivalištem ili boravištem u raznim zemljama Europe: Hrvatske, Italije, Austrije, Švicarske, Srbije, Češke Republike i Njemačke.

Na otvaranju stručno-znanstvenog skupa, nakon kratke videora-

zgleđnice Državnog arhiva Crne Gore, uzvanicima i gostima obratio se direktor Državnog arhiva **Danilo Mrvaljević** koji je, između ostalog, rekao: „Od srca mi je drago da je ideja zaživjela. Od ove godine skup će nositi Miloševo ime i uz doprinos znanosti i kulturi, čuvamo i njegovo ime od zaborava.“

Joško Katelan, načelnik Istorijskog arhiva Kotor, između ostalog je naglasio: „Tradiciju je teško stvarati jer ona traži posvećenost, odlučnost i jasnu misiju i viziju. Mislim da smo prije dvije godine tu viziju dobro postavili i da idemo u pravome smjeru.“

Znanstveni skup ove godine organiziran je u sklopu programa obilježavanja Dana Općine Kotor pa je predsjednik Općine **Vladimir Jokić** službeno proglasio skup otvorenim obrativši se uzvanicima riječima: „Veliko mi je zadovoljstvo što danas, 2025. godine, dvije godine nakon konferencije posvećene **Milošu Miloševiću**, prisustvujemo prvom izdanju Dana koji nose njegovo ime. Širina tema koje se obrađuju na skupu prelazi lokalne okvire. U vremenu

tehnološke revolucije i instant rješenja, treba se podsjetiti na to da su među nama bili ljudi poput doktora Miloša Miloševića koji su umjeli i znali iskoristiti čitav svoj radni vijek i čitav svoj intelekt kako bi uz dubinsko istraživanje, uz cjelokupno razumijevanje materijala, dolazili do zaključaka.”

Otvaranju su, između ostalih, nazočili kotorski biskup monsinjor **Mladen Vukšić**, **don Robert Tonsati**, tadašnji kancelar Kotorske biskupije, kao i **Tatjana Kriještorac**, tajnica Tajništva za kulturu, sport i društvene djelatnosti Općine Kotor.

Tijekom dva dana trajanja skupa, u sklopu pet sesija, zainteresirana stručna i široka javnost mogla je uživati u iznimno kvalitetno i pristupačno obrađenim temama iz područja arhitekture, arheologije, arhivistike, bibliotekarstva, muzeologije, povijesti (političke, crkvene i administrativne), umjetnosti (svjetovne i sakralne, likovne i glazbene), književnosti, filologije, tiskarstva i digitalizacije kulturne baštine. Svaka sesija završavala je kvalitetnom diskusijom o izloženim temama, a posebice zanimljiva i intrigantna bila je diskusija nakon sesije o digitalizaciji baštine. Nakon izlaganja **dr. Vlatke Lemić**, predsjednice ICARUS Hrvatska, pokrenuo se veliki broj pitanja vezanih uz normativni okvir Europske unije vezano uz digitalizaciju baštine. Posebno inspirativna bila je diskusija o korištenju umjetne inteligencije u baštinskim područjima.

Na zatvaranju skupa Joško Katešan iskazao je zahvalnost svim sudionicima za iznimne prezentacije i doprinos uspješnom završetku prvih „Dana Miloša Miloševića“, izrazivši pritom nadu za ponovno okupljanje 2027. godine.

Budući da je predviđeno da se skup održava svake druge godine, u godinama između dva skupa Državni arhiv Crne Gore objavljuvat će Zbornik radova sa skupa ■

ZBORNİK RADOVA UGLEDNOGA KOTORSKOG ZNANSTVENIKA

Pomorski Muzej Crne Gore sudjelovao je u znanstvenom skupu posvećenom dugogodišnjem uspješnom stvaralačkom radu dr. Miloša Miloševića, koji je u Godišnjacima objavio 34 znanstvena rada, sada objedinjenih u formi dviju knjiga

Tekst i foto: Slavko Dabinović

Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru imao je čast predstaviti u crkvi svetoga Duha, koncertnoj dvorani muzičke škole u Kotoru, 6. studenoga, drugi tom Zbornika radova posvećenog dr. Milošu Miloševiću.

Radovi su preuzeti iz muzejske renomirane publikacije Godišnjak, realizirajući tako projekt objedinjavanja radova ovoga uglednog povjesničara, znanstvenog i kulturnog radnika, koji je dao nemjerljiv doprinos ovoj cijenjenoj publikaciji u izdanju Pomorskog muzeja. Na taj način Muzej je sudjelovao u znanstvenom skupu posvećenom dugogodišnjem uspješnom stvaralačkom radu dr. Miloševića, koji je u Godišnjacima objavio 34 znanstvena rada, sada objedinjenih u formi dviju knjiga. Prvi tom s jednom cjelinom bavi se temom iz pomorske povijesti Boke kotorske, dok drugi tom donosi radove posvećene Bokeljskoj mornarici, političkoj povijesti, ribarstvu, pomorskom zdravstvu, arhivima, muzejima i bibliotekama, pomorstvu u književnosti, povijesti umjetnosti, glazbi u Boki kotorskoj i znamenitim ličnostima Boke kotorske.

Drugi tom Zbornika radova pobudit će zanimanja za daljnja istraživanja predstavljenih tema jer na jednome mjestu razrađuje, analizira i metodički postavlja tekstove koji svojom tematikom na znanstvenoj osnovi rasvjetljuju najrazličitije vidove povijesti ovoga kraja valorizirajući bogatu pomorsku i kulturnu baštinu. Radovi se temelje na dostupnoj arhivskoj građi, na relevantnim neobjavljenim i objavljenim izvorima. Obiluju iscrpnim bilješkama u kojima će zahtjevniji čitatelji pronaći dodatna objašnjenja i informacije o izvorima, pojmovima, događajima i osobama. Knjiga predstavlja uistinu zanimljivo i poučno štivo pisano jednostavnim i razumljivim jezikom tako da je pristupačna svim kategorijama čitalaca, od onih koji se prvi put susreću s njezinom tematikom do stručnjaka kojima će zasigurno biti izvrsna nadopuna za njihova istraživanja. Ovaj Zbornik predstavlja i oživotvorenje u pristupu istraživanjima koja treba usmjeriti i na zavičajnu povijest te je kao takvu približiti učenicima i studentima.

Zbornici su objavljeni i s ciljem popularizacije znanstvenih i stručnih istraživanja i rasprava iz područja povijesnih znanosti. Ove korisne i zanimljive knjige trebali bi pročitati svi naši ovdašnji kvalificirani povjesničari, prvo zbog toga da se podsjetite na pravila struke koja povremeno izmiču iz vida zbog raznih razloga.

U prvom poglavlju Bokeljska mornarica autor nam predstavlja dva rada.

Prvi rad „530 godina Statuta Bokeljske mornarice – 1463. – 1993.“, tada zvane Bratovština sv. Nikole mornara u Kotoru, ima pet cjelina u kojima autor analizira originalni rukopis Statuta pronađenog u Arhivu Kotorske biskupije, nakon potresa 1979. godine.

Autor tvrdi da je Statut Bratovštine kotorskih pomoraca iz 1463. godine najstariji sačuvani statut, ali najvjerojatnije ne i najstariji. Argument temelji na pretpostavci da je Bratovština, spomenuta u arhivskim dokumentima 1353. godine, sigurno morala imati svoj statut. Razmatra tri glavna pitanja koja mogu promijeniti ili dopuniti dosadašnje znanje o ovoj Bratovštini: složeno pitanje karaktera ove orga-

nizacije i članstva brodograditelja u njoj, zatim dokazuje da je Bratovština zamišljena kao udruženje aktivnih pomoraca, a ne građana, što je dugo bilo predmet ozbiljnih sporova. Drugo pitanje je točna godina spajanja funkcija lučkog kapetana (admirala) i najodgovornijeg službenika Bratovštine (gastalda) u jednu osobu. Treće pitanje se odnosi na nošenje pošte duž Jadrana, što se smatralo privilegijem stanovnika Prčanja, što je relativno rano Prčanju donijelo status primorskog naselja.

Rad „Bratimljenje Venecije s Kotorom uz prisustvo Bokeljske mornarice“ drugi je rad prvog poglavlja i predstavlja autorova zapažanja o nizu događaja koji su se dogodili 7. i 8. svibnja 2005. godine, prilikom sudjelovanja Bokeljske mornarice na tzv. Festi della Spensa, na tradicionalnom vjenčanju Venecije s morem o Spasovdanu. Bokeljska mornarica je tada, 7. svibnja oko 11 sati, prvi put otplesala svoje kolo na raskošnom Trgu svetoga Marka pred brojnom publikom. Autor se osvrće na neke nedosljednosti u javnim izlaganjima određenih predstavnika organizatora proslave, posebno u tumačenju povijesnih događaja vezanih uz odnose s Perastom i Bokom kotorskom. Na kraju rada dr. Milošević zaključuje da je važna činjenica da su svi glavni protagonisti proslave bili okrenuti budućnosti te naporima oko uklanjanja prošlih antagonizama i približavanja gradova, regija i država s ciljem izgradnje zajedničke Europe, što je ipak najvažnije.

Politička historija je sljedeće poglavlje i otpočinje s temom „Granice Boke kotorske za vrijeme mletačke vladavine (1420. – 1797.)“, razmatrajući granice Boke kotorske za vrijeme mletačke vladavine koje su se znatno i često mijenjale.

Rad prati te promjene nastale bilo nakon ratova i ustanaka ili direktnim pregovorima Mletačke Republike s oblasnim gospodarima ili mirovnim

pregovorima i ugovorima tadašnjih velikih sila. Utvrđene granice nisu posvuda bile ni precizno određene ni čvrste, pa je često dolazilo do razmirica i sukoba. Granice Boke kotorske određivane su i mijenjane više puta tijekom ratova, oružanih sukoba i buna. Najvažniji dokumenti koji se tiču granica su naravno mirovni ugovori, nakon Skadarskog rata (1419. – 1425.) i Smederevskog mira 1535. godine. Rad je podijeljen po geografskim odrednicama s vrlo pedantnim opisima granica u kompletnom okruženju Boke kotorske i Kotora. Autor je vrlo precizan u predočavanju graničnih linija od sjevera do juga i od istoka do zapada. Na kraju autor razmatra sudbinu Budve i njezine granice, koja je bila dosta promjenjiva s Paštrovićima kao krajnjom jugoistočnom granicom mletačkog po-sjeda tadašnje Boke kotorske.

„Pokušaj mletačkog osvajanja Ulcinja 1718. godine“ je druga tema u sklopu drugog poglavlja i bavi se opsadom Ulcinja u vremenu od 23. srpnja do 11. kolovoza 1718. godine, što je slučajno privuklo pažnju povjesničara, jer Mletačka Republika nije uspjela osvojiti grad zbog toga što je opsada Ulcinja pokrenuta neposredno prije sklapanja Požarevačkog mira i trajala je tri tjedna nakon toga događaja.

Mletačka Republika imala je namjeru zauzeti veći teritorij neposredno prije sklapanja mira, koji se očekivao nešto kasnije, a samim time postići veće pozicije pri sklapanju mirovnih pregovora. Autor, oslanjajući se na relevantne izvore iz Državnog arhiva Venecije i sačuvanog dnevnika sudionika opsade, osobito na rukopis zapovjednika maršala G. M. Schulenburga, baca novo svjetlo na detalje i samu bitku. Iako je artiljerija već probila zidine Ulcinja, Senat je 1. kolovoza 1718. naredio prekid vatre. Autor iznosi prve glavne faze razvoja prije konačne odluke o opsadi Ulcinja, zatim postavljanje opsade,

bitku i povlačenje. Autor istražuje sudjelovanje domaćih trupa i daje sve detalje o ratnim operacijama, koji se mogu pratiti iz priloženoga geografskog prikaza.

Znanstveni rad s naslovom „Uloga jedne engleske eskadre kod osvajanja Boke kotorske pred kraj francuske vladavine (1813. – 1814.)“ je treći rad ovog poglavlja i bavi se jednim vrlo značajnim događajem u burnoj povijesti Boke kotorske početkom 19. stoljeća. Iznimno temeljit rad s velikim brojem bilješki iznosi nove podatke o ovom događaju, posebno iz dnevnika engleskog zapovjednika ratne flote u Boki kotorskoj Williama Hostea. Ulogu britanskih brodova u procesu likvidacije francuskih trupa morali su, manje-više, istražiti svi povjesničari koji su se iz relevantnih izvora bavili ovim razdobljem. Međutim, nije uzet u obzir jedan nevelik, ali značajan arhivski fond Kotorskog arhiva, kao i pravi bibliografski raritet „Memoari i pisma“ samog zapovjednika engleske eskadre u Boki kap. Williama Hostea i proučeni tekst dnevnika francuskoga generala Gauthiera. Komparacijom sačuvanih podataka ureda crnogorsko-bokeljskih civilnih vlasti s autentičnim zapisima protagonista s engleske i francuske strane, daju događajima znatno sigurniju i bogatiju činjeničnu sliku. Vojno-politička slika prilika u Boki postala je potpunija i jasnija zahvaljujući ovim novim izvorima informacija. Pisci su bez ovih izvora nad nekim dokumentima nagađali ili ih tumačili, povezivali i prevodili proizvoljno. Sve to je bilo nemoguće evidentirati, jer bi se išlo u preveliku širinu, zaključuje autor ovoga značajnog rada za povijest Boke kotorske.

Ribarstvo kao posebno poglavlje donosi samo rad pod naslovom „Jedan karakterističan podatak o Muljanima s kraja 17. stoljeća“ i upoznaje nas s pjesmom koja se razlikuje od uobičajenih arhivskih podataka i daje karakterističnu sliku naroda na

Mulu i njihovu specifičnome protuturskom stavu.

Očito su stanovnici Mula bili duboko vezani uz ovaj opći protuturski pokret Boke za vrijeme vladavine Mletačke Republike, ali su ga izražavali na svoj način. U pjesmi se vidi kako je Turčin lukavo likvidiran od strane nenaoružanih Muljana bez sukoba i bitke. Stihovi su nepotpisani, ali kako su pronađeni među rukopisima Dobročanina Marka Ivanovića Mora, vjerojatno ih je on napisao između 1782. i 1788. godine dok je bio župnik u Dobroti i dekan u Kotoru. Taj događaj dogodio se prije nego što su Turci izgubili sjeverni dio Boke 1687. godine, otprilike jedno stoljeće prije nego što je pjesma nastala. Taj događaj se prepričavao u narodu, a Ivanović ga je zabilježio kao i mnoge druge detalje koji su se našli među njegovim rukopisima.

Pomorsko zdravstvo bavi se temom „Epidemija žute groznice na škuni ‘Silvia D.’“.

Rad je autorov prilog povijesti sanitarnih stanja na bokeljskim jedrenjacima krajem 19. stoljeća. Napisan je na temelju podataka zapisanih u poručničkom dnevniku na talijanskom jeziku od oficira Marka Dabovića iz Kotora, na putovanju od Marseillea do Martinike koje je trajalo nešto manje od dva mjeseca. U luci Saint Pierre na Martiniqueu izbila je epidemija žute groznice na škuni „Silvia D.“. Prvi je od groznice obolio zapovjednik i vlasnik broda Božidar Dabinović koji je nakon četiri dana podlegao zarazi. Analizirajući dnevnik poručnika Dabovića, dr. Milošević smatra da je tijek bolesti opisan s pažnjom, ali manje pažnje je posvećeno načinima liječenja i sanitarnim mjerama opreza poduzetim na brodu. Ipak, zapisani su neki detalji koji zaslužuju da budu spomenuti u radu. Opisom ovoga dramatičnog događaja s dobrotorskog jedrenjaka „Silvia D.“ dr. Milošević nam je predočio vjernu sliku iznimno teškog života i sudbine

dobrotskih pomoraca, kao i sudbine većine brodovlasnika, kapetana i mornara Kotora, Perasta, Prčanja, Stoliva, Herceg Novog i ostalih manjih mjesta Boke kotorske u 18. i 19. stoljeću.

Pomorstvo u književnosti peto je poglavlje s jednim tekstom naslovljenim „Neke pomorske teme iz stare lirike Dobrote“.

U kapetanskim kućama i palačama dobrotskih pomoraca, uz razne do-kumente i druge obiteljske vrijednosti, brižljivo su se čuvala i prepisivale pjesmarice. U njima su se nalazili uglavnom lirski stihovi mjesnih autora iz raznih epoha, kao i epske pjesme, narodne pjesme, prijepisi iz tiskanih knjiga na našem jeziku, talijanskom i engleskom, prijevodi i slično. Karakteristično je što se u jednome malome pomorskome mjestu u blizini Kotora kao što je Dobrota stoljećima njegovala navika i kulturna potreba da se u stihu izražavaju razni događaji iz života. Namjera autora ovog rada nije bila da ulazi u analizu posebnih problema povijesti književnosti ili lingvistike, već da samo u sažetom obliku citira pjesme s izrazitim pomorskim karakterom. Iako je njihova prava vrijednost u njihovoj starini, njihova književna vrijednost je prilično zanemariva, ali su kao kulturni i povijesni dokument iznimno vrijedni. Čak ni važna pomorska i trgovačka mjesta na našoj jadranskoj obali, a posebno Dubrovnik, nemaju poeziju izrazitoga pomorskog karaktera, a ovdje Dobrota možda nadopunjuje ozbiljan nedostatak, zaključuje autor.

Istorija umjetnosti poglavlje je s dvije teme.

Prva „Barok kao način življenja“ autorov je doprinos Okruglom stolu održanom u Kotoru od 27. do 29. prosinca 1992. godine u organizaciji Bokeljske mornarice Kotor, koja je svojim planom rada participirala u obilježavanju Europske godine baroka. Spominjući samo usputno ar-

hitekturu, slikarstvo i druge umjetničke manifestacije baroka, autor se u svojoj studiji zadržava na nizu manje poznatih priloga književnosti i životu 17. i 18. stoljeća, smatrajući ih vrlo značajnim i osobitim izrazima vremena i duha baroka kojim se zaokružuje slika stila koji je bio dio tadašnje svakodnevnice. Iako manje poznati jer se ne susrećemo s njima svakodnevno, ostali su zabilježeni samo u arhivskim spisima, rukopisima ili književno-povijesnim ili obiteljskim zapisima i znanstvenim knjigama. Bez sumnje, takvih sačuvanih svjedočanstava, posebice u zbirkama poezije i proze baroka, ima toliko da opravdava ovakvu temu o baroku kao načinu življenja, u jednoj epohi i na ovim prostorima. Sigurni smo da je riječ o svojevrsnome kulturnom, sociološkom i umjetničkom fenomenu.

Druga tema ovog poglavlja „Venecijanska skulptura u Boki kotorskoj“ posvećena je izložbi fotografija održanoj u gotičkoj dvorani Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Kotoru 2001. godine. Prof. Enzo Barnaba, ataše za kulturu Generalnog konzulata Republike Italije u Baru, zamolio je dr. Miloševića da otvorenje izložbe popratni s prigodnim tekstom. Izložbu je organizirao Montenegro mobil art foundation, u suradnji s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture u Kotoru i organizacijom Societa Dante Alighieri u Podgorici. Prigodni i dragocjeni katalog s naslovom „Venecijanska skulptura u Boki kotorskoj“ priredio je specijalist za mletački barok, prof. Massimo de Grassi. De Grassi je posebnu pažnju zadržao na osam mletačkih umjetnika, s kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća, koristeći svu poznatu literaturu talijanskih i naših istraživača. Uz strane izvore, kotorski Istorijiski i Biskupski arhiv dali su doprinos da se prilično dobro upotvorne saznanja o osmorici mletačkih umjetnika koji su djelovali u Kotoru u spomenutom vremenu.

Muzika u Boki kotorskoj je poglavlje koje razmatra dva rada.

Prvi s naslovom „Ivo i Boka“ posvećen je 100. godišnjici rođenja bokeljskog i hrvatskog skladatelja Ive Brkanovića, rođenog 1906. u Škaljarima. Tekst je dr. Miloš Milošević, tada admiral Bokeljske mornarice, pročitao na akademiji uoči dana Mornarice 24. lipnja 2006. godine. Admiral Mornarice, autor ovog rada, bio je u prijateljskim odnosima s Ivom Brkanovićem i u njihovu privatnom razgovoru dobio je više informacija o njegovu životu. Jednom prilikom zamolio je skladatelja da sam napiše njegova sjećanja pod naslovom „Ivo i Boka“ umjesto da ih zapisuje netko treći, a to će biti objavljeno u originalu, uz suvremene komentare. To korisno djelo o glavnim događajima i ličnostima u životu Ive Brkanovića sada je dostupno javnosti. Puno je napisano o Ivi Brkanoviću, posebno s profesionalnog stajališta, ali nedovoljno o njegovoj rodnoj Boki i teškoćama koje je proživio u ranoj mladosti. Bokeljska mornarica pokušala je to nadoknaditi u povodu 100. godišnjice njegova rođenja, jer je njegova obitelj bila blisko povezana s Bokeljskom mornaricom. Njegov otac Mato bio je kapetan, a sam Ivo mali admiral 1917. godine.

Drugi rad „Iz muzičke prošlosti Mula u Boki kotorskoj“ tretira dvije povijesne glazbene teme s Mula, podijeljene u dvije tematske cjeline.

Prva razmatra djelovanje franjevca Konrada Eberta, svestranoga glazbenika, a druga se bavi Hrvatskim pjevačkim društvom „Zvonimir“. Autor temeljito istražuje dvije spomenute teme, što se može vidjeti iz samog teksta i iz velikog broja opsežnih bilješki, sigurnih i provjerenih arhivskih podataka, kao i sjećanja starih pjevača i svirača. Prva tema bavi se životom i djelom orguljaša, dirigenta i skladatelja oca Konrada Eberta krajem 19. stoljeća. Druga tema tretira povijest Hrvatskoga pjevačkog društva „Zvonimir“ od 1895. do 1941. godine. Ovakav

redosljed prikaza nije učinjen samo zbog kronologije jer življega glazbenog života na Mulu ne bi bilo da nije bilo glazbenika, franjevca Konrada Eberta, podrijetlom Nijemca iz Hamburga, ali naturaliziranog Talijana. Uspio je u roku od dvije godine od ribarskih sinova stvoriti dobar zbor i orkestar od 21 svirača. Prvi svečani javni nastup imao je 1890. godine.

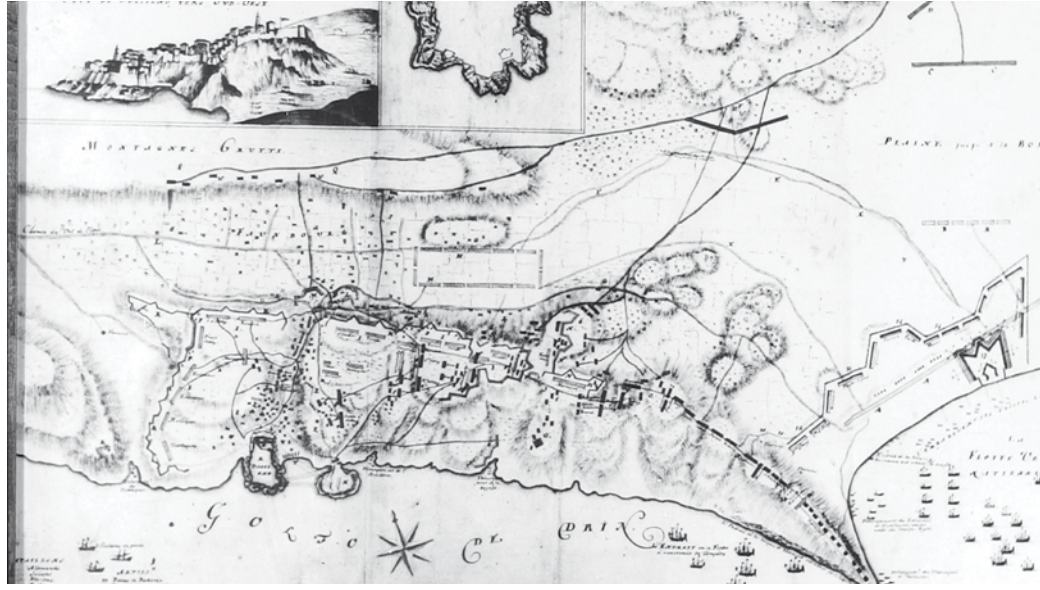
Druga tema iz glazbene prošlosti Mula je prikaz rada Hrvatskoga pjevačkog društva „Zvonimir“ koji autor prati od formalnog početka rada 1899. godine, preko javnih scenskih nastupa i turneja do sačuvane notne literature i novinskih kritika. Na kraju, autor govori o financijskoj situaciji i zabavnom životu u društvu.

Znamenite ličnosti Boke kotorske je poglavlje u kojem nam autor predstavlja troje znamenitih ličnosti.

Prva tema ovog poglavlja s naslovom „Naučni dometi Vinka Malaja“ razmatra u sažetom osvrtu opsežno djelo Vinka Malaja. Rodio se u Krajini, u selu Livari 1928. godine, gdje je završio osnovnu školu. Završio je klasičnu gimnaziju, filozofiju i teologiju. Na Sveučilištu „La Sapienza“ u Rimu, nakon studija doktorirao je iz područja albanologije. Bio je profesor crkvene nacionalne povijesti u Skadru i sudionik desetak međunarodnih znanstvenih skupova. Autor ovog osvrta dr. Miloš Milošević, veliki prijatelj dr. Malaja, skreće pažnju na dva opsežna djela u kojima se nalazi tridesetak tema iz albanologije i nekoliko tematskih cjelina koje su vezane uz povijest Boke kotorske. Radi se o Vicku Zmajeviću, Juliju Baloviću i znamenitom Budvaninu Stjepanu Zanočiću, koji je poznati avanturist. Ipak, glavna tema istraživanja dr. Malaja posvećena je Đurđu Kastriotiju, poznatome kao Skenderbeg, velikom borcu za slobodu albanskog naroda, koji je u prvoj polovici 15. stoljeća uspio junačkim otporom znatno zadržati osmanlijsku silu na putu ka Europi. Malaj je uspio minucioznim radom u bibliotekama otkriti

praznine u evidentiranju svega što je bilo posvećeno Skenderbegu. Njega nije zanimao samo historiografski aspekt, nego i književni, likovni i muzički aspekt te problematike, zaključuje Milošević u ovome sažetom osvrtu. Također jedna od glavnih tema istraživanja dr. Malaja je don Gjon Buzuku, albanski katolički svećenik i istaknuti staroalbanski autor, koji je 1555. godine napisao prvu poznatu tiskanu knjigu na albanskom jeziku, koja se čuva u Vatikanskoj biblioteci.

Druga tema osmog poglavlja bavi se Pavom B. Kamenarovićem, pomorcem i pjesnikom. Tekst je preuzet iz govora Miloša Miloševića prilikom otkrivanja spomen-ploče na obiteljskoj kapetanskoj kući Kamenarović u Dobroti 1953. godine. Ovaj prigodan tekst posvećen kap. Pavu Božovom Kamenaroviću ne razmatra njegovo djelovanje kao pomorca i brodovlasnika, nego kao vrlo aktivnu osobu na raznim poljima društvenog života, posebno u kulturi, poeziji, bratovštini kotorskih pomoraca, pomorskom osiguranju i političkom životu. Tekst posebno razmatra njegov književni rad, stihovima i nekim dramskim pokušajima, ali kako zaključuje autor ovog teksta, nikako nije imao čisto literarnih ambicija. Imao je bez sumnje smisao za poeziju. Trudio se da sve prigodne događaje, obiteljske, mjesne, kulturne, crkvene i državne izrazi u stihu. Kao rodoljub vrlo je zaslužan za obnavljanje stare bratovštine pomoraca koja je ukinuta u revolucionarnim godinama 1848., što mu je i uspjelo zajedno s tadašnjim kotorskim biskupom Markom Kalođerom 1859. godine. Nakon obnavljanja Mornarice postao je dugogodišnji major Plemenitog tijela gdje je unio preporodne ideje i isticao da ova tradicionalna bratovština treba biti nosilac ideje o uzajamnosti i slozi. Vrlo značajan je njegov tekst za melodiju kola sv. Tripuna, odnosno Plemenitog tijela Mornarice. Jedan je od osnivača Slavjanske čitaonice u Dobroti 1862.

godine.

Treći rad ovog poglavlja je „Rudolf Giunio - admiral Bokeljske mornarice (Prčanj, 1938. – 1959.)“, koji razmatra fascinantnu biografiju ovoga istaknutog Bokelja i Prčanjanina, kroz događaje njegova vrlo burnog života. Interes za političku svakodnevicu Giunio je pokazao kao vrlo mlad čovjek u vrijeme austrougarske vladavine. Kao vrlo značajan protagonist jednoga dinamičnoga povijesnog razdoblja, njegovo djelovanje nije dovoljno privuklo pažnju historiografa. O njemu je vrlo malo pisano, a povijesni izvori o njegovu životu su nedovoljno istraženi. Sudionik je niza dramatičnih događaja, za njega i za društvo u kojem je živio, od austro-ugarske pa do komunističke vladavine. Ta iskustva nesumnjivo su utjecala na formiranje njegova čvrstog karaktera i zauzimanje za prava naroda i pojedinaca u težnji za slobodom. Takav karakter zadržao je sve do svoje smrti 1959. godine. Rudolf Giunio bio je jedan od glavnih aktera reforme Mornarice i donošenja njezina novog Statuta 1934. godine. Bio je izabran za admirala Mornarice 1941. godine i obavljao je tu dužnost do smrti.

Na kraju rada daju se podaci o kapetanu Boži Brajaku, „malom admiralu“ u vrijeme upravljanja Mornaricom Rudolfa Giunija (1937./38.), uz priloženu pjesmu Vladimira Brguljana koja se odnosi na to razdoblje.

Četvrti rad ovog poglavlja završava s temom „Dostignuća i dileme u pružavanju doprinosa trojice Peraštana Rusiji Petra I., Marka Martinovića, Matije Zmajevića i Ivana Kušale, od 1697. do 1735. godine“. Rad je u sažetom obliku pročitao na okruglom stolu koji se od 6. do 8. prosinca 1983. godine održao u Beogradu s temom „Jugoslovenske zemlje i Rusija u 18. vijeku“. Tema rada je djelovanje spomenutih uglednih Peraštana u 18. stoljeću: Marka Martinovića, pomorskog kapetana i pedagoga, učitelja ruskih plemića pomorskim vještinama, admirala Matije Zmajevića na službi u ruskoj carskoj floti s velikim

iskustvom iz pomorskih bitaka protiv gusara, dugogodišnjeg rukovoditelja i organizatora rada u brodogradilištima poučenog iskustvom iz peraškoga brodogradilišta kap. Marka Martinovića i na kraju autor se bavi peraškim opatom Ivanom Krušalom, koji je djelovao u Rusiji Petra I. i proveo 13 godina, prvo kao prevodilac s latinskog i talijanskog jezika u Državnom uredu i izaslanstvu, zatim kao povjesničar pri Kolegiju inozemnih poslova da bi se na kraju uključio u rusko izaslanstvo u Kini. Miloševićev kontakt s Povijesnim institutom u Lenjingradu rezultirao je razmjenom izvora koji su znatno obogatili saznanja o Ivanu Krušali. U bilješkama je Milošević dao objašnjenja za neke dvojbe i pogrešna tumačenja kad su u pitanju povijesni izvori vezani uz osobe koje su u središtu interesa ovoga rada.

Arhivi, muzeji i biblioteke je poglavljem u kojem autor donosi dva rada.

Prvi s naslovom „Četrdeset godina Istorijskog arhiva u Kotoru“ autorov je članak o radu arhivske službe u protekla četiri desetljeća od osnivanja Arhiva. Svakako, Kotor je imao znatno dužu arhivističku tradiciju od četrdeset godina u prikupljanju i čuvanju arhivskih dokumenata, što se može pratiti još od srednjeg vijeka. Autor se poziva na članak 335. Kotorskog statuta, gdje se u odluci iz 1417. godine, krajem samostalnosti Kotora, a prije mle-tačke vladavine, jasno navode tri razna arhivska spremišta za čuvanje važnih dokumenata, kao što su npr. testamenti. Ta arhivska spremišta, gdje su se čuvali dokumenti, bili su: Relikvijar katedrale sv. Tripuna, općinski ured i notarev ured, sa spremištem pri Sudu. Rezultat te tradicije i sačuvane stare arhivske građe sigurno su utjecali na otvaranje prvog Arhiva u Crnoj Gori 30. studenoga 1949. godine u Kotoru. Dr. Milošević kao arhivski radnik i svjedok prijednog puta, vrlo temeljito razmatra rad Arhiva od samog početka, od osnivanja pa sve do jubileja četrdesetogodišnjice. Autor ovog članka vrlo temeljito i sustavno analizira razvoj Arhiva i doka-

zuje opravdanost osnivanja institucije, zaključujući da su arhivisti, izvršavajući svoje obveze na visokoj profesionalnoj razini, tome dali najviši doprinos.

Drugi rad „Govor Miloša Miloševića održan na otvaranju Muzeja grada Perasta, 21. 11. 1998. godine“ tema je s izlaganja dr. Miloševića prilikom otvaranja Muzeja u Perastu i u potpunosti je posvećena tristogodišnjici od događaja kad je kap. Marko Martinović 1698. godine doplovio iz Venecije jedrenjekom u Perast sa 17 ruskih boljara-pitomaca koje je mletački dužd, prihvativši molbu ruskog cara Petra I., primio na obuku. U tijeku 1697. godine obavio se teorijski dio obuke u Veneciji, gdje je kap. Martinović bio pozvan da predaje zajedno s drugim mletačkim nastavnicima, da bi 1698. preuzeo putovanje Jadranom od Venecije do Perasta, kao važnim dijelom praktične nastave. Milošević koncizno iznosi značaj Marka Martinovića u obuci ruskih boljara, plemića i učenika pomorskim vještinama, objašnjavajući značaj slike nepoznatog autora na kojoj je ovjekovječen kap. Marko Martinović s ruskim boljarima. Govornik upozorava na to da je često spomenuta slika navodila na pogrešne zaključke da je u Perastu postojala pomorska škola i opovrgava postojanje privatne pomorske škole u Perastu. Osnivanje privatne škole dogodilo se 1739. godine, a državne škole tek 1770. godine. Autor sustavno prati djelovanje kap. Martinovića, ne samo kao pedagoga nego i kroničara burnoga društvenog života u gradu Perastu. Posvetio je poemu na talijanskom jeziku oslobođanju Herceg Novog 1687. godine. Imao je smisla za šalu i humor i bio zadužen od gradskih vlasti da osmisli koncepciju, odnosno scenarij za karneval u Perastu 1715. godine.

O Zborniku i radovima na „Danima Miloša Miloševića“ govorili su Danijela Nikčević, viša bibliotekarka i bibliotekar u mirovini Slavko Dabinović, dok je medijatorica bila Dijana Đurašković, dokumentaristica u Pomorskom muzeju ■

VRIJEDNI KROATOLOŠKI OGLEDI MILANA BOŠNJAKA O INOZEMNOJ CROATICI

U povodu manifestacije „Mjesec hrvatske knjige”, dvije su matice – Matica hrvatska i Hrvatska matica iseljenika, promovirale Bošnjakovo dvoknjižje koje otkriva osebujno sociokulturno blago naše dijaspore

Tekst: Snježana Radoš
Foto: Jurica Galoić

U organizaciji Hrvatske matice iseljenika u Zagrebu, 14. listopada, predstavljene su dvije knjige ogleda o književnom i kulturnom stvaralaštvu te društvenom životu Hrvata izvan Lijepe Naše autora **dr. sc. Milana Bošnjaka**, pod naslovom „Suvremena hrvatska književnost nastala izvan Hrvatske“ i „Hrvatska nacionalna manjina – status i perspektiva“. Objavile su ih Matica hrvatska i Hrvatska matica iseljenika.

Dobrodošlicu brojnoj nazočnoj publici uputio je u ime domaćina **dr. sc. Ivan Tepeš**, zamjenik ravnatelja Hrvatske matice iseljenika, čestitajući autoru na ustrajnom i temeljitom opisu presjeka aktualnoga kulturnog i društvenog stvaralaštva Hrvata izvan domovine.

Prigodnim govorom uvodno se obratio predsjednik Matice hrvatske **dr. sc. Damir Zorić**, rekavši uz ostalo: „Hrvatska književnost nastala izvan Hrvatske ili u iseljenoj Hrvat-

skoj konstitutivni je dio identiteta hrvatskoga naroda. Zato mi je jako drago da se susrećemo s Hrvatskom maticom iseljenika, Središnjim državnim uredom i drugima, jer posla je puno i ne smijemo rasipati snage, nego ih trebamo udružiti da bismo taj konstitutivni čimbenik našega suvremenog identiteta podastrli kako ovdje hrvatskoj javnosti tako, koliko je to moguće, i onoj inozemnoj, osobito kada je riječ o Hrvatima u inozemstvu. Bez toga nećemo imati svoj cjeloviti suvremeni nacionalni identitet.“

Državni tajnik Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske **Zvonko Milas**, uz čestitke autoru, naglasio je „kako će ove dvije knjige koje progovaraju o političkim bilateralnim aktivnostima i temama, ali i o životu, umjetnosti, kulturi i svemu onome što Hrvati izvan Republike Hrvatske njeguju tamo gdje žive - dakle svim vrijednostima po kojima se prepoznaju kao pripadnici hrvatskoga naroda, biti vrijedan doprinos boljem statusu i položaju hrvatske nacionalne manjine, ali i prije svega očuvati hrvatski nacionalni identitet, tj. sve ono što je važno kako bi Hrvati izvan Republike Hrvatske mogli doista sačuvati vrijednosti, kako bi ih mogli prepoznavati po njima, i kako bi to bilo usmjereno na dobrobit i boljitak svega onoga što ih okružuje“.

O knjigama su u nastavku govorili, osim autora Bošnjaka, recenzenti **prof. dr. sc. Sanja Vulić** i **prof. dr. sc. Željko Holjevac** te urednici **dr. sc. Luka Šeput** (MH) i **mr. sc. Vesna Kukavica** (HMI).

Riječ je o dvije zasebne zbirke domišljatih eseja, koje zajedno opsežu više od 400 stranica nevelika formata kojima autor Milan Bošnjak kritički propituje suvremenu interkulturalnu dionicu hrvatske dijasporu – kako u prekooceanskim odredištima tako i u bližemu europskom susjedstvu.

SUVREMENE KNJIŽEVNE PRAKSE

Prva knjiga usredotočena je na recentno književno stvaralaštvo iseljeničtva, uključujući i prevodilačke pothvate pisaca hrvatskih korijena, promišljeno zahvaćajući naše rasuto filološko blago. Druga predstavljena knjiga pak proizlazi iz autorovih neposrednih uvida u društvene, političke, obrazovne i kulturne prilike hrvatske nacionalne manjine u dvanaest zemalja srednje i jugoistočne Europe. U njoj autor donosi inventivan pokušaj konceptualnog određenja te manjine u razdoblju nakon demokratskih preobrazbi u Europi (1989.), koje su otvorile posve nove perspektive za sve narode ovoga dijela Staroga kontinenta.

Prigodni glazbeni program na Bošnjakovoj svečanosti, koju su dvije Matice ciljano zajednički priredile u povodu manifestacije „Mjeseca hrvatske knjige“, izvela je solistica **Nika Pastuović**, a promociju je znalački moderirala **Ivana Perkovic** s Međunarodnoga programa HRT-a Glasa Hrvatske.

Prema riječima recenzentice Sanje Vulić, među korica knjige „Suvremena hrvatska književnost nastala izvan Hrvatske“ sabrana su autorova višegodišnja kroatološka

propitivanja kao i prikazi djela postmoderne hrvatske beletristike nastale u posljednjih tridesetak godina u hrvatskim manjinskim zajednicama i iseljeništvu. Autor Bošnjak nedvojbeno obogaćuje korpus hrvatske književnosti, uključujući i ona književna djela napisana na engleskom, njemačkom i španjolskom jeziku koja su napisali pisci hrvatskog podrijetla, a koja, osim same korjenike spisatelja, u hrvatsku književnost ugrađuju teme i motive koji se odnose na Hrvatsku i hrvatski narod.

„Nepistrane i na konkretnim činjenicama utemeljene analize u ovoj knjizi omogućuju čitateljima upoznavanje s velikim brojem novih autora i njihovih djela, s estetskom vrijednošću tih djela i njihovim više ili manje uspješnim uključivanjima u suvremene trendove književnih sredina u kojima žive i modernoga svijeta općenito.“

Interkulturalne prakse u Bošnjakovim esejima izgledaju vrlo značajne - kada se govori o „društvenoj integraciji i literarnom stvaralaštvu“ u drugoj kulturi, odnosno o prihvaćenosti hrvatskih iseljenika u domicilnome višejezičnom i višekulturnom društvu, primijetili su urednici Bošnjakova dvoknjižja kroatist Luka Šeput i teoretičarka migrantske književnosti Vesna Kukavica, čestitavši autoru na uspješnim i stilski dotjeranim kroatološkim ogledima.

PERSPEKTIVA MANJINSKE ZAJEDNICE U EUROPSKOM SUSJEDSTVU

Građa knjige „Hrvatska nacionalna manjina – status i perspektiva“ prema riječima recenzenta Željka Holjevca temeljito obrađuje u osam eseja današnje pozitivne kul-

turne, obrazovne i znanstvene prakse među hrvatskom nacionalnom manjinom.

Pripadnici hrvatske manjine, čija ukupna brojnost u dvanaest europskih država doseže oko četvrt milijuna osoba, žive u sljedećim zemljama: Republika Austrija, Republika Bugarska, Crna Gora, Češka Republika, Talijanska Republika, Republika Kosovo, Mađarska, Rumunjska, Republika Sjeverna Makedonija, Slovačka Republika, Republika Slovenija i Republika Srbija. Knjiga opseže 228 stranica i bogato je ilustrirana te opremljena pouzdanim znanstvenim aparatom koji sadrži, osim sažetaka na hrvatskom i engleskom jeziku, izabranu literaturu, odabrane predmetne međunarodno-pravne dokumente s manjinskom tematikom i ostala usporedbena vrela te *Popis institucija i udruga hrvatske nacionalne manjine u 12 europskih država*, kojih ima više od 220 raznih organizacija.

„Članci, eseji, studije, prezentacije, izlaganja, govori i intervjui, objedinjeni u ovom djelu Milana Bošnjaka o statusu i perspektivi hrvatske manjine u europskom susjedstvu, upućuju na razgranatu institucionalnu suradnju Republike Hrvatske s hrvatskom manjinom u okolnim zemljama. S druge strane, prilozi uvršteni u ovu knjigu posreduju zanimljive uvide u značaj koji imaju hrvatske manjinske zajednice u spomenutih dvanaest europskih zemalja kao mostovi između država, društava i kultura u polivalentnom europskom okruženju. Povezujući razvoj raznih oblika djelovanja s bogatim i raznovrsnim manjinskim iskustvima na konceptijski osmišljen i komunikativan način, autor omogućava bolju procjenu postojećeg modela aktivnosti i pridonosi prepoznatljivosti razvoja optimalne participacije

hrvatskih manjinskih perspektiva u mozaiku suvremenih europskih izazova“, zaključio je recenzent Željko Holjevac.

U Bošnjakovoj knjizi prvi put u nas opisane su na jednome mjestu prednosti i mane aktualnih modela manjinske regulative u odnosu na dva bitna multilateralna ugovora Vijeća Europe kakvi su Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (1992.) te Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina (1994.) – kako u dvanaest europskih zemalja gdje živi hrvatska manjinska zajednica tako i u modelu manjinske zastupljenosti koji primjenjuje Republika Hrvatska za predstavnike 22 manjine koje žive na njezinu državnome teritoriju. Kuriozitet je što autor Bošnjak uspijeva s vremenske okomice od pola tisućljeća skicirati složenost i društveno-povijesnu uvjetovanost etnokulturnih zajednica naše korjenike označenih pojmom *nacionalne manjine* te upozoriti na mjestimičan izostanak njezine šire prihvaćene manjinske zbilje u društvenoj praksi domicilnih sredina srednje i jugoistočne Europe. Usto, Bošnjak je primijetio vrlo korisno djelovanje međuvladinih mješovitih odbora za zaštitu nacionalne manjine/nacionalnih manjina, izdvojivši uzorne prakse i to između Hrvatske i Mađarske, uz prvoklasno manjinsko zakonodavstvo koje se primjenjuje u Republici Hrvatskoj.

ZAHVALA AUTORA

U završnici svečane promocije autor Milan Bošnjak nadahnutim je riječima zahvalio nakladnicima – Matici hrvatskoj i Hrvatskoj matici iseljenika – što su prepoznale zrelost njegovih interpretacija kulturnoga i društvenoga te napose književnoga života Hrvata izvan Lijepe Naše.

Učinak tih interpretacija, drži Bošnjak, mogao bi pomoći svima nama iz akademske zajednice da u budućnosti razvijamo što bolje institucionalne interkulturalne modele, koji će jačati suvremeno hrvatsko kulturno zajedništvo na globalnoj razini.

„Mislim da je koncept, paradigma, model hrvatskoga globalnoga zajedništva, jedini održivi koncept razvoja hrvatskoga naroda, hrvatske nacije, hrvatske države u 21. stoljeću. I to je nešto što nije invazivno, agresivno, što ne propituje nikoga, ali što isto tako ne postavlja granice onoga tko želi pristupiti onome što globalno hrvatsko zajedništvo jest. Na svima nama je, na način na koji to možemo, da mu doprinosimo i da ga razvijamo“, rekao je Bošnjak.

Svečanosti su prisustvovali brojni uglednici iz javnoga života, među kojima su bili: Jasna Vojnić, izaslanica predsjednika Hrvatskoga sabora; Ivan Guban, predsjednik Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan domovine i predsjednik Hrvatske državne samouprave iz Mađarske; ravnateljica Uprave za Europu Ministarstva vanjskih i europskih poslova Terezija Gras; Milan Kovač, predsjednik Upravnog vijeća Hrvatske matice iseljenika; Mirjana Piskulić, u ime Ministarstva kulture i medija; ravnateljica Agencije za odgoj i obrazovanje mr. sc. Katarina Milković; dopredsjednica Društva hrvatskih književnika za međunarodnu suradnju i prevoditeljica dr. sc. Željka Lovrenčić; Marija Žebec, u ime ravnateljstva Dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu; prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; akademikinja dr. sc. Jasna Čapo iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, bivši ravnatelji Hrvatske matice iseljenika Ante Beljo, Nikola Jelinčić i Marin Knezović te brojni drugi predstavnici političkih i kulturnih institucija i udruga ■

AKADEMIK GRGA NOVAK

DALMACIJA
NA RASKRŠĆU
1848. GOD.

reprint, fototipsko izdanje

KAKO SU KOMUNISTI ZABRANJIVALI HRVATSKU BOKU KOTORSKU

„Novakova je knjiga bila povučena iz tiskare pa uništena 1948. samo zbog jednoga jedinog razloga, a taj je bio autorovo tretiranje Boke kotorske kao organskoga dijela Dalmacije i Hrvatske, tj. zbog opsežnog poglavlja o hrvatstvu Boke kotorske koja prema ovoj knjizi nije nikad bila dio Crne Gore nego Dalmacije, pa time i Hrvatske. Takav autorski pristup bio je nepodnošljiv u tadašnjoj komunističkoj Jugoslaviji i vlasti su učinile sve da bi spriječile njegovo iskazivanje“

Tekst: Viktorija Franić Tomić i Slobodan Prosperov Novak
Foto: Meta

Knjiga **Grga Novaka** „Dalmacija na raskršću“, koju sada držite u ruci, nije postojala do ovoga trenutka kad smo vam je ponudili. Nije postojala čitavih 77 godina. Srećom, ostala je ušćuvana u jednome primjerku koji je autor uspio otuđiti iz tiskare kad je 1948. doznao konačni pravorijek da će njegova knjiga biti uništena odlukom tadašnje politike. Tada bi se obično uz nazočnost nekih mjerodavnih drugova čitava naklada palila na samome mjestu gdje je nakon tiskanja i uvezivanja bila složena. Taj se tužni postupak proveo i na knjizi „Dalmacija na raskršću“, pa je toga časa njezina povijest, njezin *habent sua fata libelli*, postao još jedno poglavlje hrvatske biblioklastije, te tužne navade totalitarnih umova da tiskane knjige uništavaju.

Autor ove knjige sveučilišni profesor Grga Novak proživio je teške dane u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Bio je ujesen 1941. interniran u Jasenovcu i Staroj Gradiški. Ondje je boravio sa skupinom od pedesetak intelektualaca sve do travnja 1942. U trenutku kad mu je uništena knjiga „Dalmacija na raskršću“ navršio je točno pedeset godina i bio je jedan od sedmorice novoizabranih akademika koji su godinu prije ponovno oživjeli Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti.

Kad je nakon sedam mjeseci ratnog zatočenja bio pušten na slobodu, vratio se Grga Novak na svoju fakultetsku katedru. Odmah je nastavio pisati i objavljivati članke i rasprave. Prema sačuvanim dokumentima vidljivo je da ni na slobodi nije prestao privlačiti pozornost policije Nezavisne Države Hrvatske. O tome svjedoči jedan policijski zapisnik sastavljen 11. travnja 1944. Taj dokument posljedica je uhićenja i saslušanja profesora **Držislava Švoba**, koji je na

Filozofskome fakultetu radio od travnja 1943. Njegov iskaz svakako dobro ocrtava klimu na tadašnjemu Filozofskom fakultetu, ali i status profesora Grga Novaka kakav je bio tada, ali i kakav je ostao i poslije. Pod pritiskom istražitelja Švob iznosi ocjene većine tadašnjih nastavnika Filozofskoga fakulteta. Njegov iskaz, premda je nastao pod istražnim pritiskom, možda i nakon mučenja, ipak iskazuje realan pogled na spomenute ljude i njihov status u radnoj sredini. Za razliku od ljudi o kojima je govorio, Držislav Švob nije dočekao kraj rata živ. Ubijen je u Lepoglavi pod optužbom da je surađivao s partizanima. U policijskome dokumentu koji je on potaknuo najprije se govori o tome kako na Mudroslovnome fakultetu Zagrebačkoga sveučilišta postoji skupina nastavnika, koja je od prvoga trenutka bila neraspoložena prema hrvatskoj neovisnosti. Švob izriče pred svojim istražiteljima kako misli da ta skupina nikako nije ljevičarski nastrojena, nego da je naprotiv anglofilski raspoložena. U njoj, veli, imadu dvije vrste nastavnika, i to ponajprije skupina u kojoj su, prema njegovu mišljenju, zastupani anglofili jugoslavenskog usmjerenja, a u drugoj su skupini također anglofili, no oni koji su hrvatski orijentirani.

Ovaj dokument nalazio se u posjedu Grga Novaka jer mu ga je nakon Drugoga svjetskog rata netko dao na fotografiji preuzetoj iz Državnog arhiva. To nipošto nije čudno jer je upravo Grga Novak bio prvi na Švobovu popisu anglofila i nekomunista. Doslovno ovo piše u dokumentu: „U prvoj se grupi najjače ističe profesor obće povijesti staroga vieka Dr. Grga Novak i on je najopasniji; djeluje i to potajno, zadržava se u pozadini, te uvijek izmičući gura na površinu svoje sumišljenike. Spomenuti je mason, ju-

goslavenski te anglofilski orijentiran, te koči i sabotira sve što dolazi od vlasti i što je u interesu vlasti – razumljivo je stoga što je on na Mudroslovnom fakultetu, osim toga što je vrlo vješt još i intelektualno najopasniji. U svom djelovanju sakupio je brojne kao sumišljenike i suradnike...“ U tome istražnom dokumentu dalje se niže niz karakteristika ostalih profesora tadašnjega Filozofskog fakulteta koje Švob oslikava sličnim epitetima koje je pripisivao Grgi Novaku. Ovdje ih navodimo jer su ti profesori činili intelektualnu jezgru tada Mudroslovnoga, a danas Filozofskoga fakulteta ne samo tada, nego i u godinama koje su prethodile i onima koje su slijedile. O tim profesorima Držislav Švob izgovorio je, a isljednik je sljedećim redoslijedom bilježio ovo:

1. **Dr. Barac Antun**, koji nije opasan, neće se usuditi podržavati otvoreno vezu sa neprijateljima državi i današnjem poretku te je slobodni zidar.
2. **Dr. Antoljak Stjepan** jest anglofil, dapače židovski orijentiran, raspoložen je neprijateljski prema državi i današnjem poretku, ali nije ljevičar. Nije intelektualno jak.
3. **Dr. Barada Miho**, svećenik dosta neuravnotežen, zauzima često protuhrvatsko stanovište u svojoj župi Biteljčić, nastojao je svojevremeno prevesti narod u starokatoličku crkvu, zalaže se svake zgrade za Grgu Novaka, te je njegov slijepi sljedbenik. Nije intelektualno jak niti je opasan.
4. **Dr. Deanović Mirko**, mason još danas, anglofil, jugoslavenski orijentiran, protudržavno raspoložen, ali nije ljevičar. Nije opasan.
5. **Dr. Bujas Ramiro**, umir. sveučilišni profesor, bio je jugoslavenski orijentiran, mason, ali nije opasan.

Te je osobe isljednik uvrstio u prvu anglofilsku skupinu. U onoj drugoj, prohrvatskoj, prema njegovu se mišljenju najviše ističe dr. Antun Mayer, dekan Mudroslovnoga fakulteta, tipični saboter, koji nastoji ometati sve planove vlasti koji mu dolaze te izigravati propise i zakone. Njegovi su istomišljenici i suradnici:

1. **Škreb Stjepan**, profesor, daje se uplivisati po nadstojnicima prve grupe, nije protuhrvatski raspoložen, ali sabotira te ne dolazi uopće na sjednice. Protivnik je današnje uprave u školstvu. Sin mu je bio uhićen zbog davanja „pomoći“ za narodno oslobodilački pokret.
2. **Dr. Ivšić Stjepan**, profesor i hrvatski orijentiran, ali je protiv suradnji s vlastima, te sabotira rad na sveučilištu.
3. **Dr. Cesarec Rudolf**, profesor matematike; isti kao i Dr. Ivšić samo s razlikom da dolazi na sjednice, na kojima ih svojim radom sabotira. On je brat pokojnog književnika Augusta Cesarca, ali se još za života s njim nije slagao. Nije ljevičar.

4. **Dr. Gavazzi Milovan**, profesor i saboter u blažoj formi, dolazi na sjednice na kojima ih svojim radom sabotira, hrvatski orijentiran.
5. **Dr. Bazala Albert**, umirovljeni sveučilišni profesor; intelektualno vrlo jak, vrlo vješt i spretan u raznim granama uprave, dobar diplomata i kao takav uživa veliki ugled među gore navedenima te drži takorekuć u rukama svoje sumišljenike. Njegova politička orijentacija je u pitanju obzirom na činjenicu što je bio i federalist i jugoslavenski orijentiran, čini mi se da je mačekovac, no izgleda da je njegovo glavno političko obilježje nastojanje da imade vodeću ulogu bilo u politici bilo u svojoj struci.

Držislav Švob je na kraju, da bi zaštitio svoje kolege, ustvrdio „da među spomenutim profesorima na fakultetu ne postoji nikakav organizirani odbor“.

To što je Držislav Švob tako izravno opisao prijateljstvo Grga Novaka i Miha Barade, pa je čak rekao da se ovaj potonji u svakoj zgodi zalaže za Novaka i da mu je slijepi sljedbenik, bilo je posve točno. Njih dvojica svakako su bili prijatelji. To se vidi iz pisma koje je također svojedobno objavljeno, a čuva se u privatnoj Novakovoj arhivi. Riječ je o pismu koje je Miho Barada napisao neposredno nakon što je 1. travnja 1942., pred Uskrs, završila sjednica Fakultetskog vijeća. Pismo je Barada, svakako ne poštom, nego nekom drukčijom vezom, uputio Grginoj supruzi **Lini**. U trenutku dok Lina čita to pismo njezin se Grga još nalazio u Staroj Gradišci. Barada nakon fakultetske sjednice piše: *Draga Lina! Jučer na sjednici Dekan je najprije pozdravio prisutnost Mirka Deanovića. Tad je odmah požalio što uza sva obećanja još nema Grgu i Barca. Dapače da je prošao i zakoniti tromjesečni rok poslije kojega po zakonu oni su morali doći. A tad je dekan nastavio: „Jučer mi je svečano rečeno, da će do dva dana doći. Čekat ćemo 3 dana i ako ne dođu, gospodo ja polažem moju dekansku čast.“ Svi smo odobrili i pljeskali mu. Eto to sam Ti imao saopćiti. Govorio je vrlo uzbuđeno i uvjerljivo, pa se nadam da će i Grga s nama biti na Uskrs. (1942.; op. V. F. T. i S. P. N.) Dok sam ti telefonirao bio je u sobi mojoj **Dr. Gušić**. Od jučer je kod kuće. Pozdravlja Miho*

I doista, za dva dana bio je i Grga kod kuće, pa je odmah započeo njegov povratak predavanjima i znanstvenom radu. On nije bio od onih koji bi zbog ratnih prilika i političkih teškoća odustao od posla ili od objavljivanja. Nije doduše radio prethodnim intenzitetom, ali je njegova nazočnost u javnosti svakako bila vrlo brzo primijećena. Između ostaloga, počeo je pisati i knjigu „Dalmacija na raskršću“, onu koju će uskoro komunisti zabraniti. Građu za nju prikupio je još u predratnim godinama.

U danima nakon povratka iz internacije Grga Novak u trećemu, pa onda ubrzo i u četvrtome svesku „Hrvatske enciklopedije“, koju je uređivao **Mate Ujević**, objavljuje čak

dvadesetak vrlo važnih i kvalitetnih natuknica. Tako je obradio natuknice *Bologna* i *Bolivija*, život i djelo Napoleona te svih njegovih potomaka i srodnika, njih ukupno desetak, k tomu i sve znamenitije bonapartiste. Izišla je tada u „Hrvatskoj enciklopediji“ i njegova kapitalna, velika natuknica o povijesti Dalmacije. Obradio je za Ujevićevu enciklopediju i ilirsko pleme Delmati, zatim rimski grad Delminij, pa onda još i Demetrija Hvarškoga. Što se tiče objava u novinama i časopisima, one su se prorijedile, ali nisu nestale. Najvažnija od tih objava nakon izlaska iz Stare Gradiške bio je njegov senzacionalni članak u tjedniku „Spremnost“ s dugim naslovom *Pred 5000 godina u Hrvatskoj naša je obala bila žarište visoke neolitske kulture 3000. – 2000. prije Krista*. Tekst je odmah iz „Spremnosti“ pretiskan u časopisu „Prosvjetni život“. U novopokrenutom „Časopisu za hrvatsku povijest“ objavio je Novak odmah nakon izlaska iz internacije i raspravu *Predgrčka Issa*, a u „Hrvatskoj reviji“ Matice hrvatske sintetski i politički vrlo aktualan članak o Zadru. Nadalje, tiskan mu je u časopisu „Gospodarstvo“ tekst o Dalmaciji za francuskoga vladanja, a u reviji „Croatia“ na njemačkome jeziku još jednom ponešto izmijenjen članak o otkriću neolitskih nalaza na Hvaru i tamošnjoj obojenoj keramici. Još mu je objavljen u „Prosvjetnom životu“ tekst o hrvatskome narodnom jeziku u školama, sudovima i uretima u Dalmaciji tijekom 19. stoljeća, što je bilo poglavlje iz knjige „Dalmacija na raskršću“.

Ipak, kruna znanstvene i spisateljske Novakove djelatnosti za vrijeme rata, a bila je i to svojevrsna priprema za knjigu „Dalmacija na raskršću“, jest knjiga o povijesti Dalmacije, koju je od njega sredinom 1943. naručio, u dogovoru s vrhom tadašnje hrvatske države, Mate Ujević, urednik „Hrvatske enciklopedije“, ali i pisac tadašnjih važnih prosvjetnih publikacija, čim je od Novaka primio enciklopedijsku natuknicu *Dalmacija*. Naravno da se očekivalo da Grga Novak brzo zgotovi svoj posao jer je trebao, doduše znatno, proširiti svoj enciklopedijski članak te napisati dotad nepostojeću sintezu o prošlosti Dalmacije. Prema Ujevićevoj uredničkoj ideji, ali i ideji tadašnjih političara koji su ga Grgi Novaku poslali, a bili su to liberalni dijelovi tadašnje hrvatske vlasti, Novakova sintetska knjiga o Dalmaciji trebala je biti djelotvorno oruđe u rukama hrvatskih pregovarača koji će uskoro voditi međunarodne razgovore o dalmatinskoj sudbini. Očekivalo se, naime, kako će se odmah nakon pada **Mussolinija**, u neposrednoj budućnosti, a taj se dan u Zagrebu s nestrpljenjem očekivao, pregovarati o budućnosti Dalmacije i o njezinu konačnome i cjelovitome povratku u krilo matične zemlje Hrvatske. Naime, nakon propasti Mussolinijeve Italije čitava Dalmacija pripojena je Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a vlasti NDH u rujnu 1943. nastojale su uspostaviti hrvatsku upravu u Boki kotorskoj u kojoj su kanili postaviti 14 načelnika bokeljskih općina, no tome su se suprotstavili Nijemci.

Grga Novak sjećao se poslije da mu je Mate Ujević svoju narudžbu iznio za vrijeme jednoga policijskog sata kad ga je, dok je Zagreb bio zamračen i bombardiran, posjetio i s njime razgovarao o novoj knjizi koja je nakon monografije „Hvar“ i sinteze „Naše more“ trebala postati treće Novakovo kapitalno djelo, organski izniman dio njegova autorskoga kanona. Naručeno djelo Grga Novak završio je oko Božića 1943., tako da je knjiga bila objavljena već u proljeće 1944., i to u dva sveska.

Čim je Novakova „Prošlost Dalmacije“ bila otisnuta, autor je za nju primio uglednu Državnu nagradu Nezavisne Države Hrvatske. Kako bi dobio tu nagradu, a on je ipak bio proskribirani član masonske lože i navodni anglofil, založila se skupina njegovih podupiratelja među kojima je bio i **Josip Horvat** koji o nagradi Grgi Novaku i okolnostima njezine dodjele govori u svojim memoarima. Horvat svjedoči kako ga je Ujević pozvao da napiše recenziju te knjige. I to stoga jer je Horvat bio među onima koji su to djelo visoko cijenili i koji su željeli da se piscu dodijeli važna državna nagrada ne samo zbog neupitne vrijednosti njegova rukopisa, ne samo zbog važnosti teme i časti, nego i zbog otežanih gospodarskih okolnosti u kojima se njegova obitelj nalazila nakon njegova povratka iz internacije.

Mate Ujević bio je iskreni Novakov prijatelj pa mu je upravo tada, dok se slavila nagrada dvosveščanoj „Prošlosti Dalmacije“, ponudio da za Hrvatski izdavački bibliografski zavod, u kojem je bio urednik, u uglednoj biblioteci *Zemlje i narodi*, kao 6. svezak priredi knjigu svojih egipatskih putopisa s naslovom „U zemlji faraona“. Ujevićeva narudžba bila je prijateljska i Grgi Novaku nije bilo teško pripremiti taj svezak jer je na njemu već neko vrijeme radio. Usto, za peti svezak „Hrvatske enciklopedije“ napisao je opsežnu natuknicu *Egipat*, pa je i to olakšalo završetak spomenute knjige.

Grga Novak, poduzetan kakav je bio, ubrzo je odgovorio na Ujevićevu narudžbu. U pokojnikovoj biblioteci nalazi se taj svezak pripremljen za tisak u Hrvatskome izdavačkom bibliografskom zavodu. Spašeno je izdanje te knjige iz 1944., zapravo njegov nulti primjerak koji je autor sačuvala u jednome otisku pripremljenoga sloga. Djelo tada nije bilo objavljeno, nego je izišlo tek dvije godine poslije (1946.) u autorovu vlastitom izdanju i njegovim troškom. Međutim, ni to nije potpuna istina o sudbini te knjige jer je Grga Novak sačuvala još jednu nultu inačicu, naravno nikad objavljenu, ali u tiskari složenu, iste knjige egipatskih putopisa. Ona je, kako se vidi, bila pripremljena za tisak neposredno nakon dolaska komunista na vlast 1945. i to za izdavačku kuću Novo pokoljenje. Otisak sloga toga nikad tiskanoga izdanja knjige „U zemlji faraona“ postoji i danas, ali naravno ne i otisnuta knjiga! Nije poznato što je sve prouzročilo da je tu inače odlično napisanu putopisnu knjigu na kraju, nakon dva izdavačka pokušaja, autor bio prisiljen tiskati u

vlastitoj nakladi! Sve smo ovo, dakako, ispriopovjedili kako bismo osvijetlili zlu sudbinu i njegove sljedeće knjige „Dalmacija na raskršću“.

Ovdje spomenuti splet nesretnih događaja može se svakako tumačiti nesređenim i kaotičnim prilikama koje su vladale u Zagrebu na kraju Drugoga svjetskog rata i neposredno nakon njega, pri čemu je sve to najava budućih problema s knjigom „Dalmacija na raskršću“ i njezinom zabranom. Uostalom, tajnovito i ne potpuno jasno jest to kako se moglo dogoditi da je Grga Novak, koji je bio izabran za prvoga poslijeratnog rektora Sveučilišta u Zagrebu, bio smijenjen i gotovo silom uklonjen s toga mjesta nakon nešto više od pola godine. On osobno o tome nikad nije javno govorio. Prema njegovim sjećanjima i usmenome priopćenju to je bilo zato što su neki njegovi mrzitelji počeli javno govoriti kako je on za vrijeme rata pisao u ustaškim publikacijama i još uz to dobio državnu nagradu. Spominjala se tada i činjenica da je za vrijeme dolaska partizana u Zagreb bio uništen slog engleskoga i francuskoga prijevoda njegove „Prošlosti Dalmacije“, knjige koju je autor bio pripremio s Matom Ujevićem.

Ti neugodni događaji kao da nisu bili slučajni u tadašnjemu životu i djelovanju Grga Novaka jer je očito kako on u prvim poratnim godinama nije imao, da eufemistički kažemo, sreće sa svojim knjigama. U tome i takvome ozračju dolazimo do 1948. godine i njegove knjige „Dalmacija na raskršću“ koja je najprije bila tiskana u nakladi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a onda je odlukom političkih vlasti potpuno uništena, tj. u samoj tiskari spaljena, dok je njezin slog razložen.

„Dalmacija na raskršću“ vrijedna je monografija čije je dijelove autor počeo objavljivati u Akademijinim edicijama još prije Drugoga svjetskog rata. Izdanje s oznakom 1848. u naslovu bilo je otisnuto o stogodišnjici Jelačićeve slavne pobjede. Knjiga je u kolofonu imala sve propisne oznake tek obnovljene Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ta monografija objavljena je kao 274. knjiga u slavnoj i stoljetnoj Akademijinoj seriji RAD. Bila je jedna od desetak prvih knjiga obnovljene Akademije kojoj je, kako je rečeno, Grga Novak bio izvorni član i utemeljitelj. Inače, nakon što je naklada knjige „Dalmacija na raskršću“ bila uništena, ona se više nikad poslije nije navodila ni u jednome službenom popisu Akademijinih izdanja koja su se inače tiskala gotovo svake godine. Tako je činjenica njezina postojanja bila potpuno zanijekana! „Dalmacija na raskršću“ postala je knjiga koje nikad nije bilo i koje nema! U Akademijinim katalogima njezino je mjesto (tj. njezin broj) preuzela jedna prirodnoznanstvena knjiga tiskana 1950. Time redosljed Akademijinih radova nije bio poremećen i sve je izgledalo kao da se ništa nikad nije dogodilo i kao da čin biblioklastije nije bio počinjen. Dogodilo se, srećom, da je autor zaštitio svoju knjiga tako što je njezinim palite-

ljima oteo jedan primjerak i sačuvao ga u svojoj privatnoj knjižnici. Samo je na tome mjestu bio očuvan 274. svezak nepostojećega Akademijina *Rada*.

O aferi koja je izbila nakon objave pa uništenja Novakove monografije „Dalmacija na raskršću“ postojala su vrlo kontroverzna nagađanja. Tomu je svakako pridonosila činjenica što sam autor nikad više ni u jednoj prilici nije javno spomenuo tu neugodnu aferu. Prema nekim glasinama, a i privatnim aluzijama samoga Grga Novaka, u središtu događaja oko „Dalmacije na raskršću“ nalazio se sam **Miroslav Krleža**. Navodno je tim činom htio zaštititi knjigu njemu bliskoga vojvođanskog Srbina **Vase Bogdanova** koji je pripremio djelo sličnoga naslova, ako ne i istoga, kao što je bio Novakov.

Tu aluziju moramo čvrsto opovrgnuti objavom jednoga sačuvanog Krležina pisma upućenoga Grgi Novaku u vezi s obitelji Vase Bogdanova. Evo toga pisma: „Dragi i poštovani gospodine Predsjedniče, očekujući Vaš povratak iz inozemstva potražio sam Vas u Akademiji, pa kako nisam imao sreće da Vas stignem, javljam Vam se, eto, pismeno s molbom da mi oprostite što Vas uznemirujem u Vašim preokupacijama. Moli me udovica našeg Vase Bogdanova, gospođa Nada, da biste bili ljubazni da zamolite **prof. dr. Draga Ikića**, dopisnog člana naše Akademije i direktora Imunološkog zavoda, da bi kod raspisivanja novog radnog mjesta u Imunološkom zavodu uzeo u obzir molbu **dr. Zore Bogdanov – Jazić**. Ovaj Imunološki zavod stipendirao je, naime, dr. Zoru Bogdanov – Jazić za postdiplomski studij (jednu godinu) i za specijalizaciju u bakteriologiji (dvije godine), a kako dr. Ikić putuje krajem oktobra u Kairo na dvije godine, bilo bi dobro da to pitanje po mogućnosti riješi još prije svog odlaska. Gospođa Nada Bogdanov je uvjerena da bi Vaša riječ, dragi moj profesore, kod dr. Ikića mogla da pokrene pitanje namještenja njene kćerke, a ja se javljam u toj stvari kao zagovornik jedinice našeg Vase Bogdanova, uvjeren da su Vaše simpatije za našeg pokojnog prijatelja isto tako tople kao što su bile za života. Zahvaljujući Vam, molim Vas da i ovom prilikom primite izraz moga poštovanja, Vaš M. Krleža.“

To Krležino pismo potpuno demantira bilo kakvu pomisao da bi razlozi uništenja knjige „Dalmacija na raskršću“ bili povezani s Vasom Bogdanovim. S Krležom oni možda i jesu na neki način povezani, ali Novakova knjiga bila je povučena iz tiskare pa uništena 1948. samo zbog jednoga jedinog razloga, a taj je bio autorovo tretiranje Boke kotorske kao organskoga dijela Dalmacije i Hrvatske, tj. zbog opsežnog poglavlja o hrvatstvu Boke kotorske koja prema ovoj knjizi nije nikad bila dio Crne Gore nego Dalmacije, pa time i Hrvatske. Takav autorski pristup bio je nepodnošljiv u tadašnjoj komunističkoj Jugoslaviji i vlasti su učinile sve da bi spriječile njegovo iskazivanje. Sve ovo, naravno, ne isključuje mogućnost da je u egzekuciji ove knjige ipak

sudjelovao i Miroslav Krleža koji je u tome trenutku bio potpredsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dok je Grga Novak bio tek tajnik Razreda za društvene znanosti, pa mu je na neki način bio u hijerarhiji podčinjen.

Uzrok provedenoj egzekuciji ove knjige imao je i širi kontekst. Taj se ticao samoga autora i njegove prethodne, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj objavljene knjige „Prošlost Dalmacije“, ali je onaj najvažniji bio posve politički. Naime, još 1944. bilo je u Kolašinu od 13. do 15. srpnja održano zasjedanje ZAVNO Crne Gore i Boke kotorske. Tako se, naime, to službeno tijelo koje je zasjedalo zvalo, ali za vrijeme njegova zborovanja ono se nasilno preimenovalo u CASNO, što je imalo značiti Crnogorska antifašistička skupština. U zapisniku kolašinskoga zasjedanja zapisane su ove infamne riječi koje potpuno niječu činjenicu da je Boka kotorska bila organski dio Dalmacije od mletačke do austrijske uprave, dakle sve do početka 20. stoljeća! U kolašinskome zapisniku stoji sljedeće: „Do izmjene naziva došlo je kao izraz težnje vijećnika da se pojam crnogorske teritorije proširi na Boku kotorsku!“ Naravno da za vrijeme zasjedanja, a ni prije njega, nitko od komunističkih rukovoditelja o toj promjeni nije pitao hrvatske vijećnike iz Boke kotorske koji su bili u većini. Niti su ih ondje htjeli izabrati niti su ih kanili pitati za njihov stav! Navedenu odluku izravno je donio i u zapisnik uveo sam **Milovan Đilas zvan Đido**, najmoćniji političar u komunističkoj Jugoslaviji nakon **Josipa Broza Tita** i uz to etnički Crnogorac.

Kako bismo u ovoj stvari s uništavanjem Novakove knjige „Dalmacija na raskršću“ zadržali potpunu objektivnost, istaknut ćemo da je inače tijekom četrdesetih godina vladala znatna pomutnja oko pripadnosti Boke kotorske Hrvatskoj. Dovoljno je zaviriti u povjesnicu Nezavisne Države Hrvatske da bi se to shvatilo. Tada je u strahu da bi mu odnos prema Boki kotorskoj talijanski saveznicima mogli zamjeriti Ante Pavelić osobno zabranio u veljači 1942. slavlje svetoga Tripuna u Zagrebu. Imalo je to veze s Rimskim ugo-

vorima, ali se tako postupilo u strahu da bi proslava svetoga Tripuna mogla potaknuti prosvjede protiv vlasti. Franjevcima na Kaptolu tada je čak naređeno da s oltara skinu sliku svetoga Tripuna, zaštitnika Kotorana. Taj događaj bio je povod nadbiskupu **Alojziju Stepincu** za sljedeću reakciju: „Ja uistinu ne znam kako bih obilježio ovaj postupak, ali ću ga ubuduće, ukoliko pravodobno saznam za njega, najodgovornije otkloniti jer svaki vjernik ima pravo da se moli Bogu i Svetima Njegovima. A kao Hrvat i sin svoga naroda moram reći da valjda ne misle naši susjedi Talijani da smo bešćutna srca i da ćemo im još zahvaljivati što su nam odrezali komad živoga mesa s narodnoga tijela. To se može očekivati od svetaca, ali ne od običnog puka da bude zahvalan za nepravde. Ako to ima biti novi poredak, o kojem oni toliko govore, onda ne znam u čemu se taj razlikuje od toliko omraženog Versaillesa, osim u promjeni gospodara.“

Bio je to samo dio potpuno zbunjujućih stavova o Boki kotorskoj, pri čemu je sve to otišlo u potpuno pogrešnome smjeru dolaskom komunista na vlast. Jedna od žrtava njihove nasilne geostrategije bila je knjiga „Dalmacija na raskršću“ koju su komunisti hladnokrvno usred Zagreba spalili na lomači 1948. Njima to nije bilo teško jer u razdoblju kad su često palili i zabranjivale knjige, oni su se krvavo obračunavali sa svojim političkim protivnicima, pa se ona istina da kad se pale knjige stradavaju i ljudski životi, samo još jednom potvrdila.

U jedini sačuvani primjerak Novakove knjige bio je umetnut letak u kojemu su naknadno, uz autorovu bilješku, ispravljene uočene tiskarske pogreške. Iz potpisane autorove bilješke na letku razvidno je kako je ta *errata corrige* bila njegov posljednji pokušaj da spasi svoju knjigu od uništenja koje mu je bilo najavljeno. Na njezinu vrhu stoji: „Ovaj je Rad bio složen i štampan za vrijeme službenog boravka urednika u inozemstvu. Nastale stvarne štamparske grješke ispravi...“ Na drugoj stranici Novakove knjige otisnute 1948. pa odmah i uništene, označeno je i da joj je urednik bio sam autor, što je prirodno s obzirom na to da je on bio tajnik razreda koji je pripremio knjigu za tisak.

Već rekosmo kako o događajima koji su povezani s nasilnim uništenjem knjige kojoj je bio urednik i autor Grga Novak nikad poslije nije javno prozborio niti riječi, niti je bilo što učinio da se u vezi s tom činjenicom u javnosti nešto promijeni. Kao da je odlučio da se nemili događaj zaboravi. Doduše, zapamćen je jedan susret Grge Novaka s **Ivom Tijardovićem** u Zagrebu 1948. Tada se, najvjerojatnije zbog uništavanja knjige „Dalmacija na raskršću“, poveo razgovor o hrvatstvu Boke kotorske. Tijardović se poslije prisjetio kako je Novaku pričao da je na Visu u ljeto 1944. vodio zapisnik na jednome sastanku na kojemu se raspravljalo o sudbini Boke kotorske. Držali su hrvatski sudionici toga skupa da bi Boka kotorska, tako se sjećao Tijardović, morala nakon rata uživati određenu autonomiju. Na tome

viškom skupu nije se ništa odlučivalo, ali je **Vladimir Bakarić** pokrenuo to pitanje. Njegov govor rezolutno je prekinuo Milovan Đilas koji je vrlo glasno rekao: „Boka mora pripasti Crnoj Gori!“

Čini se da je u ondašnjoj hajki na Novakovu knjigu i nejezina autora doista sudjelovao Miroslav Krleža jer je očito da su događaji oko uništenja „Dalmacije na raskršću“ pripomogli da se i dotad napeti odnos između Grge Novaka i Miroslava Krleže još više pogorša. Složenost toga odnosa i njegov negativan naboj mogu se dobro razumje-

ti na temelju nekoliko pisama koja su njih dvojica razmijenili. Bit će dovoljno spomenuti samo jedno neposlano Krležino pismo da sve o njihovu odnosu bude jasno! Riječ je o pismu koje Krleža nije poslao nego ostavio u svojoj ladici, a danas je ono dio njegove rukopisne ostavštine koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Pismo je Krleža napisao najvjerojatnije u lipnju 1963., dakle petnaest godina nakon uništenja knjige „Dalmacija na raskršću“, i ono je očita nervozna reakcija na neku njihovu dogovaranu, ali očito nikad ostvarenu večeru. Čini se da je bila riječ o pozivu na večeru kod Krleže kojoj je trebao nazočiti **Franjo Tuđman**, general JNA koji se upravo vratio u Zagreb iz Beograda i koji je tada objavljivao članke u Akademijinu časopisu „Forum“. Krleža je radio na tome da Tuđman postane član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, na što Grga Novak nije pristajao ponajviše zbog mladosti kandidata i činjenice da je tek tih dana obranio u Zadru doktorat znanosti za koji se znalo da se, više nego što je to bilo uobičajeno, oslanja na knjigu profesora **Ljube Bobana**, inače Novakova nekadašnjeg studenta. Krleža je u neposlano pismu napisao: „Dragi gospodine Novače, mnogo Vas pozdravljam. Pišete kao prava baba. Nijedna od vaših pretpostavki ne stoji.

Građansko je pravo svakog čovjeka da poziva na večeru ljude kao svoje lične goste, kad već to plaća. Nije kod toga bilo nikakvih misli ni skrivenih primisli bez obzira na vaše ožiljke (sklerotične, što je i posve prirodno u 7. deceniju). Sve je to brate moj loš vital! Idite u peršun! Als ob nichts geschehen wäre! Do viđenja! Vaš Krleža P. S. Pogriješio sam što Vam se nisam javio ali ne živimo pod Paleolozima i Komnenima tako ti protokolarnog gospoda! Nisam imao vremena. Javite mi hrvatski jasno i glasno što ste htjeli da kažete? Pozdravlja Vas srdačno Krleža.“

Još jednom je Miroslav Krleža, i to u pero **Enesu Čen-giću**, govorio nešto zločesto o Grgi Novaku. I ovaj put taj iskaz bio je pomalo neartikuliran i pun bijesa. Veli Krleža: „Čuo sam da nešto iskopava, pa to je brate Grgin posao. Grga je i noću spiljski čovjek.“

Bilo bi to sve o odnosu dvojice velikih ljudi koji su obojica zadužili Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, u kojoj je jedan bio predsjednik, a drugi potpredsjednik. Ili je tu možda bilo posrijedi ono što je jednom rečeno o Krleži, a to je kako su mu svi Dalmatinci išli na živce osim jednoga, Cavtačanina Frana Supila?

Novakova knjiga dugo nakon što je bila uništena, kako smo rekli, nije bila navođena ni u jednome službenom popisu Akademijinih izdanja. Jednostavnije rečeno, ona je za Akademiju prestala postojati. Na svoj način sličnu sudbinu doživjelo je koju godinu poslije i izdanje **Marulićeva** latinskoga epa „Davidias“ koji je priredio slavist **Josip Badalić**. To izdanje, koje nije bilo uništeno, dobilo je opširnu *errata corrige*, ali se dogodilo da je bilo uklonjeno iz javnosti, a autor je zbog loših naknadnih recenzija bio zauvijek isključen iz Akademije. Badalićeva knjiga, za razliku od Novakove, navodila se u svim mlađim popisima Akademijinih izdanja.

Prvi put Novakova knjiga „Dalmacija na raskršću“ bila je spomenuta u popisu Akademijinih izdanja iz 1986. Tad su svi sudionici događaja iz 1948. već bili mrtvi, a činjenica da popisane knjige nije bilo, nikoga nije morala posebno zasmetati.

Među papirima u ostavštini Grge Novaka postoji pedesetak fotokopiranih stranica knjige „Dalmacija na raskršću“. Stranice su bile uljepljivane u takozvane prozore na bijelim praznim i paginiranim listovima. Te stranice su očuvane u sklopu Novakovih dokumenata povezanih s nikad ostvarenim pokušajem Slavka Goldsteina da u Sveučilišnoj nakladi Liber tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća tiska izabrana djela Grge Novaka. Za to nikad tiskano Liberovo izdanje Novak je, što je očito, nakanio objaviti i svoju nekoć uništenu knjigu. O njegovoj namjeri svjedoči onaj niz pomno pripremljenih i korigiranih stranica koje su bile pripremljene za tisak.

O razmjerima uključivanja Boke kotorske u druga Novakova sintetska djela o Dalmaciji najbolje nam može

posvjedočiti autorova „Prošlost Dalmacije“ koja je bila objavljena 1944., u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, korijenskim pravopisom, i koja je poslije, početkom 21. stoljeća, čak dvaput bez promjena pretisnuta. Udio bokeljske uključenosti u Novakovu sintetsku „Prošlost Dalmacije“ najbolje je dokumentiran činjenicom da se u opsežnome i vrlo preciznome indeksu na kraju njezina drugoga sveska notira čak 26 spomena Boke kotorske. Taj podatak možemo prisnažiti činjenicom da je u istoj knjizi grad Kotor u indeksu na njezinu kraju naveden još i više puta. Naime, Kotor se ondje spominje na 42 stranice, što je u usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima prisposobivo jedino Zadru, Splitu i autorovu zavičajnome Hvaru. Uz to, na kraju Novakove „Prošlosti Dalmacije“ priključena je i vrlo precizna, ali jednostavna karta Dalmacije na kojoj je čitav prostor Boke kotorske i Svebarja uključen u tu hrvatsku pokrajinu. Isti razmjeri spominjanja Boke kotorske bili su nastavljeni i u Novakovoj „Dalmaciji na raskršću“, pa je već iz te činjenice posve razvidno da autor u metodološkome smislu nije s obzirom na uključivanje Boke kotorske u diskurs o Dalmaciji ništa mijenjao od svoje sinteze „Prošlost Dalmacije“ do monografije o kompleksu nacionalnih borbi u 1848. godini. Zbog svega navedenoga, a i zbog kontroverzi koje je nakon rata pobuđivala autorova „Prošlost Dalmacije“, nama se čini da je uništavanje naklade njegove „Dalmacije na raskršću“ bilo 1948. i svojevrsna osveta Grgi Novaku za uključivanje Boke kotorske u granice povijesne, ali i suvremene političke Dalmacije. Grga Novak pokazao je u mnogim trenutcima svojega života da je bio vrlo oprezan i promišljen čovjek, ali u stvarima njegove najvažnije djelatnosti, u istraživanju povijesti istočnoga Jadrana i Dalmacije, on nikad nije bio oprezan niti je išta kalkulirao. U tim je temama ponajprije bio objektivni znanstvenik, a to što su njegovi stavovi bili neusklađeni s političkom stvarnošću komunističke Jugoslavije i što su izazvali nasilje crnogorskih i srbijanskih političara te njihovih hrvatskih poslušnika, njega kao da se nije ticalo ili, bolje rečeno, jako ga se ticalo, pa zbog toga i nije imao namjeru mijenjati činjenicu uključenosti Boke kotorske u hrvatski prostor. Tom gestom Grga Novak jest izazvao uništavanje svoje knjige, ali smo mi sada pomogli da se pokaže kako istina na kraju uvijek pronađe svoje puteve. Ovo izdanje svjedoči tomu. Ujedno je ono opomena onima koji još uvijek misle da se dijelovi povijesti mogu izbrisati.

I konačno, sad se objavljuje prvo izdanje njegove knjige „Dalmacija na raskršću“ – knjige uništene 1948. i brutalno izbrisane iz hrvatske kolektivne memorije. To što se knjiga danas objavljuje u Boki kotorskoj nije ništa drugo nego još jedan iskaz povijesne pravde i svojevrsni prst sudbine ■

DALMACIJA I BOKA U OKU GRGE NOVAKA

„Bokeljski Hrvati bili su jako razočarani činjenicom da su se 1939. našli izvan granica Banovine Hrvatske, a 8. travnja 1945. čak su i pod prijetnjama jedanaestorica Hrvata glasovala protiv ujedinjenja Boke kotorske i Crne Gore. Osamdesetak godina poslije Hrvati će se u Crnoj Gori, kao lojalni crnogorski građani, plebiscitarno izjasniti za crnogorsku neovisnost te do danas ostati najdržavotvorniji element u Crnoj Gori“

Tekst: dr. sc. Domagoj Vidović

Dalmacija kao kolijevka hrvatske državnosti i kulture (poglavito književnosti na hrvatskome, latinskome i talijanskome jeziku) stjecajem je povijesnih okolnosti, nakon nekoliko stoljeća teritorijalne rascjepkanosti (njezini su se dijelovi nalazili pod mletačkom i osmanskom vlašću, s tim da je mletački teritorij bio razdvojen Dubrovačkom Republikom) postala koncem 18. stoljeća rubnom austrijskom pokrajinom. Ni prva dva desetljeća 19. stoljeća Dalmaciji nisu donijela mir. Nakon francuskoga zaposjedanja hrvatskih zemalja južni je Jadran postao poprištem sukoba velikih sila, a dolazak „Frančeza“ ugasio je i zadnju luč slobode na slavenskome jugu – Dubrovačku Republiku. Uz vanjske su čimbenike bitni bili i unutarnji. Stoljetni je život pod različitim gospodarima oblikovao i svojevrsno različito običajno pravo. Tako su stanovnici Dalmatinske zagore, pod jarmom osmanlijske vlasti, razvili nepovjerenje prema svakome obliku državne vlasti. Stanovnici su se, pak, većih dalmatinskih gradova okrenutih činovništvu sve više povezivali s austrijskim vlastima koje su poticale talijanaštvo kako bi oslabile nadiruće slavenstvo unutar vlastitih granica. Nadalje, u Dubrovačkoj se Republici još nije bila ugasila želja za obnovom Republike, a Bokezi su, kako su se u onodobnim vrelima nazivali Bokelji, nekako bili na pola puta između stanovnika dalmatinskih gradova i Dubrovčana: vjerni redu i zakonu, a opet samosvjesni zbog toga što su se od osmanlijske najezde obranili vlastitim snagama te se gospodarski uzdignuli na svojim lađama. Usto im je jedno oko vazda pratilo zbivanja u Crnoj Gori zbog povremenih pljačkaških pohoda te ruskoga utjecaja koji je, osobito na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, jačao, a koji im je, nakon četrinstoljetne vladavine katoličke Mletačke Republike, u kojoj su, da ponovimo, vlastitom krvlju i trudom stekli povlastice i doživjeli gospodarski procvat, mogao namrijeti gospoda-

re iz pravoslavnoga svijeta. Koliko su Bokelji srasli sa Serenissimom pokazuje govor Peraštanina **Josipa Viskovića** (1728. – 1804.) održan 23. kolovoza 1797. na hrvatskome jeziku u trenutku kad je spušten mletački stijeg i podignuta austrijska zastava nakon propasti Mletačke Republike: „Za tristo i sedamdeset i sedam godišta naša bića, krv naša, i životi naši isti, bili su poklonjeni Tebi, i vele smo se srećni cijenili: za trista i sedamdeset i sedam ljeta Ti s nami, a mi s Tobom bijesmo na moru vazda glasoviti, vazda slavo-dobitnici. Nitko nas s Tobom ne vidje bježati; nitko nas s tobom ne vidje predobivene.“ Te je riječi **Radoslav Tomić** tumačio ovako: „Viskovićevo oplakivanje propasti Mletačke Republike svjedoči da je on dobro znao kakva se budućnost nadvija nad njegov tjeskobni i brdoviti zavičaj: samo je snažna država kao što je bila Mletačka Republika mogla štititi čvrstu granicu prema Balkanu.“ Dalmacija je, dakle, u sklopu Mletačke Republike za Viskovića bila politički okvir unutar kojega je branio i njegovao vlastiti vjerski (katolički) i narodnosni (hrvatski) identitet.

Knjiga „Dalmacija na raskršću“ hrvatskoga povjesničara i arheologa **Grge Novaka** obrađuje jedno od prijelomnih razdoblja druge austrijske uprave, razdoblje velikih europskih previranja tijekom kojega se Dalmacija tek počela oporavljati od zapuštenosti: desetljetne kad je riječ o Dubrovniku i Boki, stoljetne kad je riječ o priobalnome i otočnome dijelu Dalmacije koji se danas nalazi unutar hrvatskih granica, a u zaobalnim krajinama zaostalost je bila i drastično veća. Koliko je Dalmacija gospodarski propala, zorno govori podatak da je 1797. Boka imala više od 300 brodova duge plovidbe i više od 300 manjih brodova za plovidbu Jadranom dok je Dubrovnik početkom 19. stoljeća imao 175 brodova za dugu plovidbu i oko 200 manjih za plovidbu Jadranom, a obje su flote svedene na po 60 brodova

nakon borbi za prevlast velikih sila nad srednjim i južnim Jadranom tijekom francuske uprave (s tim da je dubrovačko brodovlje ostalo bez ijednoga broda duge plovidbe). K tome i činjenica da je ribarstvo bilo slabo razvijeno (ističem zanimljiv podatak da se u metkovskome kotaru lovilo više ribe nego na Braču) pokazuje kako Dalmaciji položaj na moru nije donosio gotovo ništa. Usto, u primorskome su i otočnome dijelu Dalmacije još vladali kolonatski odnosi kakvi se u povijesnim vrelima spominju još u 12. stoljeću i radi kojih su se na Hvaru te u Grblju i Baru u 15. i 16. stoljeću podizale bune. Ti su se odnosi prenijeli i na od Osmanlija oslobođeno područje u kojemu je dotad prevladavao feudalni ustroj. Vano se, kako navodi Novak, čuvalo kao u rimsko doba, pomorska je povezanost bila izrazito slaba, a bila bi i gora da Francuzi tijekom svoje kratke uprave nisu izgradili dio cesta.

Ni prekretnička 1848. godina, o kojoj je i oko koje je Grga Novak raspreo priču kakva nije isripovijedana ni oko jedne druge godine u hrvatskoj povijesti, nije donijela znatniji zaokret. I nakon 1848. u Dalmaciji su opstali kolonatski odnosi (i tako do dvadesetih godina 20. stoljeća), a iako su te godine slavenski zastupnici prevladavali u Carevinskome vijeću, dalmatinski su se zastupnici borili za barem djelomično oslužbenjenje talijanskoga jezika u tome predstavničkom tijelu. Da dalmatinski zastupnici nisu bili reprezentativni predstavnici žitelja vlastite pokrajine (uostalom, velik dio stanovništva nije imao pravo glasa, a zbog delegatskoga izbornog sustava i širi su narodni slojevi s pravom glasa bili izrazito podzastupljeni), pokazuje oduševljenje narodnih masa proglašenjem bana **Josipa Jelačića** 2. prosinca 1848. dalmatinskim namjesnikom. I dok su se o Jelačićevu posjetu u Dalmaciju pisale i pjesme, splitska se kongregacija bunila protiv njegova imenovanja sve dok nije dobila jamstva da ono neće donijeti neke bitnije promjene. Da je tadašnja dalmatinska elita (poglavito u Boki zbog posebnosti njezina položaja, kako reko) i dalje sanjala obnovu Mletačke Republike, pokazuje podatak da je 1848., kad je zakratko obnovljena Mletačka Republika, osnovana, istina malobrojna, Dalmatinsko-istarska legija koja se borila na talijanskoj strani, a 15. veljače 1849. u Mletcima se održao prosvjed Dalmatinaca pod geslom: „Ne ćemo da budemo Hrvati!“ Bilo je i drukčijih ideja poput želje da se kvarnerski otoci izuzmu iz Istre i pripoje Dalmaciji, kojoj su stoljećima pripadali, što su prihvatili samo Lošinjani, Dubrovčani su htjeli obnoviti Republiku ili se, ako je obnova Republike neostvariva, naći unutar Ugarske (uostalom, iz Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva novačili su se stoljećima dubrovački brabanti odreda „Hrvati našega jezika“), a neki su zagovarali i povezivanje s Trstom. S druge strane, zbog stoljetne rascjepkanosti hrvatskih zemalja ni stanovnici banske Hrvatske nisu razumjeli, a očito ni poznavali Dalmatince. Tomu svjedoči podatak da je Varaž-

dinska županija svoj proglas za ujedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom upućen Višanima napisala ćirilicom. Sve te činjenice upućuju na razloge zbog kojih još nije bilo sazrelo vrijeme za ujedinjenje hrvatskih zemalja pod austrijskom krunom. Da je luč te ideje među dalmatinskim Hrvatima ipak tinjala, pokazuje činjenica da je još 1756. jednu od pjesama u *Razgovoru ugodnome fra Andrija Kačić Miošić*, svjestan da će se središte hrvatske države, koju su sanjali samo najotvoreniji umovi, preseliti na sjever, posvetio „prisvitloj gospodi zagrebskoj za srčene ljubavi vikovičnju uspomenu“, ali i podatak da se u prijelomnim trenutcima i austrijski car dalmatinskomu puku obraćao hrvatskim jezikom.

Različiti politički interesi i gospodarsko zaostajanje uvjetovali su i sporija preporodna kretanja u Dalmaciji. Tako je u banskoj Hrvatskoj hrvatski jezik postao službenim 1847., a u Dalmaciji tek 1883. (u Istri je hrvatski jezik postao pokrajinskim jezikom, dakle ni izbliza službenim, tek 1888.) iako je Dalmacija, kako je Novak više puta naglasio, bila kolijevkom hrvatske srednjovjekovne države i hrvatske književnosti. Na to je svakako utjecala i činjenica da je i srednje i više svećenstvo bilo sklonije društvenim elitama (kojima je izborni sustav pogodio) koje su govorile talijanski nego narodnjacima i puku koji je slabije poznao talijanski jezik. I crkvene su se prilike u Dalmaciji razlikovale od onih u banskoj Hrvatskoj. Tako je više svećenstvo u banskoj Hrvatskoj često ne samo podržavalo nego i predvodilo preporodna kretanja (izdvojit ću ovom zgodom samo dvojicu, zagrebačkoga biskupa **Vrhovca** u pretpreporodnome razdoblju i đakovačkoga biskupa **Josipa Jurja Strossmayera** u preporodnome), a istaknuti su preporoditelji u kopnenome dijelu Hrvatske bili Česi, Grci, Nijemci, Slovenci, Srbi, Židovi i pripadnici drugih naroda. Istodobno su u Dalmaciji čak i mnogi etnički Hrvati bili za duhovno, a često i teritorijalno povezivanje s Italijom te se i sami počesto smatrali u najmanju ruku Slavodalmatincima, a nerijetko i Talijanima. Nadalje, za austrijske se vladavine talijanski jezik znatno snažnije nametao nego tijekom višestoljetne mletačke uprave unutar koje se neometano razvijala visoka književnost na hrvatskome jeziku (dok su u prvoj polovici 19. stoljeća čak i najgorljiviji zagovornici ujedinjenja hrvatskih zemalja iz Dalmacije jedva išta pisali na hrvatskome), a knjige se pisane hrvatskim jezikom i na različitim hrvatskim pismima gotovo bez ikakvih ograničenja tiskale u Mletcima, što je, među ostalim, jamačno bilo razlogom da tvrdnje **Bogoslava Šuleka** o pogubnosti mletačke uprave u tekstu *Bratjo Dalmatinci* nisu dopirale do širih narodnih masa. Uzroci zbog kojih je ideja narodnoga jezika teže dopirala do dijela elite mjesnih Hrvata leže i u činjenici što su talijanski jezik i kultura bili svojevrsna *differentia specifica* u etnički i vjerski raznolikim sredinama. O tome Novak piše slje-

deće: „I tako su Srbi u nacionalnom pogledu prednjačili u Dalmaciji, koja je bila u to vrijeme jače zapljuskivana valovima, što su dolazili sa srpske strane, nego iz Zagreba. Pravoslavna je inteligencija, ma koliko ona bila zadvojena talijanskom kulturom, već zbog vjerske svoje pripadnosti, rado i s oduševljenjem primala ono, što se tada radilo i pisalo na srpskoj strani, dok je naprotiv katolička inteligencija stajala samo pod utjecajem talijanske kulture i teško primala poticaje, koji su dolazili iz Zagreba.“ Usto što su se Dalmatinci školovali u Italiji treba imati na umu da je talijanski jezik, kao jezik znatno mnogobrojnijega naroda i jezik visoke kulture, osiguravao dalmatinskim književnicima znatno veću vidljivost nego kad su pisali hrvatskim jezikom. Koliko je navedeno razdoblje bilo složeno te koliko je odnos narodnjaka i autonomaša ne utemeljeno promatrati kroz crno-bijelu prizmu, pokazuje i činjenica da se autonomaški vođa **Nikola Tommaseo** zanosio idejom kako bi franjevci mogli pokrstiti dalmatinske pravoslavce (na tome su planu u razdoblju njegova javnoga djelovanja radili Poljaci), a nije mu bila strana ni ideja hrvatske države, ali samo ako se ujedine banska Hrvatska, Dalmacija te Bosna i Hercegovina. Isto tako su i budući rodonačelnici srbokatoličkoga pokreta u Dubrovniku sredinom 19. stoljeća iznosili panslavenske ideje s hrvatskim predznakom. Tako je **Medo Pucić** u časopisu *L'Avenire* 1849. pisao „O nekim Dubrovčanima, koji su bili hrvatski banovi“, a u 30. broju *Slavenskoga juga* zanosio se mišlju da će neka hrvatska država (u južnoslavenskome okviru ili izvan njega) „u naručju između Zemuna i Kotoru obuhvatiti i Slavene u turskom carstvu“. Godine 1850. Pucićev je sumišljenik **Matija Ban** u časopisu *Dubrovnik* objavio pjesmu *Hrvatima* koja sadržava sljedeće stihove: „Ko će toj podlosti / Da se povine? / Pustit da hrvatsko / Ime mu zgine? / Da rodnom vlada mu / Tudjinski rod?“ Svim tim proturječnostima unatoč, bilo je samo pitanje kad će hrvatski jezik postupno ući u službenu uporabu. Naime, još je za francuske uprave bilo govora o uvođenju hrvatskoga jezika u nastavu, no pojavio se problem priručnika (u hrvatskim je zemljama bilo više slovopisa, a gajica je u južne krajeve počela prodirati tek sredinom 19. stoljeća) i učiteljskoga kadra. Problem se moralo riješiti jer veći dio učenika nije poznao talijanski jezik, što se vidi iz odluke Dalmatinske vlade od 27. listopada 1817.: „Budući da po sudu **o. Appendinija** djeca dubrovačka od 12. do 14. godine ne razumiju talijanski, neka se u prvom gimnazijskom razredu upotrebljava njegova mala gramatika talijansko-hrvatsko-latinska. Kasnije to ne će trebati, jer će učenici već u normalnoj školi učiti talijanski, a u trećem će se razredu iste škole priviknuti na čitanje latinskog jezika.“

Kao i u „Prošlosti Dalmacije“ Novak često spominje Boku, Kotor i druge bokeljske gradiće i mjesta u ovoj knji-

zi, a Boki je posvećeno i zasebno poglavlje. Ono započinje sljedećom opaskom koja sažima bokeljsku povijest od kasnoga srednjovjekovlja: „Prirodna je težnja Crnogoraca da se spuste u Boku, koja s Crnom Gorom predstavlja jednu geografsku cjelinu. Ta se težnja naročito istakla poslije prve francuske revolucije i dovela do konkretne akcije Crne Gore u tom smislu. Ali sva tadašnja nastojanja Crne Gore nisu donijela željenog ploda, jer to nisu dopuštali ni interesi velikih sila, a tog nije htjela ni golema većina Bokelja. Duga su stoljeća odijelila Boku od Crne Gore, jaz je bio prevelik, toliko da to sjedinjenje nikako nisu htjeli bokeljski katolici, a ni dobar dio bokeljskih pravoslavaca. U Boki se, koja je u doba mletačkog vladanja pripadala posebnoj mletačkoj jedinici Albania Veneta (Mletačka Albanija), stvorio naročit, bokeljski mentalitet. Ma da je Mletačka Albanija bila zajedno s mletačkom Dalmacijom pod upravom generalnog providura Dalmacije i Albanije u Zadru, ona je sebe smatrala posebnim teritorijem i Bokelji se nisu osjećali Dalmatincima, nego samo Bokeljima. Tome je pridonijelo i to, što je Boka bila odijeljena od mletačke Dalmacije teritorijem dubrovačke republike. Ali s druge strane Bokelji su bili kud i kamo bliži dalmatinskom nego crnogorskom mentalitetu.“ Novak ujedno opširno objašnjava kako je suradnja između Austrije i Njegoša bila potaknuta činjenicom da su i Austrijanci i Crnogorci bili svjesni jake povezanosti bokeljskih katolika s Italijom, državom koja je tek stala na noge i koja je, kako reče **Massimo d'Azeglio**, nakon što je stvorena, tek trebala stvoriti Talijane (pripominjem da su u Dalmatinskoj-istarskoj legiji sudjelovali Kotorani **Ludovik Radovani** i **Petar Koludrović**). Njegoš je stoga suptilno prijetio Kotoranima što će ih snaći ako se stave na stranu Italije istodobno nudeći vojnu pomoć hrvatskomu banu i dalmatinskomu namjesniku Josipu Jelačiću. Dolazak bana Jelačića u Boku 1851. opisuje **Vuk Popović** u pismu **Vuku Karadžiću** iz Kotoru: „Dolazio nam u septembru svijetli i baš pravi naš Ban. Idući paroplovom put Kotoru, sa sviju strana, iz svakog mjesta, i ispred crkava pored mora. Navrh Veriga Rišljani su ga dočekali sa trideset barka, a kad je blizu naljegao, prospu oganj i poviču: *Živio Ban Jelačić, Živio!* Malo manje srdačno dočekan u Kotoru, ali ga pozdravilo 400 Grbljana. (...) Nek jedamput poslije toliko vjekova i Rišćanskom Gubernatoru zagrme topovi s bedema i forteca Dalmatinskih!“ Kad općenito u Dalmaciji ojačaju preporodne ideje, Bokelji će, bez obzira na vjersko i narodnosno podrijetlo, podržavati ujedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom dok se ne pojave interesi treće strane (usp. slučaj **Stjepana Mitrova Ljubiše**). Izrazi težnje za ujedinjenjem s ostatkom hrvatskih zemalja ili osobite povezanosti s hrvatskim krajevima javljaju se katkad i nakon toga, dakako iz različitih pobuda jer su i nacionalne težnje različitih bokeljskih etnija bile drukčije. Tako je riš-

njanska općina prva u Kraljevini Dalmaciji 1903. reagirala na ubojstvo zaprešičkih seljaka koji su iskali hrvatsku financijsku neovisnost unutar Ugarske, a bokeljske su općine u rujnu 1943. izrazile težnju da se ujedine s NDH u razdoblju kad je Italija kapitulirala (ističem podatak da su za načelnike općina Grbalj, Krtole, Luštica i Risan trebali biti postavljeni nehrvati), no do toga nikad nije došlo zbog njemačke intervencije. Sami su, pak, bokeljski Hrvati bili jako razočarani činjenicom da su se 1939. našli izvan granica Banovine Hrvatske, a 8. travnja 1945. čak su i pod prijetnjama jedanaestorica Hrvata glasovala protiv ujedinjenja Boke kotorske i Crne Gore. Osamdesetak godina poslije Hrvati će se u Crnoj Gori, kao lojalni crnogorski građani, plebiscitarno izjasniti za crnogorsku neovisnost te do danas ostati najdržavotvorniji element u Crnoj Gori.

Preporodna su zbivanja zahvatila i obrazovni i kulturni život Boke kotorske. Tako je 1823. određeno da se, zbog činjenica da je nedostajalo i priručnika za obrazovanje na narodnome jeziku, osnuje škola za učitelje, 1838. – 1839. jedna ženska škola u Kotoru, a 1845. – 1846. čak 14 novih škola u Kotoru za pravoslavce. Od 1848. hrvatski jezik polako ulazi u škole (barem niže) uz velike pobune i ograničenja. Tako kotorski katolici nisu davali djecu u „serbsku školu“ u kojoj se učila ćirilica, a kotorski biskup, zbog specifične bokeljske situacije, nije bio sklon uvođenju hrvatskoga jezika u bilo koju vrstu službene uporabe. S druge strane, dubrovački su i splitski biskup bili predvodnicima uvođenja hrvatskoga jezika u školstvo. Ipak, kotač se povijesti nije mogao vratiti jer se u Boki kotorskoj hrvatskim jezikom nije pisala samo starija hrvatska književnost, nje su pisane i ploče u spomen na najvažnija povijesna zbivanja u Perastu, a iz tekstova iz 19. stoljeća izdvojit ću dokumente iz pismohrane zubačke obitelji **Vicković** iz 19. st. te pisma Spičanina **Stijepa Obradovića** iz 1828. i 1833. napisana dubrovačko-dalmatinskim slovopisom, kojim se do usvajanja gajice (i danas službenoga hrvatskog oblika latinice) pisalo od Zadra do Bara. U hrvatska se, pak, preporodna zbivanja uključio Prčanjot **don Mihovil Florio** (1794. – 1864.), kojemu je u prvome svesku *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* (1858.) **Ivan Kukuljević Sakcinski** posvetio tridesetak redaka. Po riječima **don Nika Lukovića** Kukuljević je Florija, koji je među ostalim bio i vrstan poznavatelj dubrovačkoga odvijetka hrvatske književnosti, posjetio na Prčanju, dok se don Mihovil, kao vatreni ilirac, dopisivao i s **Ljudevitom Gajem**, a kao panslavist i s Njegošem. **Don Anton Belan** navodi još jednu don Mihovilovu zaslugu: ističe kako je navedeni preporoditelj 1848. s latinskoga na hrvatski jezik preveo kotorske lode i himnu svetomu Tripunu *Inclytum Christi celebremus hymnis* (u njegovu prijevodu *Slavimo pojkmam*). Kotorske su se lode na Tripundan od 1871. izgovarale na hrvatskome jeziku, a na samome su kraju 19. stoljeća otpočela i dijalektološka istraživanja u Boki

i Svebarju. U Kotoru je tako 1892. – 1893. objavljena studija **Toma Brajkovića** (1853. – 1932.) *Peraški dijalekat*, jedna od prvih cjelovitih dijalektoloških studija jednoga hrvatskoga govora, čija je vrijednost još veća samim time što ju je napisao domaći čovjek, Peraštanin, i to u Boki. Ne smije se zaboraviti ni kako je 1893. autor prvoga službenog hrvatskog pravopisa **Ivan Broz** objavio članak *Zamjena poluglasnima u govoru barskome* u kojemu je progovorio o arhaičnim značajkama svebarskih govora.

U predgovoru ovoj knjizi **Viktoria Franić Tomić** i **Slobodan Prosperov Novak** naveli su kako je najvjerojatniji razlog toga što se ova knjiga 1948. nije objavila „autorovo tretiranje Boke kotorske kao organskoga dijela Dalmacije i Hrvatske, tj. zbog opsežnog poglavlja o hrvatstvu Boke kotorske koja prema ovoj knjizi nije nikad bila dio Crne Gore nego Dalmacije pa time i Hrvatske“. Dakle, razlog neobjave ove knjige jest povijesna činjenica da se Boka kotorska (poput istočnoga Srijema do Zemuna) nalazila u okviru hrvatskih zemalja posve usporediva s činjenicom da se zapadni dio Istre nikada do 1945. nije nalazio unutar hrvatskih granica ili da su hrvatski dio Baranje i vojvođanski dio Bačke najveći dio svoje povijesti bili dijelom Ugarske. Uostalom, onaj tko bude čitao ovu knjigu, učit će da Novak nije preskočio ni jedno prijeporno pitanje (osobito je problematizirao djelovanje bana Jelačića što je, s obzirom na to da je rukopis nastajao u ratnim godinama, za vrijeme NDH, koja ga je svojedobno bila i zatočila, bilo osobito hrabro) ili činjenicu koja ne bi išla u prilog kojoj od njegovih teza (što svjedoči o snazi hrvatskih intelektualaca koji su uvijek, i u najtežim razdobljima, znali pronaći načina da se ne ogriješe o postulate struke). Da se nakon 1945. hrvatska šutnja nadvila nad Bokom, svjedoči podatak da se na terenska istraživanja bokeljskih i svebarskih govora, koji su neprijepornim dijelom hrvatskoga jezičnog kontinuuma, sve do početka 21. stoljeća nije uputio ni jedan hrvatski dijalektolog ili onomastičar, a povjesničari su se hrvatske književnosti ozbiljnije počeli vraćati bokeljskome odvijetku hrvatske književnosti tek sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Samo su povjesničari umjetnosti uspijevali braniti katolički i hrvatski identitet Boke kotorske jer je jednostavno bilo nemoguće zaniijekati tako bogatu baštinu. Sad kad smo svjesni svega toga, moramo biti još zahvalniji jednomu od najvećih hrvatskih intelektualaca 20. stoljeća, polihistoru Grgi Novaku, što je u hrvatskoj ideji izrazito nesklonomu razdoblju ne samo napisao djelo u kojemu Boku kotorsku promatra kao tisućljetni dio Dalmacije, nego i zato što je bio dovoljno mudar da to djelo ušćuva od cenzora kako bismo ga mi danas, kad su Hrvati u Crnoj Gori možda demografski najranjiviji, ali nikad nisu imali nacionalno osvještenije vodstvo koje ih je dovelo do toga da su od političkoga objekta postali subjektom, mogli čitati ■

PRED MLETAČKIM GROBOM KRSTA IVANOVIĆA

Budvanin Krsto Ivanović ostvario je pretežit dio životnoga puta u Mlecima, a njegovi kulturni i umjetnički prinosi i dalje su predmet istraživačkog zanimanja

Tekst i foto: dr. sc. Lovorka Čoralić

Neprijeporno istaknuto mjesto u sklopu povijesti istočnojadranske zajednice u Mlecima imali su iseljenici sa šireg područja Boke kotorske, koja je – kao i pretežit dio toga kraja – činila sastavni dio mletačkih prekojadranskih stečevina.

Bokeljski gradovi koji su prednjačili brojem iseljenika u Mletke ponajprije su Kotor (upravno središte Boke) te brojna manja pomorsko-trgovačka naselja uzduž Zaljeva svetaca (Perast, Prčanj, Dobrota, Stoliv i dr.).

Budva, grad smješten jugoistočno od Boke, ubraja se među južnojadranska središta koja su u ukupnoj strukturi ovih iseljenika imala posebno zapaženo mjesto. Budvanska iseljavanja u Mletke svojim se temeljnim obilježjima u potpunosti poklapaju s općim trendovima prekojadranskih migracija s istočnog Jadrana, a vrhunac postižu u doba mletačko-osmanskih ratova (15. - 16. st.). Budvani su u gradu na lagunama poglavito obitali u istočnome predjelu Castello – najčešćemu mjestu prebivanja raznih istočnojadranskih regionalnih skupina. Možemo ih ubrojiti u srednje imućan društveni sloj, a svojim su zanimanjima najčešće bili vezani uz djelatnosti pomorskog i obrtničkog

obilježja. Svojom učestalom prisutnošću u bratovštini sv. Jurja i Tripuna pridonosili su ugledu i gospodarskoj snazi ove središnje ustanove okupljanja i očuvanja domovinske svijesti svojih iseljenih sunarodnjaka.

POVJESNIČAR, LIBRETIST, CRKVENI DOSTOJANSTVENIK

U sklopu razmatranja povijesti budvanske zajednice u Mlecima nezaobilazno mjesto pripada njezinu najistaknutijem predstavniku – književniku i mletačkome kanoniku **Krstu Ivanoviću**.

Rođen 1618. u Budvi, Ivanović je naslov doktora obaju prava stekao na nekom od talijanskih sveučilišta (Padova ili Bologna). U Budvi je djelovao kao kanonik, kaptolski bilježnik i učitelj. Tijekom budvanske etape svoga života Ivanović je započeo pisati povijest grada Budve („Budvanski anali“), zamišljenu u tri knjige.

U vrijeme ratnih događaja u budvanskoj okolici, početkom pedesetih godina 17. stoljeća, Ivanović odlazi u Italiju (oko 1653.) te kraće vrijeme djeluje u Veroni. Godine 1656. ili 1657. prelazi u Mletke i ondje ostaje do smrti (1688.). U Mlecima je tijekom dužeg razdoblja bio tajnik mletačkoga patricija **Leonarda Pezzara**, obnašatelja ugledne službe prokuratora sv. Marka. Godine 1681. imenovan je kanonikom bazilike San Marco.

Slavu u mletačkim kulturnim krugovima Ivanović je stekao pisanjem libreta (*dramma per musica*) za kazališne komade. Tijekom desetak godina stvaranja napisao je (na talijanskome

jeziku) pet takvih „drama za muziku“: „Ratoborna ljubav“ (1663.), „Kirka“ (1665.), „Koriolan“ (1669.), „Postojanost koja pobjeđuje“ (1673.) i „Lizimah“ (1674.). Djela su uspješno izvođena u mletačkim kazalištima (*Teatro Grimani*, *Teatro S. Angelo* i *Teatro San Moisè*), ali i na pozornicama diljem Europe.

Osim navedenih djela, Ivanović je jednom predstavom proslavio svoje imenovanje kanonikom sv. Marka. Riječ je o serenadi „Vladajući sreća“, koja je 4. rujna 1681. svečano izvedena u dvoru kanoničke kurije, u prisutnosti mletačkog dužda **Alvisea Contarinija**. Poznat i kao vrstan epistolograf i pjesnik (pjesme i prijepisku tiskao je u djelu „Poesie“, 1675.), Ivanović je u Mlecima nazivan „Febom iz Epira“. Jedno od njegovih najčuvenijih djela dvosveščana je knjiga „Minerva al tavolino“ (sv. I-II, Venezia 1681., 1687.), u sklopu koje se nalazi povijesni pregled kazališnoga života u Mlecima. Slaveći, poput brojnih ondašnjih književnika, pobjedu kršćanske vojske nad Osmanlijama kod Beča (1683.), Ivanović je početak velikoga oslobodilačkoga rata opjevao u stihovima *Il Viva per Vienna liberata dallo assedio de' Turchi* (oko 1683.) te u djelu „Istoria della Lega Ortodossa contro i Turco“ u kojemu je opisan tijek Bečkoga rata (1684. - 1699.).

NADGROBNI SPOMENIK

Ivanovićev nadgrobni spomenik u Mlecima, i danas zorno vidljiv u poznatoj crkvi San Moisè (pokraj pobočnoga ulaza), veličanstveno je kiparsko djelo. Spomenik i nadgrobnu ploču, uradke uglednoga mletačkog kipara **Marca Beltramea**, dao je podići sam Ivanović 1684. godine. Mramornu ploču po sredini krase grb obitelji Ivanović (zmija ovijena oko stabla koja proždire čovjeka), vidljiv i na spomeniku iznad pobočnih vrata. Na ploči je uklesan natpis na latinskome jeziku, koji u prijevodu glasi: *Bogu najboljem i najvećem / Svjestan smrti, a ne*

znajući čas / da ne bi bio preteknut, pretekao je nju / pripremišći za svoj pepeo ovaj grob / Krsto Ivanović / doktor obadvaju prava, kanonik sv. Marka / 1684.

Posebice je dojmljiv raskošan nadgrobni spomenik iznad Ivanovićeva groba, na kojemu stoji natpis (u prijevodu): *Čuvar u božanskim dobročinstvima. / Prosuditelj vremena i smrti. / Vrijedan vječnog spomena / živeći ne zbog sebe, nego Boga. / Krsto Ivanović / Iz prolaznog u neprolazno. Ispod natpisa urezana je godina*

MDCXIIIC, dok se niže (ispod anđelčića) nalazi Ivanovićeva poprsje, ispod kojega je urezano: AET. AN. LXX.

Krsto Ivanović jedan je od najistaknutijih iseljenika s istočnoga Jadrana u Mlecima u 17. stoljeću. Obnašatelj ugledne crkvene službe, slavjen kao vrstan pisac na talijanskome jeziku, Ivanović se po svojim djelima i prinosima ubraja u red zaslužnika koji su tijekom dugog niza stoljeća davali nemjerljive prinose kulturnom i intelektualnom prožimanju između dvije jadranske obale ■

„RAZGLEDNICA IZ DOBROTE” PRIKAZANA U ZAGREBU

Ovaj film emotivno je pismo prošlosti, posveta ljudima i domovima koji su stvarali povijest Boke kotorske, ali i poziv da se njihova baština sačuva za buduće generacije

Tekst: Toni Dabinović
Foto: Filip Popović, Filip Glas

U organizaciji kulturno-povijesnog projekta „Putovima bokeljskih Hrvata”, u prepunoj dvorani hotela Westin u Zagrebu 20. studenoga održana je hrvatska premijera dokumentarnog filma „Razglednica iz Dobrote”, koji je nakon iznimno uspješne

kotorske premijere izazvao snažne emocije i u hrvatskoj publici. Film će biti prikazan 12. siječnja u programu Hrvatske radiotelevizije. Film je snimljen uz podršku Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

DEKOVIĆ: „U BOKI JOŠ IMA HRVATA KOJI MOGU ZAPJEVATI“

Zvonimir Deković, predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore, na hrvatskoj premijeri filma „Razglednica iz Dobrote“ naglasio je da je već više puta isticao podatak kako je desetak katoličkih crkava u Kotoru izvan sakralne funkcije, pa kad bi Ivo Stjepčević uskrsnuo i napisao novi Vođ po Kotoru, umjesto o svetištima, pisao bi o glazbenim školama, kinodvoranama i drugim institucijama koje su nekoć stoljećima služile kao crkve. Deković naglašava da ne poznaje ni jedan primjer pravoslavne crkve, ne samo u Kotoru nego u cijeloj Crnoj Gori, u kojoj se ne obavlja bogoslužje. „Sami uočite razliku“, rekao je Deković.

„Koliko nas god boljela činjenica da nam crkve izlaze iz funkcije, boli nas i to što je stoljetnim trudom stečena imovina naših predaka silom oteta svojim vlasnicima u velikoj mjeri još 1945., a u znatnoj i nakon 1991. Ponajprije su dobrotske i tivatske palače, izgrađene u 17. i 18. stoljeću, nakon što su se bokeljski Hrvati od Perasta do Krtola sami krvlju izborili za slobodu pred turskim osvajačima, napustili njihovi vlasnici prisilno se odričući baštine predaka. Tragično je bilo promatrati sudbinu hrvatskih obitelji, poput Dabinovića i Tripkovića, kojima su otete trokatnice i četverokatnice te u koje su doseljavani bezemljaši. Mnogi hrvatski starosjedoci iz Boke tada su radije birali odlazak iz zavičaja ili čak smrt kako ne bi bili osuđeni na boravak u ostatcima ostataka vlastitih domova i dijeljenje sanitarnoga čvora s novim stanovnicima svojih domova kojima su higijenske navike bile apstrakcija. U tome svakako leži i dio uzroka zašto je udio Hrvata u pola stoljeća samo u Dobroti sa šezdesetak pao na nepunih šest posto“, objašnjava Deković.

Srećom, kako je naglasio, kucnuo je čas da se kotačić povijesti barem donekle otkotrlja unazad i da se ukaže prilika da se, zahvaljujući trudu iseljenih i na ognjištu preostalih potomaka hrvatskih starosjedilaca te svesrdnu pomoć svih institucija Republike Hrvatske, oteta imovina vrati izvornim vlasnicima.

„Toj svrsi služi ovaj film. Jednom je zgodom **Slobodan Prosperov Novak** rekao da Boka nije razglednica, nego lektira, koju stalno moramo čitati. Dopunit ću ga ovom zgodom i dodati kako je Boka biblioteka. Upravo stoga ne trebamo dopustiti da knjige budu spaljene i da budu prekrojene u laži. I, nipošto ne zaboravite da u Boki još ima Hrvata koji mogu zapjevati“, poručio je predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća u Zagrebu.

Film, koji je već privukao veliku pažnju u Hrvatskoj i Crnoj Gori, donosi potresnu i duboko osobnu priču o povijesti hrvatskih obitelji u Boki kotorskoj, s posebnim naglaskom na Dobrotu i njihove nekada raskošne, a danas otete palače. Uz svjedočanstva potomaka, arhivske snimke i narative o nestajućoj baštini, „Razglednica iz Dobrote” otvara važno pitanje nepravedno oduzete imovine hrvatskih obitelji u Crnoj Gori, kao i šire teme očuvanja identiteta bokeljskih Hrvata.

Premijeri su nazočili brojni predstavnici kulturnog, diplomatskog, akademskog i javnog života, partneri i pokrovitelji projekta te pripadnici bokeljske zajednice u Zagrebu. Emocije u dvorani bile su vidljive – od tišine tijekom najpotresnijih segmenata filma do višeminutnog pljeska na samom kraju projekcije.

U ime projekta „Putevima bokeljskih Hrvata” prisutnima su se obratili ambasadorica projekta **Sanja Putica**, predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore **Zvonimir Deković**, veleposlanik Republike Hrvatske u Crnoj Gori **Veselko Grubišić** te izaslanica ministra vanjskih i europskih poslova **Vanda Babić Galić**, istaknuvši kako film predstavlja i povijesni dokument i poziv na odgovornost prema baštini koja nestaje pred našim očima.

Premijeru je pak otvorio izaslanik predsjednika Republike Hrvatske **Bartol Šimunić**. Premijeri su nazočili i veleposlanik Crne Gore u Hrvatskoj **Dejan Vuković**, generalna konzulica Republike Hrvatske u Kotoru **Jasminka Lončarević**, u ime Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske **Milan Bošnjak**, zastupnik u Skupštini Crne Gore **Adrijan Vuksanović**, zastupnica u Hrvatskome saboru **Jasna Vojnić**, admiral Bokeljske mornarice i predsjednik Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore **Mirko Vičević**, obitelji **Dabinović** i **Tripković** te mnogi drugi.

Projekt „Putevima bokeljskih Hrvata” održava se pod supokroviteljstvima predsjednika Crne Gore **Jakova Milatovića** i predsjednika Republike Hrvatske **Zorana Milanovića**. Partneri su Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore, Općina Kotor, Hrvatsko građansko društvo Crne Gore, Turistička organizacija Općine Kotor te Zajednica bokeljskih Hrvata, a projekt podržavaju JANAF d.d., Croatia Airlines, Erste Banka Hrvatska te hoteli Westin, Zonar Zagreb, Cattaro i SIRO Boka Place.

„Razglednica iz Dobrote” nije samo film – to je emotivno pismo prošlosti, posveta ljudima i domovima koji su stvarali povijest Boke kotorske, ali i poziv da se njihova baština sačuva za buduće generacije ■

AUTORI PROJEKTA „PUTEVIMA BOKELJSKIH HRVATA“ KOD PREDsjedNIKA MILANOVIĆA

Predsjednik Republike Hrvatske **Zoran Milanović** razgovarao je s autorskim timom projekta „Putevima bokeljskih Hrvata“ i predstavnicima obitelji **Tripković** i **Dabinović** uoči hrvatske premijere filma „Razglednica iz Dobrote“.

Na sastanku su autor filma i voditelj projekta **Toni Dabinović** i ambasadorica projekta **Sanja Putica** predsjednika Milanovića upoznali s dokumentarnim filmom „Razglednica iz Dobrote“ koji je realiziran u sklopu ovogodišnjih aktivnosti projekta „Putevima bokeljskih Hrvata“. Riječ je o dokumentarnom filmu koji predstavlja nastavak višegodišnjeg istraživanja i dokumentiranja života bokeljskih Hrvata te pridonosi hrvatskoj kulturnoj diplomaciji i očuvanju zajedničke baštine, rečeno je prilikom susreta.

„Razglednica iz Dobrote“ donosi poetsko-dokumentarni prikaz mjesta Dobrote pokraj Kotora — nekadašnjeg središta pomorstva i plemićkih obitelji u kojemu su u velikoj mjeri živjeli Hrvati, među kojima su obitelji **Tripković**, **Dabinović**, **Radimiri**, **Ivanović** i drugi, a koje i danas s ponosom nose svoje bokeljsko podrijetlo.

Projekt „Putevima bokeljskih Hrvata“ pokrenut je 2018. godine s ciljem očuvanja i promicanja kulturne, duhovne i povijesne baštine Hrvata u Boki kotorskoj te njihove neraskidive povezanosti s matičnom domovinom Hrvatskom. Projekt djeluje na spoju kulture, povijesti i audiovizualnog stvaralaštva, a tijekom godina prerašao je u prepoznatljivu platformu koja spaja znanstveni, dokumentaristički i identitetski aspekt bokeljskog nasljeđa. Projekt se u kontinuitetu od samog početka održava pod supokroviteljstvima predsjednika Crne Gore i Republike Hrvatske.

Osim predstavnika autorskog tima projekta „Putevima bokeljskih Hrvata“, predsjednika Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore i partnera projekta **Zvonimira Dekovića**, ambasadorice projekta i dugogodišnje suradnice Sanje Putice, autora filma i voditelja projekta **Tonija Dabinovića**, koordinatora i producenta projekta i filma **Patrika Kramarića**, na sastanku u Uredu predsjednika bili članovi obitelji **Dabinović** i **Tripković** - **Anja Dabinović**, **Mirjana Tripković-Pantar**, **Ivo Tripković**, **Andro Tripković-Josip Tripković** te admiral Bokeljske mornarice i partner projekta **Mirko Vičević**.

Uz predsjednika Milanovića bili su prisutni pročelnik Kabineta predsjednika **Bartol Šimunić**, savjetnik predsjednika za vanjsku i europsku politiku **Neven Pelicarić** i savjetnica za ljudska prava i civilno društvo **Melita Mulić**.

ZAJEDNIŠTVO HRVATSKE RIJEČI

Na Festivalu je istaknuta neprocjenjiva uloga književnosti u očuvanju nacionalnog identiteta, pri čemu je naglašeno da stvaralaštvo Hrvata izvan granica Republike Hrvatske neodvojivo pripada korpusu hrvatske književnosti

Tekst: Nikola Dončić
Foto: HMI, Nikola Dončić

U Zagrebu i Svetom Križu Začretju od 15. do 17. studenoga održan je 7. Svjetski festival hrvatske književnosti, jedinstveni kulturni susret koji je još jednom potvrdio da hrvatska književna riječ nadilazi državne granice i povezuje autore diljem svijeta.

Ovogodišnje izdanje Festivala bilo je posvećeno hrvatskim književnicima koji stvaraju na hrvatskom jeziku u Bosni i Hercegovini, ali i ostalim autorima izvan domovine koji svojim radom obogaćuju nacionalni kulturni prostor.

Festival je svečano otvoren u Hrvatskoj matici iseljenika u Zagrebu. U pozdravnim govorima istaknuta je neprocjenjiva uloga književnosti u očuvanju nacionalnog identiteta, pri čemu je naglašeno da stvaralaštvo Hrvata izvan granica Republike Hrvatske neodvojivo pripada korpusu hrvatske književnosti.

Predsjednik Matice hrvatske **Damir Zorić** istaknuo je kako književnost snažno povezuje narod, bez obzira na prostor u kojem nastaje, dok je književnik **Stjepan Šešelj** naglasio jedinstvo hrvatske književnosti kao temelja kulturnog identiteta.

Poseban naglasak stavljen je na veze Hrvatske s književnicima u inozemstvu, njihovu vidljivost u domaćem kulturnom prostoru te mogućnosti buduće suradnje, prijevoda i dostupnosti njihovih djela hrvatskoj čitateljskoj publici. O tim su temama sudionici raspravljali u sklopu panela „Položaj hrvatskih književnika u državama u kojima žive i veze s matičnom kulturom i književnošću“, koji su vodili **dr. sc. Željka Lovrenčić** i **Stjepan Šešelj**. Govorilo se o zastupljenosti autora u časopisima, antologijama i kulturnim manifestacijama, kao i o potrebi jačanja međusobne suradnje.

Književnik iz Mostara **Darko Juka** govorio je o uglazbljivanju poezije hercegovačkih hrvatskih pjesnika, naglasivši kako su njihove pjesme u teškim vremenima budile nadu, hrabrine ljude i nosile snažne poruke mira. Jezikoslovac **dr. sc. Domagoj Vidović** podsjetio je na povijesnu ulogu **Bartola Kašića** u standardizaciji hrvatskoga jezika na prostoru Bosne i Hercegovine, dok je književni povjesničar **Antun Lučić** istaknuo važnost „književnih rubova“ koji su, prema njegovim riječima, imali

ključnu ulogu u oblikovanju hrvatskoga nacionalnog bića.

Drugi festivalski dan održan je u Svetom Križu Začretju, u izletištu Stara škola, gdje su sudionici nastavili raspravljati o položaju hrvatskih književnika u dijaspori pod vodstvom **dr. sc. Tuge Tarle** i **prof. dr. sc. Božidara Petrača**.

Hrvati iz austrijskoga Gradišća, Mađarske i talijanskoga Molisea svjedočili su o izazovima očuvanja jezika i identiteta u svojim sredinama, dok su njihovi sunarodnjaci iz Boke kotorske upozorili na pokušaje potiskivanja hrvatskoga identiteta na tom prostoru.

Predsjednik Hrvatskoga nacionalnog vijeća Crne Gore **Zvonimir Deković** također je govorio o iznimno bogatom izdavaštvu ove krovne nacionalne organizacije, izdvojivši najvažnija djela. **Nikola Dončić**, urednik Hrvatskoga glasnika, predstavio je časopis, osvrnuvši se na njegovo jubilarno izdanje te naglasio zajedničko djelovanje Hrvatskoga glasnika i Radija Dux na medijskoj vidljivosti i snaženju opstojnosti hrvatskoga naroda u Crnoj Gori.

Adrijan Vuksanović, književnik i političar, kao i mladi hrvatski književnik iz Kotora **Tripun Grgurević**, bili su spriječeni prisustvovati na Festivalu. Grgurevićev je u svom radu, koji je među prisutnima pobudio pozornost, govoreći o položaju hrvatske književnosti i književnika u Boki kotorskoj naglasio kako je nužno započeti i završiti s figurom **Vjenceslava Čižeka** čiji slučaj, kako je naveo, iako vremenski i politički izniman, služi kao paradigmatna metafora bokeškog stradanja i identitetske dosljednosti.

Večer u Svetom Križu Začretju upotpunjena je snažnom monodramom **Joška Ševe** „Govorite li hrvatski?“.

U Matici hrvatskoj u Zagrebu, 17. studenoga, na temu „Hrvatski prinosi književnosti i kulturi Bosne i Hercegovine“, koju su vodili **Đuro Vidmarović** i Stjepan Šešelj, govorilo se o jeziku, identitetu, pripadnosti te trajnoj prisutnosti autora iz Bosne i Hercegovine u hrvatskome kulturnom prostoru. U ime Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske obratio se dr. sc. **Milan Bošnjak**, savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine, kao i **Zdeslav Milas**, ravnatelj Hrvatske matice iseljenika. Zaključeno je kako je stalna povezanost domovinskih i iseljenih autora temelj očuvanja i cjelovitog razvoja hrvatske književnosti.

Hrvatska kulturna zaklada organizator je Festivala, uz potporu Društva hrvatskih književnika, Matice hrvatske te Hrvatske matice iseljenika, kao i Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

Svjetski festival hrvatske književnosti i ove godine održan je u znaku Dana sjećanja na žrtve Vukovara i Škabrnje u Domovinskom ratu, 18. studenoga, odajući time počast stradalima i čuvajući trajno sjećanje na njihovu žrtvu ■

ČUVANJE IDENTITETA UZ PISANU RIJEČ

Ovaj dvobroj „Kotorskoga zbornika“ nastavlja koncepciju prvoga izdanja: od povijesnih tema, preko jezikoslovlja, umjetnosti i arhitekture, do prikaza, osvrti koje obrađuju znanstvenici i istraživači iz Hrvatske i Crne Gore. Time se ne samo promovira baština hrvatske zajednice u Crnoj Gori, već se i jača suradnja istraživača naših dviju država

Tekst: Jasmina Bajo
Foto: Haris Mekić

Ogranak Matice hrvatske u Boki kotorskoj, u sklopu programa proslave Dana općine Kotor, organizirao je 22. studenoga 2025. u crkvi svetoga Duha predstavljanje novoga broja Kotorskoga zbornika – časopisa za promociju kulturne, povijesne i prirodne baštine Boke kotorske. Pred brojnom publikom govorile su: **Vesna Čučić**, **Jasminka Grgurević**, **Marija Mihaliček** i **Jasmina Bajo**, koja je pročitala i opširni osvrt **Slavka Dabinovića**.

Predsjednica Ogranaka Matice hrvatske u Boki, povjesničarka umjetnosti **Marija Mihaliček**, u svom obraćanju istaknula je da se „pisana riječ o Boki kotorskoj, njezinoj povijesti, kulturi, baštini i afirmaciji ljudi od pera kojima je Boka kotorska zavičaj, nalazi između korica knjiga u nakladi Ogranaka Matice hrvatske u Boki kotorskoj. Rezultat skoro osmogodišnjeg postojanja je niz izdanja s baštinskim temama: glazbene tradicije i sakralne umjetnosti (s kojom

smo utemeljili biblioteku pod nazivom 'Baština Boke'), knjiga putopisa, zbirke poezije i zbirke priča, čiji su autori Hrvati iz Boke kotorske i Crne Gore”.

Istaknula je kako se Ogranak Matice hrvatske u Boki kotorskoj pojavljuje i kao suizdavač (uz Bokeljsku mornaricu 809 iz Zagreba i Hrvatskoga pomorskog muzeja u Splitu), dopunjenog izdanja monografije „Na granici mora i neba”, autora **Željka Brguljana**. Knjiga je promovirana u Kotoru, Splitu i Dubrovniku, a na festivalu knjige „Pazi što čitaš“ u Kotoru nagrađena je za znanstveni doprinos i trajnu vrijednost. „U drugoj polovini ove godine realizirali smo dva izdanja, dvobroj 2. i 3. 'Kotorskoga zbornika', časopisa za promociju kulturne, povijesne i prirodne baštine Boke kotorske, koji večeras predstavljamo, i fotomonografiju 'Tivatski spomenar.'” Posebno je zahvalila Središnjem državnom uredu za Hrvate izvan Republike Hrvatske na potpori.

Jasmina Bajo istaknula je da su članovi redakcije „Kotorskoga zbornika” **Lovorka Čoralić**, Vesna Čučić, Slavko Dabinović, Jasminka Grgurević te glavna urednica Marija Mihaliček, uz grafički dizajn **Željka Ninkova** i tisak Biro Konto iz Herceg Novog. Naglasila je da „ovaj dvobroj nastavlja koncepciju prvog izdanja: od povijesnih tema, preko jezikoslovlja, umjetnosti i arhitekture, do prikaza, osvrti koje obrađuju znanstvenici i istraživači iz Hrvatske i Crne Gore. Time se ne samo promovira baština hrvatske zajednice u Crnoj Gori, već se i jača suradnja istraživača naših dviju država. Prvi broj Zbornika nagrađen je Zlatnom

poveljom Matice hrvatske, što nam je poticaj da nastavimo s istim entuzijazmom i predanošću”.

Radove autora iz Crne Gore kotorskoj publici predstavila je Vesna Čučić. Na početku je istaknula da je „dvobroj nadišao 300 stranica, brojimo 11 znanstveno-stručnih radova, u rubrici 'Prikaz i osvrti' imamo 5 priloga, a u bloku 'In memoriam' dva”.

Zbornik otvara rad **Zorice Čubrović** „Fragment stranice ciborija s natpisom (n)IKIFORIS N (...)”, u kome je autorica analizom mjernih fragmenata ovog ciborija uspjela u cjelini sagledati njegovu stranicu i nakon temeljitih ispitivanja zaključila je da je ovaj fragment dio šestostranoga krstioničkog ciborija. Sličnost s onim ranoromaničkim u katedrali svetoga Tripuna samo dokazuje mogućnost da je krstionički ciborij bio u istoj crkvi.

Don Robert Tonsati piše o „Zapisu Anke Gregov (rođ. Perugini) o ženidbenim običajima u Škaljarima“ u kome osim o ženidbenim običajima u Škaljarima prije Prvoga svjetskog rata ovaj dragocjen spis donosi podatke o običajima pred vjenčanje (vrijeme udvaranja, dogovor oko zaruka, tijekom svadbe, pjesme, pučka praznovjerja i magijske apotropijske radnje, o odijevanju i ukrasima). Uza sav trud da pronađe cjelovit i detaljan zapis o ženidbi u Škaljarima, kao i izvornik ovom rukopisu, autor nije uspio, pa je zaključio da je objavljivanje ovog teksta vrlo značajno.

Tatjana Koprivica u radu „Iz epistolarnе ostavštine Ivana Meštrovića i don Nike Lukovića“ donosi nam prijepis 16 pisama, od kojih 13 neobjavljenih, iz kojih saznajemo motive

i okolnosti postavljanja **Meštovićevih** skulptura na Prčanju: biste **Josipa Jurja Strossmayera**, **Petra II. Petrovića Njegoša** ispred crkve Rođenja Blažene Djevice Marije i poprsje **Ruđera Boškovića** u crkvi. U korespondenciji se spominju i mnoge osobe iz javnoga i kulturnoga života toga doba.

Rad **Željka Starčevića** „Austrougarski spomenici središnjeg dijela masiva Orjena“ donosi opise i podatke, a i fotografsku dokumentaciju šest austrougarskih spomenika na središnjem dijelu masiva Orjena, koji su postavljeni u razdoblju od tridesetak godina krajem 19. stoljeća. Autor daje povijesnu sliku potrebnu kako bi se bolje shvatili razlozi njihova postavljanja baš na tome mjestu.

Jaminka Grgurević u radu „Slike Cate Dujšin Ribar iz kuta restauratora“ razmatra konzervatorske mjere koje su napravljene na slikama u fundusu Galerije solidarnosti u Kotoru, koje je slikarica tijekom 1980-ih poklonila Kotoru. Ima 19 slika koje su rađene u kobiniranim tehnikama na platnu, kartonu, lesonitu, papiru. Grgurević detaljno predlaže kako sačuvati Catine slike iz donacije sa stajališta restauratora, prezentirati i vrednovati, posebice njezine slike u Kotoru.

Marija Mihaliček je za svoj rad „Članovi MH u Boki kotorskoj od 19. stoljeća do Drugoga svjetskog rata (II. dio)“ koristila podatke iz godišnjih izvještaja Matice hrvatske. Ona prati članstvo Matice hrvatske u Kotoru i drugim mjestima Boke i osvrće se na ugledne Bokelje članove Matice hrvatske. Prema spomenutim izvještajima, najbrojniji članovi Matice hrvatske u Boki bili su gimnazijalci, studenti, pomorski kapetani, posjednici, odvjetnici, liječnici, ljekari, načelnici, činovnici te zanatlije.

U bloku „Prikazi i osvrti“ **Snežana Pejović** predstavila je zbornik „Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima; Zbornik dokumenata od najstarije sačuvanih do danas“, dok je Jasmina Bajo dala prikaz manifestacije „Dani Mula“. Slavko Dabinović donosi osvrt na knjigu **Antona Sbutege** „Bokeljska mornarica – nematerijalna kulturna baština čovječanstva“, a **Maja Marović** predstavila je projekt „Razgovarali smo o baštini“ koji je realiziran u sklopu projekta istraživanja i valorizacije tivatske baštine uz podršku Turističke organizacije općine Tivat. **Danka Radić** pisala je o monografiji „Arhitekt ing. Josip Slade-Šilović, korifej Narodnog preporoda u Trogiru“, budvanskog arhitekta **Slobodana Mitrovića**. U rubrici „In memoriam“ su tekstovi posvećeni **prof. dr. Gracijeli Čulić** i **dr. Editi Starović**.

Slavko Dabinović i Jasminka Grgurević predstavili su radove autora iz Hrvatske. Dabinović piše da rad dr. Lovorke Čoralic s naslovom „Odjeci Morejskoga rata na području Boke kotorske (1684. – 1699.)“ tretira događaje na području Boke u vrijeme Morejskoga rata i ističe važnost osvajanja Herceg Novog i obalnog područja do Risna i spajanja cjelokupnoga bokeljskog prostora u jedinstven mletački posjed.

Članak samostalnoga istraživača **Željka Brguljana** „Jedna bokeljska crkvice u arhivskim izvorima – rezultati istraživanja Sv. Ivana u Prčanju“ upoznaje nas s jednom od najstarijih sakralnih građevina u Boki kotorskoj. Autor u 11 poglavlja nastoji rekonstruirati postojanje ove crkvice u razdoblju od osam stoljeća, koristeći pronađene isprave i oporuke od početka 13. stoljeća.

Jasminka Grgurević započinje slikovito svoje izlaganje: „Rezultati znanstvenih i stručnih istraživanja, prilozi o zaštiti, promociji i valorizaciji bokeške baštine, našli su se među već prepoznatljivim plavim koricama na kojima se nazire kotorska katedrala, ispred koje je postrojen odred Bokeljske mornarice i na kojima je, kao pečat, utisnuta predstava svetoga Tripuna.”

Predstavljajući rad Vesne Čučić „Put oko svijeta (1852. – 1859.) kapetana Ive Visina prema bečkome rukopisu” Grgurević ističe da nas autorica vodi na putovanje oko svijeta brikom

Splendido. Rad donosi: faksimil rukopisa, prijepis rukopisa, prijevod rukopisa na hrvatski jezik i autoričin prilog pod naslovom „O putovanju Ive Visina”. Grgurević, između ostalog, naglašava opis likovnih vrijednosti dokumenta, njegovih korica presvučenih crvenim baršunom i ukrašenim zlatnim ornamentom, historicističkih dekoracija stranica izvedenih zlatotiskom i tehnikom akvarela te predstavu brika Splendido prikazanog u tehnici akvarela u trenutku dok uplovljava u tršćansku luku. Autor dekoracija i, prema autoričinu mišljenju, slike broda je austrijski slikar **Albert Rieger** (1834. – 1905.).

Grgurević ističe da **Domagoj Vidović** u radu „Peraški dijalekt Tome Brajkovića na razmeđu kroatistike i montenegristike” iznosi povijesno-jezične činjenice koje upućuju na pripadnost peraškoga govora hrvatskome jezičkom prostoru. Rad donosi faksimil studije „Peraški dijalekt” (1892. – 1893.) autora **Tome Brajkovića** objavljene 1893. godine u Zagrebu. Autor se u radu usmjerava na poveznice koje postoje između peraškoga govora i njemu bliskih hrvatskih govora ne zanemarujući činjenicu da peraški govor ima puno srodnih ili zajedničkih značajki s crnogorskim govorima, zaključujući postavkom da se peraški govor „ne može proučavati izvan hrvatske matice kojoj dijalektološki, kulturološki i sociolingvistički pripada”.

Vesna Čučić uz čestitke predsjednici ogranka Matice hrvatske u Boki kotorskoj zaključuje da su „radovi objavljeni u ovoj publikaciji ne samo raznoliki, već su i kvalitetni i zanimljivi i struci i čitateljima željnima novih znanja”, dok je Jasminka Grgurević na kraju također čestitala predsjednici Mihaliček i ogranku Matice hrvatske u Boki kotorskoj „na još jednom pothvatu sa željom da i u budućnosti nastave s uspostavljanjem dijaloga na polju istraživanja, zaštite, promocije i valorizacije bokeške baštine, kao i uspostavljanju veza s prostorima u kojima ova

baština nalazi svoja uporišta” ■

SVETIŠTE KOJE JE OBLIKOVALO ZAJEDNICU

„S ljubavlju i zahvalnošću posvećujem ove retke mojim kolegama, prethodnicima u župničkoj službi, kao i dragim župljanima koji su mi bili snažan oslonac u službi”, napisao je don Robert Tonsati, autor i donedavni muljanski župnik

Tekst: Nikola Dončić

Foto: Stevan Kordić, Nenad Mandić, don Robert Tonsati, Nikola Dončić

Knjiga „Mali vodič kroz povijesnu i umjetničku baštinu – Svetište bl. Gracije iz Mula”, koju potpisuje **don Robert Tonsati**, najnoviji je dragocjeni prilog kulturnoj memoriji Boke kotorske. Ova publikacija izraz je duboke posvećenosti jednome mjestu, njegovim ljudima i duhovnoj baštini koju čuvaju.

Vodič na pristupačan te znanstveno pouzdan način otkriva slojevitu priču o blaženiku, župi i ljudima koji su joj dali pečat. Don Tonsati, donedavni muljanski župnik, u predgovoru priznaje da su ga mnogi hodočasnici ponovno podsjećali na posebnost crkve i mjesta.

„Mnogo sam puta osobno čuo svjedočanstva hodočasnika kako ih se crkva posebno dojmila. Razlog tomu zacijelo leži u prisutnosti svetačkih moći pred kojima su izliveno nebrojene molitve prošnje i zahvale, ali i činjenici da je sama crkva, veoma skladna građevina, plod dugogodišnjega mukotrpnog odricanja pobožnih župljana.”

Upravo u toj jednostavnoj i ne-nametljivoj svetosti leži privlačnost ovoga predgrađa Kotora.

Muo, naselje koje se prvi put spominje u 13. stoljeću, spoj je ribarskoga znoja i duhovnih težnji. Između mora i Vrmca, siromaštva i ustrajno-

sti, izrastao je njegov identitet. Iz tog mjesta potekao je i **Pavao Krilović**, budući blaženi Gracija, ribar i mornar koji će kročiti prema augustinskome samostanu na brdu Ortone i životu posvećenome pokori, molitvi i služenju.

Priče o njegovu mističnome iskustvu, njegovoj ulozi mirotvorca u Padovi, čudu bunara na otočiću Svetoga Kristofora od Mira i nebrojenim uslišanijima učinile su ga jednim od najomiljenijih blaženika Boke. Štovanje mu je započelo odmah nakon smrti 1508., a tijekom stoljeća se samo produbljivalo.

Godina 1810. ostaje upisana kao prijelomna. Tijelo blaženoga Gracije preneseno je iz Venecije u rodni Muo, u vrijeme kad je župa bila siromašna, a stara crkva teško pristupačna i dotrajala. Dolazak blaženikova tijela potaknuo je duhovnu obnovu: hodočašća su porasla, a mještani su u novom zanosu počeli prikupljati sredstva za gradnju nove crkve.

Don Tonsati ističe kako je današnja župna crkva „plod dugogodišnjega mukotrpnog odricanja pobožnih župljana”. U toj rečenici sažeta je čitava povijest Mula - skromnost kao temelj, žrtva kao gradivo.

Nova crkva, dovršena 1864. godine, postala je ne samo liturgijsko nego i identitetsko središte mjesta. Svečanost posvete, predvođena biskupom **Markom Kalođerom** i skadarskim biskupom **Karlom Poetonom**, ostat će zapamćena kao dan kad je crkva zasjala u punome sjaju – uza zastave, baklje, procesiju barkama i pjesmu.

Kad je 1889. Sveta Stolica potvrdila kult blaženoga Gracije, Boka je živjela trenutak zajedničkoga ponosa. Vijest je objavljena u svim župama u isti sat – pothvat kakav je danas teško i zamisliti bez televizije i interneta. Proslava koja je uslijedila iduće godine bio je jedan od najvećih crkvenih događaja u Zaljevu toga vremena.

Iz tog razdoblja potječe i poznato „čudo palombića”, nezapamćeni ribarski ulov koji je protumačen kao znak blaženikove blizine. Zavjetna palamida i danas stoji na oltaru, kao podsjetnik na vrijeme kad je čitavo mjesto disalo zajedno.

Spomenuta proslava beatifikacije, spominje se u vodiču, ostavila je neizbrisiv trag u duhovnoj i glazbenoj povijesti Mula.

Orgulje **Domenica Moscatellija** iz 1784., franjevac **Konrad Ebert** koji je mlade poučavao glazbi i na poslijetku Hrvatsko pjevačko društvo „Zvonimir” iz 1899. – sve to čini jedinstveni kulturni mozaik. Muo je tako postao

jedno od rijetkih mjesta u Boki s orkestrom i višeglasnim zborom koji je mogao izvoditi i najzahtjevnije liturgijske partiture.

Ovaj svojevrsan kulturno-povijesni vodič don Tonsati posvećuje onima koji su je i učinili mogućom.

„S ljubavlju i zahvalnošću posvećujem ove retke mojim kolegama, prethodnicima u župničkoj službi, kao i dragim župljanima koji su mi bili snažan oslonac u službi”, napisao je donedavni župnik.

Iako su vremena velikih muljanskih proslava odavno prošla, a broj župljana se uvelike smanjio, vrijedno je čuvati spomen na njih, a vjerujem da će, zaključuje don Tonsati, vodič jednako tako biti i lijepa uspomena na posjet svetištu.

Upravo u toj posveti prepoznaje se snaga župe koja, unatoč svim mijenama vremena, ostaje vjerna svome blaženiku, svojoj povijesti i svome imenu.

Knjiga stoga nije samo vodič kroz baštinu, već i most prema generacijama koje dolaze, poziv da se u tišini muljanske crkve, pred blaženim Gracijom, otkrije iznimna svetost.

„Mali vodič kroz povijesnu i umjetničku baštinu – Svetište bl. Gracije iz Mula” obuhvaća 72 stranice bogato opremljenog materijala, uključujući povijesne tekstove, arhivske izvore, fotografije i dokumentarnu građu. Izdanje je pripremljeno uz visoke uredničke standarde, što se vidi iz jasno oblikovanih poglavlja i preciznoga vizualnog identiteta.

Osim don Robert Tonsatija, autora i dugogodišnjeg istraživača baštine svetišta, knjigu „potpisuje” i dizajner **Željko Ninkov**, koji je ponudio čisto, pregledno i suvremeno grafičko rješenje. Lekturu je uradila **Ana Milovan**, fotografije **Stevan Kordić**, **Nenad Mandić** te Robert Tonsati, a korišten je i fotomaterijal arhiva Župe Muo i Pomorskog muzeja Kotor. Nakladnik je NIP Gospa od Škrpjela, a izdavač **don Srećko Majić** ■

RADOJKA ABRAMOVIĆ I MILJAN ŽIVKOVIĆ

SAKRALNA DJELA LIKOVNIH UMJETNIKA
XX I XXI VIJEKA U CRKVAMA BOKE KOTORSKE
(KOTOR, ŠKALJARI, DOBROTA, MUO, PRČANJ, PERAST)

MONOGRAFIJA KOJA NIJE KATALOG, VEĆ INTERPRETACIJA

„U suvremenoj sakralnoj umjetnosti glavni protagonisti su Bog kao začetnik Univerzuma, umjetnik kao vjernik — stvaralac i crkva kao spona, mjesto okupljanja vjernika...”

Tekst: Miljan Živković

Foto: Nenad Mandić

U kulturnom pejzažu Boke kotorske pojavio se 2025. godine značajan prinos valorizaciji njezina savremenoga likovnog i duhovnog nasljeđa — monografija „Sakralna djela likovnih umjetnika XX i XXI vijeka u crkvama Boke Kotorske (Kotor, Škaljari, Dobrota, Muo, Prčanj, Perast)”, autorski rad historičara umjetnosti Radojke Abramović i Miljana Živkovića.

Djelo, objavljeno u izdanju Pomorskog muzeja Crne Gore, predstavlja prvi pokušaj da se sakralna umjetnost 20. i 21. stoljeća u Boki objedini i sagleda u jednoj cjelovitoj, stručno zasnovanoj publikaciji.

Autori su pristupili temi s dubokim poštovanjem prema prostoru i njegovu duhovnom nasljeđu. Radojka Abramović istaknula je na promociji: „U suvremenoj sakralnoj umjetnosti glavni protagonisti su Bog kao začetnik Univerzuma, umjetnik kao vjernik — stvaralac i crkva kao spona, mjesto okupljanja vjernika... glazbenih izvedbi, likovnog programa oslikanog po zidovima crkve.” Takvim pristupom ona je naglasila razumijevanje sakralne umjetnosti kao žive komunikacije između čovjeka i prostora vjere, a ne samo kao vizualnog artefakta. Usporedno s tim, Abramović podsjeća da su se „postulati umjetnosti mijenjali tijekom stoljeća... od realističkih i klasičnih, do naturalističkih, nadrealističkih, ekspresionističkih i simboličnih likovnih formi”, te da je sve te forme Boka znala prihvatiti i utkati u svoje crkvene interijere, čuvajući otvorenost prema suvremenosti.

Miljan Živković naglasio je na promociji simboličku dubinu ovoga rada, ističući da su autori, sistematizujući brojna razasuta djela, „upalili svojevrstu luč neprolaznosti, utisnuvši ovim predjelima žig iznimnosti” i otvarajući „nepregledna prostranstva inspiracije i pogleda u izvanvremenski opseg duhovnosti koja se pretiče u likovni izraz”. Time on jasno ističe da monografija nije puki katalog, već interpretacija sakralne umjetnosti kao produženja duhovnog života zajednice.

Knjiga sadrži detaljan i slikom bogato opremljen pregled djela koja krase bokeljske crkve: od oltara, mozaika i portalnih skulptura, do skromnijih, ali jednako značajnih

umjetničkih intervencija. Među posebno istaknutim primjerima nalaze se skulptorska vrata u crkvi svete Marije od Rijeke — tzv. crkvi blažene Ozane — koja obuhvaćaju 24 metope iz života zaštitnice Kotora; zatim sarkofag blažene Ozane, djelo hrvatskoga kipara Antuna Augustinčića te mozaik u crkvi svetoga Eustahija u Dobroti, rad istaknutoga hrvatskog slikara i grafičara Ede Murtića, jednog od najpoznatijih predstavnika apstraktnog ekspresionizma. Ti primjeri jasno pokazuju da Boka kotorska nije bila samo „čuvar starine”, nego i prostor otvoren prema suvremenim umjetničkim tokovima, suradnjama i stilskim eksperimentima.

Velika vrijednost monografije leži u tome što prvi put objedinjeno dokumentira djela nastala u rasponu od početka 20. stoljeća do današnjih dana, dostupna u crkvama Kotora, Škaljara, Dobrote, Mula, Prčanja i Perasta. Time se pridonosi očuvanju sjećanja na umjetnike i njihovo djelovanje, ali i na same sakralne prostore, od kojih su mnogi često izvan širega javnog fokusa. Brojni radovi, koji u pojedinačnim crkvama možda ostaju nepoznati svijetu, u ovoj knjizi dobivaju mjesto i interpretaciju koju zaslužuju.

Monografija ima istodobno znanstvenu, dokumentarnu, pedagošku i simboličku vrijednost. Kao referentno djelo, otvara vrata novim istraživanjima u području suvremene sakralne umjetnosti Crne Gore. Kao vizualni i narativni prikaz, ona je dostupna i široj publici. A kao kulturni čin, upućuje na važnost daljnjeg očuvanja sakralnih prostora i umjetničkih ostvarenja koja svjedoče o kontinuitetu duhovnog i identitetskog života Boke.

Knjiga Radojke Abramović i Miljana Živkovića tako postaje svojevrstni most između epoha, umjetničkih pravaca i duhovnih tradicija. U vremenu brzih promjena i čestog zaborava, ona podsjeća da umjetnost, stvorena u prostoru vjere, nosi i estetsku i duhovnu vrijednost, ali i dragocjeno svjedočanstvo o životu zajednice.

U tom smislu, ova monografija predstavlja zaista nezaobilazno štivo za sve koji prate razvoj umjetnosti i kulture Boke kotorske ■

GDJE SVAKA RIJEČ MIRIŠE NA MORE I STARU BUTIGU

„Njene riječi nama su i putokaz da špigete naših sjećanja nikad ne budu zagropane, već stalno odvezane, kao ove njene, na koricama knjige lentrane kako bi i u našim srcima naša sjećanja imala sigurno mjesto za čuvanje”

Tekst: mr. Vesna Vičević
Foto: Radio Kotor

Ova Dubravkina i naša „Štorija na špigete” od prve do zadnje riječi budi u nama nostalgiju za onim Kotorom koji lagano nestaje u našoj stvarnosti, a libar ga nastoji u sjećanje vratiti i barem to sjećanje od zaborava zaštititi. Trideset priča on ima, svaka je za sebe cjelina, a sve zajedno skladno su povezane i čine sentimentalni roman o

Kotoru jednog doba što je pasalo, ali ipak zapamćeno ostalo i obnovilo želju za bar sličnu budućnost njegovu.

Ljepota opisa njenih sjećanja, ali i naših probuđenih, a ima nas još čija sjećanja sežu i daleko prije autoričina rođenja (kao i moje malenkosti), ostavljaju nas opčinjenim Kotorom naše mladosti i dijelom njegove ne tako davne prošlosti.

Dubravkina ljubav prema Kotoru, u svim njenim stihovima i knjigama, a u ovoj, njenim vlastitim sjećanjima oblikovanoj, obojila je ljepotu njenog pera tako da ovaj libar nema samo status literarnoga memoarskog tipa djela. On sadrži i univerzalnu poruku kako treba njegovati kulturu sjećanja, ovdje kulturu sjećanja na naš nekadašnji Kotor, njegov jezik, ličnosti, užance, događaje... njegov mediteranski, ali unikatni i prepoznatljivi kotorski duh.

A što bi bio naš Kotor, što bismo bili mi bez Dubravkine poetske riječi, ne samo zapisane, već i one muzikom, od naših vrsnih muzičara komponovane, od klapa i solista pjevane i na svim kotorskim feštama izvođene, čime su ljepota Grada i ta unikatna duhovnost dopunjavane i čuvane.

Njene riječi nama su i putokaz da špigete naših sjećanja nikad ne budu zagropane, već stalno odvezane, kao ove njene, na koricama knjige lentrane kako bi i u našim srcima naša sjećanja imala sigurno mjesto za čuvanje.

Jer, jesu naš Kotor i njegove zidine i svjetski i njihove materijalne vrijednosti jesu, ili bi bar trebalo da zaštićene budu. Ali što je materija bez duha? Svaki kamen ovdje od zidina ili zdanja Grada i svaka kap mora svoju priču ima, a dio tih priča su i sami žitelji njegovi u njih utisnuli, a oni ih zauzvrat štitili i opstanak obezbjeđivali. I to su stoljećima kamen, more i žitelji razmjenjivali i tako prepoznatljivi duh kotorski stvarali i stvorili.

Sadašnjim žiteljima to je kao na gvantijeru dato, pa s njihovom vidnom kreativnošću i ljubavi prema Kotoru i s Dubravkinim ukupnim djelom i ovim zapisanim sjećanjima, taj duh sasvim izvjesnu mogućnost ima da trajno ostane sačuvan i nastavljan.

Veliki Anatole François davno je rekao: „Slatko je sjećati se. Noćna tišina izaziva ih. Njena mirnoća pripitomljava duhove... da bi došli i šaputali na uho njihovim živim prijateljima...”

I upravo tako: moćne Dubravkine riječi njenih sjećanja i kotorskih štorija, koje nam je na uho tiho šapnula i u našoj mašti pozvala i dozvala da prodeflaju pred nama, kao na bini pozorišta starog našeg, od kojega ni glumaca ni sale već odavno nema, sve te ličnosti koje su posebnim kolurom tadašnji Kotor opiturala, a od Dubravke u ovom libru, kotorskim riječima, njenim lirskim perom i s ljubavlju opisane. I neko će taj defile na toj zamišljenoj sceni vidjeti, neko u kadrovima zamišljenog filma kao da ga omiljeni **Vlado Paljušić** u starom kinu pušta. I evo, pred nama su: meštrica od jezika, posebna i nezaboravna profesorica **Vesna Lipovac-Radulović**, koja je svojim djelom trajni stručni temelj bokeškom jeziku dala; profesorica **Gracijela Čulić**, koja je taj jezik i tradiciju kotorskog duha na svim poljima stručno obrađivala, svakodnevno ga živjela i na feštama kotorskim

prenosila; **dr. Miloš Milošević**, naučnik renesansnog tipa, svestran, savremen i tradicionalan u isto vrijeme, koji je svojim ogromnim znanjem istorijski stub, na dokumentima zidan, za trajanje Kotora ostavio; **dr. Rajko Vujičić**, koji je svojim djelima umjetničku baštinu Kotora ne samo stručno obradio, već i u srcu iskreno tu ljepotu i mediteranski duh širio i živio; tu je, od svih nas, duboko poštovan i iskreno voljen, vrsni svećenik i u isto vrijeme naš narodni, kotorski čovjek, mladima i starima znan i drag, plemeniti naš **don Anton-Tonči Belan**; tu je i pravi kotorski boem, i pisac, i pjesnik i pitur, neponovljivi **Jovo Abramović**, iliti **Đoto Koterski**, čije slike Kotora u ram ne mogu stati, kičicom srca vođene, mnogo su dublje i šire od platna na kojemu su naslikane.

Na toj bini Dubravkinih sjećanja i naših moraju se pojaviti u dekoru i bar neke kotorske butige, jedna poznatija od druge, pune raznovrsne robe, zbog koje se iz obližnjih gradova za kupovinu u Kotor dolazilo i u njima ličnosti, sposobni meštri i meštrice, koji su ih tako poznatim učinili: butige za robu na metre, kod **dvije Danice** i kod **Šjor Luke**, gdje je bilo robe za muške veštite, za vešte od krote i mezo luto i one svih kolura za kotorske šinjore i šinjorine; svega kod **Milice od staklarije** i u galanteriju kod vesele, za maškare uvijek spremne, nezaboravne, **šjore Ivke**; tu je i poznata nadaleko **Ćenina** butiga od parfume-

rije, gdje nikad nije moglo falit ni jedan kolur od karmina i niti jedan od tadašnjih postojećih mušca Revdora, Šanuar, Pokošenog sijena (kijih se dobro i moja malenkost sjeća) i ostalih za ljepotu Kotoranki potrepština, koje je uvijek šesna i intonana Čena uspješno nabavljala; za ošišat se, muški su odili kod **šjor Koka**, a šinjore, za opiturat i onudlat kosu, u salon kod **šjore Side** i kasnije kod naše omiljene **Marije**, čije spretnne ruke, za uljepšat Kotoranke i Kotorane, i danas, oko frizura rabotaju; za popraviti orolođo, tu je butiga **Uzmijanija** ili **Homena** bila, za šjolat creve, kod **Nika Zlatnoga**, kupit bocun vina kod **Barćota** ili **Iva Konavljanina**, i omiljena Kotoranima butiga tu je, za kupit cukara, škuroga brašna, dva-tri kruga koromana, bar tri kvarta šupiota, a bar deset deka čuvene mortadele tanko nožem fetane, a sve u škartoc ili u pak-papir zamotane, kod nezaboravnog, veselog, govornog, svima dragog šjor **Mima Porćelija**, u čiju butigu ući bio je i gušt i fešta za svakog Kotoranina.

I posebno, evo se pred nama prezentaju i oni izvanredni, maštoviti, spretni meštri od maskenbala, karnevala i raznih fešta, kao i oni meštri od škerca, čakula i brontulanja, špičaškandali bez kojih ne bi bila ono što je, vesela, razdragana i uz pjesmu svaka kotorska fešta, kao ni, u doba karnevala, čuveni kotorski list „Karampana”.

A kulise na bini ove naše u mašti predstave, od slika su hotela Slavije, vile Firence, tri zgrade Špadole, gdje je i moja malenkost nekad živjela i škaljarskim trešorelama ih zvala, stare kafane Dojmi i hotela Fjord, kojih već odavno više nema, kao ni butiga u prizemljima kotorskih zdanja, ali su u sjećanjima Dubravkinim i našim i ponekoj fotografiji ostale. I još mnogo, mnogo detalja bilo bi od Kotora grada, i mnoge, mnoge ličnosti što su u libar Dubravkin s ljubavlju pomenu te i opisane, ali ne mogu se sad baš sve pred nama pojaviti i mencovane biti.

Jer, libar je tu. Da se u jednom dahu pročita, a zatim da se za svoju dušu češće čita, ali i da se iz njega podučite mladi, što mobilni iz ruku ne puštaju, pa da znaju one važne štorije o svetome Tripunu, kandelori, o blaženoj Ozani, o Madonini našoj Gospi od zdravlja na San Đovaniju, o Mornarici i Gradskoj muzici, o markatu, Vratima od Šuranja, Karampani i još mnogim drugim draguljima. Jer, iako novim tehnologijama vladaju, bez vladanja zapisanim štorijama, bez znanja, sjećanja i osjećanja, njihova duhovna vezanost za Kotor, čak i korištenjem umjetne inteligencije, mogla bi biti zaboravljena.

Da se to ne desi, ni njima ni nama, ova Dubravkina sjećanja, kao i ono što je dosad pisala, a pjesničkom je dušom sve napisala, poezijom koja iz cijelog njenog bića izvire, jer

je od pjesničke osjećajnosti sva sazdana, nadu daje, da zapisana biće i trajno zapamćena.

A Kotor je sam poezija. Pa pisati o njemu poetskim riječima nije nimalo lako. Ali, Dubravkina poetska riječ je lijepa i kao takva skladno je povezana s poezijom samoga Grada.

Zato, na bogatoj kolani od raznovrsnih djela-dragulja, koja su stoljećima do sada rečena i zapisana od brojnih vrtnih u Kotor zaljubljenika i u kolani nanizana Dubravkino djelo-dragulj, u toj kolani svoje sigurno mjesto ima. U kolani ljepotom svojom trajno da sija, a sadašnjim i budućim generacijama štorije i sjećanja da priča.

Verba volant, scripta manent (Riječi lete, spisi ostaju), pa će tako i s Dubravkinim djelom i ovim „Štorijama na špigete” biti. Špigete su odvezane, štorijama nema kraja, dok o našem Kotoru naša Dubravka piše i budna sanja.

Zato tebi, Dubravka, morska i lovčenska vilo, što Kotor i Crnu Goru u srcu nosiš i što svoju poetsku riječ s ljubavlju im poklanjaš, u ime prisutnih i ostalih Kotorana i svih tvojih poštovaoca i čitaoca, i u moje vlastito ime, iskreno upućujem jedno veliko bravo i hvala!

Piši i dalje za svoju bez granica pjesničku dušu, za tvoj i naš voljeni Kotor, za nas, tvoje vjerne čitaoce, koji te poštuju, uvažavaju i s velikim zadovoljstvom čitaju ■

NOVA KNJIGA DUBRAVKE JOVANOVIĆ ODUŠEVILA KOTORANE

Promocija nove, devete knjige pjesnikinje **Dubravke Jovanović** „Štorija na špigete” održana je 31. listopada u koncertnoj dvorani Muzičke škole „Vida Matijan”.

Izdavač knjige „Štorija na špigete” je Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske i nevladina organizacija „Hrvatski libar”, na čelu s **Dijanom Milošević**. Urednik je **Slavko Mandić**, a knjiga je tiskana u tiskari „Obod” na Cetinju. O knjizi su govorile kulturologinje **mr. Nela Savković Vukčević** i **mr. Vesna Vičević**.

Moderatorica programa bila je **Dolores Bonić Fabian**. U glazbenome dijelu programa nastupile su **Tamara Makica Jovičević** (klavir), **Nevila Klakor** (violina), kao i klape „Bisernice Boke” i „Gašler”.

Dubravka Jovanović rođena je u Kotoru. Do sada je objavila zbirke pjesama „Dijalog postanka” (1991.), „Kamenom cvat” (1994.), „Na šotani bokeljske otmenosti” (2007.), „Boka plavo čuti” (1995.) s pjesnicima **Milanom S. Kosovićem**, **Nadeždom Pavlović**, **Branislavom Cvetković Vitić** i **Branislavom Bojić**, „Iza koltrine” (2013.), „Ponatpeti” (2016.), „Đir zapatanim proljećem” (2020.), „Kandela od Boke” (2024.). Zastupljena je i u antologiji pjesama o vodi „Lirika vode”. Autorica je brojnih eseja, reportaža i tekstova iz kulture i književnosti.

Dobitnica je Nagrade grada Kotora „21. novembar”, kao i više književnih nagrada u SFRJ i Crnoj Gori.

Jasmina Bajo

DVA ZBORA, JEDAN GRAD

Uz brojne spomenike kulture, o povijesti jednoga mjesta i vremena najbolje svjedoče ljudi – njihov način života, potrebe i neiscrpno stvaralaštvo. Ovo je priča o jednom drukčijem Kotoru, o gradu koji danas, u ovom obliku, možda više i ne postoji

Tekst i foto: Ilija Mlinarević

U sklopu proslave Dana općine Kotor održana je promocija publikacije „Dva hora, jedan grad – SPD Jedinstvo i CPZ Sv. Tripun u kotorskoj periodici (1932 – 1941)“, autora **Ilije Mlinarevića**.

Ova publikacija donosi priču o Kotoru iz prve polovine 20. stoljeća, ispričanu u prikazu djelovanja Srpskoga pjevačkog društva „Jedinstvo“ i Crkvenoga pjevačkog zbora „Sveti Tripun“. U 212 odabranih novinskih članaka iz Glasa Boke (1932. – 1941.) može se pratiti rad, nastupi i svakodnevica ova dva kotorska zbora.

Uz brojne spomenike kulture, o povijesti jednoga mjesta i vremena najbolje svjedoče ljudi – njihov način života, potrebe i neiscrpno stvaralaštvo. Ovo je priča o jednom drukčijem Kotoru, o gradu koji danas, u ovom obliku, možda više i ne postoji; o životu s njegovim crkvama, trgovima i ljudima koji su ga oblikovali. Priča je podjednako pravoslavna i katolička, religijska i svjetovna, profesionalna i amaterska, ali prije svega je kotorska.

Ova publikacija je arhivska građa jednog vremena, sistematizirana i kronološki uređena kako bi olakšala pristup budućim istraživačima i potaknula daljnja proučavanja bogatoga glazbenog života Kotora u 20. stoljeću.

Kotor ima glazbeu tradiciju koja seže daleko u prošlost – vjerojatno mnogo dublje od najstarijega sačuvanog dokumenta koji spominje izgradnju orgulja u katedrali svetoga Tripuna 1488. godine.

Ta stoljeća glazbenog razvoja učinili su da Kotor u prvoj polovini 20. stoljeća ima živ i raznolik glazbeni život. Iako je fokus ove publikacije na dva spomenuta zbora, potrebno je spomenuti i druge zborove i udruženja koja su djelovala u tom razdoblju, a koja se pojavljuju u objavljenim člancima: HPD *Zvonimir* (Muo), CPD *Sveti Sava* (Herceg Novi), HPD *Tomislav* (Škaljari), CPZ *Sveti Jeronim* (Herceg Novi), *Gradska muzika* (Kotor), *Seoska glazba* (Škaljari), PD *Jadran* (Tivat), *Orkestar Kraljevske mornarice*, DPMD *Bokelj* i dr.

Gotovo cijelo stoljeće dijeli nas od vremena kada su nastajali ovi novinski zapisi – i to kakvo stoljeće! Za tadašnje aktere bilo je to razdoblje relativnog mira nakon Velikog rata, u kojem se nije mogao naslutiti užas onog koji će tek nastupiti – Drugog svjetskog rata.

Svaki od ovih članaka može se čitati kao zasebna, samostalna priča o gradu i njegovim stanovnicima.

Objavljivanje ove publikacije obogaćuje našu spoznaju o povijesti Kotora, njegovu društvenom, kulturnom i glazbenom životu, te tako postaje zajedničko dobro današnjice.

Uz djelovanje SPD-a „Jedinstvo“ i CPZ-a „Sveti Tripun“ može se pomno i detaljno pratiti puls gradskog života tijekom tridesetih godina 20. stoljeća.

Proslave Tripundana, Savindana, Božića, Uskrsa i drugih vjerskih blagdana bile su nezamislive bez njih. Posebno se ističu obilježavanja Svete Cecilije (zaštitnice glazbenika), Blažene Ozane, Bogojavljenja, Svetog Ante, Vidovdana, Petrovdana... Sva ova slavlja nerijetko su se završavala u kafani „Dojmi“, gdje su „Jedinstvo“ i „Sveti Tripun“ održavali koncerte, a veselja bi trajala „do kasnih sati“.

Osim na crkvenim svečanostima, bili su nezaobilazni sudionici brojnih koncerata i akademija sa svjetovnim programom. Njihov repertoar bio je raznolik, ali uvijek ozbiljan i umjetnički vrijedan.

Multietničnost i multikonfesionalnost u Kotoru tog doba nije bila samo puka ideja ili težnja ka suživotu – bila je jedini poznati i prirodni način postojanja, duh koji se zadržao sve do dana današnjeg.

U ovoj publikaciji nalaze se skenirani originalni članci iz *Glasa Boke*, od kojih je manji broj skraćeni isključivo zbog praktičnih i tehničkih razloga. Uz neke od njih dani su citati koji naglašavaju važne događaje, kao i QR kodovi koji vode do glazbenih zapisa s repertoara „Jedinstva“ i „Svetog Tripuna“.

Izdavanje ove publikacije sufinancirala je Općina Kotor u sklopu Javnog poziva za projekte iz područja individualnoga kulturnog stvaralaštva za 2024. godinu, uz podršku ostalih sponzora.

Dizajn publikacije potpisuje **Jovana Mračević**, a korica **Iva Marković**.

Uz autore, na promociji su sudjelovali **Petar Bukilica**, potpredsjednik SPD-a „Jedinstvo“, kao i **Dijana Đurašković** koja je pročitala govor **Slavka Dabinovića**, dugogodišnjeg člana CPZ-a „Sv. Tripun“ ■

DVA HORA, JEDAN GRAD

SPD „Jedinstvo“ i
CPZ „Sveti Tripun“
u kotorskoj periodici
(1932-1941)

Ilija Mlinarević

Kotor, 2025.

Jm

DUBROVNIK ZA HRVATE BOKE I CRNE GORE

Glavni cilj koncerta bio je humanitarnog karaktera – prikupljanje novčanih sredstava za pomoć bolesnim, starijim i siromašnim pripadnicima hrvatskoga korpusa u Crnoj Gori

Tekst: Hrvatsko građansko društvo Crne Gore
Foto: Haris Mekić

Dobrotvorni koncert za Hrvate Boke i Crne Gore održan je u Dubrovniku, 16. studenoga, u Kazalištu Marina Držića.

Na koncertu su bez naknade nastupile klape Amfora, Kaše i Ragusa te Folklorni ansambl „Lindó“. Recitiranjem poezije bokeljskih pjesnika koncertu se pridružio, također volonterski, **Maro Martinović**, kao i moderatorica programa **Nila Miličić Vukosavić**.

Glavni cilj koncerta bio je humanitarnog karaktera – prikupljanje novčanih sredstava za pomoć bolesnim, starijim i siromašnim pripadnicima hrvatskoga korpusa u Crnoj Gori.

Tijekom večeri uručene su zahvalnice Hrvatskoga građanskog društva Gradu Dubrovniku, čija će zahvalnica naknadno biti uručena gradonačelniku **Mati Frankoviću**, koji

je bio spriječen doći te Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Zahvalnicu je u ime Hrvatskoga građanskog društva uručio predsjednik **Mirko Vičević**, a primio ju je **Nikola Dobroslavić**, predsjednik Skupštine županije, za sveukupnu pomoć Hrvatima Boke i ostalih dijelova Crne Gore.

Prigodne zahvalnice primili su i drugi zaslužni: **Maja Mozara**, **Božo Vodopija**, u čije je ime zahvalnicu preuzeo **Vicko Dragojević**, **Krunoslav Težak** te klapa Ragusa.

Donatori i pokrovitelji ovog koncerta su: Kazalište Marina Držića, Studio Rilović, HDS ZAMP, Sanitat, Vrtlar, Subreum Production i restoran „Proto“.

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore uputilo je zahvalu svim izvođačima i posjetiteljima koji su ispunili gledalište te kupnjom ulaznica i svojom prisutnošću uveličali ovaj humanitarni događaj ■

NOVA GENERACIJA, STARA LJEPOTA GLAZBE

Orkestar je jedan od rijetkih u regiji koji promovira tradiciju sviranja na mandolini, a radom s mladima omogućava prenošenje znanja na nove generacije. Time Mandolinski orkestar „Tripo Tomas“ ima važnu ulogu u očuvanju identiteta manjinskih zajednica u Crnoj Gori, posebice hrvatske zajednice u Boki kotorskoj

Intervju vodila: prof. Marina Dulović
Foto: Haris Mekić

Na području Kotora i Boke kotorske postoje zapisi o primjerima ranog osnivanja kulturno-um-

jetničkih i prosvjetnih društava, što potvrđuje činjenicu o stalnoj težnji njegovih stanovnika za kulturom i

obrazovanjem. Pod raznim stranim upravama sputavao se duh patriotizma, slobode i obrazovanja, pa su

zbog tog razloga društva koja su imala kulturno-prosvjetni karakter bila pravo osvježenje, posebice u drugoj polovini 19. stoljeća. Skoro svako mjesto Boke kotorske imalo je svoje društvo, građanska obilježja i zajednički cilj: očuvanje nacionalnog i vjerskog identiteta Bokelja uz zajedništvo i slogu svih nacionalnosti. Većina društava imala su hrvatski predznak u skladu s demografskim kretanjima stanovništva u Dalmaciji i Boki kotorskoj. U vrijeme kada nije postojalo organizirano glazbeno obrazovanje, društva su imala veliki značaj za širenje glazbene kulture, uz sve društvene tokove i izvođenje programa u svim važnim događajima. Krasio ih je entuzijazam, ljubav prema glazbi i kulturnim uzdizanjem. U svim malim mjestima

Boke, kao i gradovima, prepoznaje se težnja Bokelja da se život osmisli i zadovolje kulturne potrebe. Uz rad društava i duhovno obogaćivanje donekle je bio zadovoljen kulturni i socijalni aspekt stanovništva.

U ispisivanju glazbene prošlosti u Kotoru duboki trag ostavila su udruženja: Hrvatsko pjevačko društvo „Zvonimir“ s Mula, iz Škaljara „Hrvatski sastanak“ i „Škaljarska glazba“, Hrvatsko društvo „Napredak“ iz Kotora te Srpsko pjevačko društvo „Jedinstvo“, „Kotorska glazba“...

Na temeljima ovih udruženja Hrvatsko građansko društvo Crne Gore osnovalo je Mandolinski orkestar „Tripo Tomas“, a prvi dirigent bio je Kotoranin **Ivo Begu** koji je iz Dubrovnika dolazio kako bi podučio prve mlade polazni-

ke. Nakon njega vodstvo je preuzeo **Ivo Brajak**, tada student Muzičke akademije u Splitu koji se usavršavao za vođenje Mandolinskog orkestra u društvu „Sanctus Domnio“.

Za orkestar je odabrano ime **Tripo Tomas**, po skladatelju amateru iz Škaljara, kako bi se njegovo ime i doprinos glazbi promoviralo i sačuvalo od zaborava. Orkestar je jedan od rijetkih u regiji koji promovira tradiciju sviranja na mandolini, a u radu s mladima orkestar omogućava prenošenje znanja na nove generacije. Time Mandolinski orkestar „Tripo Tomas“ ima važnu ulogu u očuvanju identiteta manjinskih zajednica u Crnoj Gori, posebice hrvatske zajednice u Boki kotorskoj. Vodstvo orkestra odnedavno je preuzela mlada

Kotoranka, dugogodišnja članica orkestra, profesorica glazbene kulture **Una Pajić**, s kojom razgovaramo o radu i budućim planovima orkestra.

Kako je izgledao tvoj put do dirigentice Mandolinskog orkestra „Tripo Tomas“?

Potječem iz obitelji u kojoj je glazbeno obrazovanje bilo sastavni dio školovanja. Moja baka je pohađala glazbenu školu, instrument klavir, i bila učenica gospođe **Vide Matjan**. Također, bila je i članica mandolinskog orkestra koji je tada postojao u Kotoru. Mama je također bila učenica Glazbene škole u Kotoru i sasvim prirodno je bilo da i ja upišem glazbenu školu. S dirigiranjem sam se, naravno, susrela na nastavi, na prvim satovima zбора. U trećem razredu Srednje glazbene škole „Vida Matjan“ dobili smo predmet dirigiranje, koje me je zainteresiralo i počela sam istraživati po internetu razne tekstove, intervju s poznatim dirigentima. Profesor **Mihajlo Lazarević** nas je dodatno zainteresirao za ovaj predmet svojim pristupom kako dirigiranju tako i nama, njegovim učenicima. Paralelno sam svirala u Mandolinskom orkestru „Tripo Tomas“, koji je tada vodio profesor Ivo Brajak. On mi je, dok sam još bila u srednjoj školi, dao povjerenje pozvavši me dva puta da ga zamijenim u situaciji kada on nije mogao biti na nastupu našeg orkestra. Mislim da je taj osjećaj na sceni, s pozicije dirigenta, bio ključni trenutak da se sve više posvetim dirigiranju.

Posebno pamtim izvedbu opere „Tosca“ u Narodnom kazalištu u Beogradu. Tada sam shvatila koliko je glazba jaka sila koja može pokrenuti jedno tako veliko djelo, kojim upravlja jedna osoba preko puta orkestra, kao i svim ulogama na sceni. Kasnije, kad sam već bila pri kraju studija Glazbene akademije na Cetinju, pružila mi se prilika da zamijenim dirigenticu **Anđelu Homen**

i dirigiram Katedralnim zborom svetoga Tripuna tijekom izvođenja uskrsne mise. Tu sam imala priliku primijeniti znanja koja mi je pružila moja profesorica s Cetinja **Aleksandra Knežević** i tada sam ponovno osjetila svu snagu i ljepotu dirigiranja. Tijekom boravka na Glazbenoj akademiji u Beogradu, u sklopu Erasmus programa, imala sam predmet dirigiranje kod profesorice **Dragane Jovanović** koja ujedno vodi i poznati zbor „Collegium Musicum“ te sam postala i članica ovog zbora. Profesorica Jovanović je inače nasljednica naše **Darinke Matić Marović**, tako da sam imala priliku učiti od najboljih. Nakon završenih osnovnih studija na Cetinju, upisujem Akademiju umjetnosti u Novom Sadu. U Novom Sadu imam priliku izvoditi u sinagogi slavni „Requiem“ W. A. Mozarta i to je zaista divno iskustvo. Uvijek mi je na tim probama bilo zanimljivo kako dirigent dirigira, postiže da se toliki broj ljudi uskladi, da se od tolike mase ljudi napravi umjetnost na sceni, da točno zna kada tko nastupa, kada je tko pogriješio određeni dio, da zna partiture do detalja, a prije svega da ima toliku snagu. Trenutno svoje studije privodim kraju, a od ljeta sam, na prijedlog profesora Ive Brajaka, počela voditi mandolinski orkestar Hrvatskoga građanskog društva.

Što te najviše privlači u zvuku i izrazu mandolinskog orkestra?

Sami zvuk i izraz mandolina u sebi imaju neku toplinu koja me privlači. Od malena sviram mandolinu, slušala sam kako drugi sviraju, volim zvuk mandoline i uz klapsko pjevanje. Uvijek me asocira na Kotor, na more, dom, toplinu.

Kako bi opisala zvuk mandoline kao solističkog instrumenta, koliko je primijenjen u glazbenoj kulturi našeg podneblja?

Mandolina je mali instrument, na kome se može pokazati i lagana glazba, a isto tako virtuozna i tehnički zahtjevana. Zvuk je prema mome mišljenju tanak i pjevljiv, lirski, ima sasvim dovoljan raspon tonova, toliko da se mogu izvesti ne samo djela pisana za nju, već i više glazbenih žanrova. Na žalost, mislim da nije toliko primijenjena kod nas kao što je na primjer u Hrvatskoj i Italiji. Oni se više okreću svojoj kulturi i tradiciji, njeguju je i više su joj posvećeni.

Poznati su talijanski konzervatoriji gdje se uči mandolina, ali odnedavno postoji odsjek i na Sveučilištu u Splitu u sklopu Umjetničke akademije?

Za Italiju sam vidjela da u nekim konzervatorijima imaju upravo smjer za mandolinu, oni su zemljopisno središte Mediterana i posebno su posvećeni svojoj kulturi i teže ka tome da održe tradiciju sviranja instrumenta kao što je mandolina. Za Split sam nedavno čula da su dobili smjer za mandolinu i to me posebno raduje.

Koliko je zahtjevno voditi orkestar koji ima tradiciju, a istodobno unositi i novu energiju?

S obzirom na to da su članovi orkestra djeca u dobi od 8 do 13 godina, vidim po njihovoj reakciji da im se sviđa instrument. „Orkestar je ogledalo dirigenta“, to je slavna rečenica koju sam više puta čula, a znači kako se dirigent odnosi prema ansamblu, takav će i ansambl biti. Vedri su, puni energije i uče. Naravno, nikad nije sve savršeno, ali to je normalan proces s obzirom na to da polovica njih ne ide u glazbenu školu, a treba strpljenja i puno volje. Uvijek im nastojim sve objasniti, ako im nešto nije jasno i naravno, ono što mi je bitno. Djeca su slobodna, znatiželjna i uvijek me pitaju za neki dio komada kako se izvodi. Isto tako ih pripremam, naravno kada bude vrijeme za to, kako se treba ponašati na sceni, a kako iza scene. Priprema je ključ svega. Naravno, uz to, uvijek ih motiviram

ako nekome na probi ne ide tog dana ili mu ne ide neki dio, sa strpljenjem se sve na kraju riješi i dođe do dobrog rezultata.

Koji je najizazovnije dio dirigentskog posla u mandolinskom orkestru?

Najizazovnije mi je svakako da se „nađemo“ djeca i ja, da im objasnim djelo i da svladaju kompoziciju. Taj najizazovnije trenutak je pred nama, kada budemo imali svoj prvi nastup.

Jeste li opremljeni instrumentarijem u potpunosti i kakvi su uvjeti za rad?

Što se tiče instrumenata, imamo ih za sada sasvim dovoljno tako da ako se netko zainteresira da se priključi orkestru, instrument je spreman za sviranje. Što se tiče uvjeta za rad,

probe su u prostorijama Hrvatskoga građanskog društva gdje imamo sve što nam je potrebno, za što smo jako zahvalni Društvu.

Kako planirate pridobiti mlade ljude da se uključe u rad orkestra? Žele li se oni baviti tradicijskim vrijednostima i orkestarskim muziciranjem?

Roditelji su nam glavni partneri i o njima umnogome ovisi to da djeca dolaze na probe i da orkestar opstane i razvija se dalje. S obzirom na to da danas javnost više informacija dobiva preko online platformi, u procesu smo da se napravi profil orkestra na društvenim mrežama, tako će zainteresiranost i želja mladih biti veća. Sigurna sam da

Tko ti je uzor u dirigentskom poslu ili inspiracija?

To je svakako moja profesorica Dragana Jovanović. Od nje sam puno naučila iz svijeta dirigiranja i glazbe uopće. Za mnoge stvari mi je otvorila oči i na tome sam joj beskrajno zahvalna. Ne samo za dirigiranje, već i kako funkcionira glazbeni svijet, kako se treba jedan glazbenik ponašati itd. Imala sam tu čast da sam prošle godine sa zborom „Collegium Musicum“ išla na desetodnevnu kinesku turneju. To iskustvo ne da se opisati. Od samog početka, priprema za put, dugog puta, procesa generalnih probi, dolaska i finalnih priprema iza scene sve do zadnjeg pljeska, sve smo bile kao jedna na sceni. Zahvaljujući njezinoj fantastičnoj organizaciji, profesionalnosti, posvećenosti, tu turneju svi ćemo nositi u najljepšoj uspomeni. Njezina tehnika dirigiranja je izvrsna, kao i stav na sceni, čvrstoća i jasnoća, profesionalnost i sve to zajedno čine je pravim liderom koji iz nas izvlači najbolje i najviše moguće, na zadovoljstvo svih nas.

Na koji način se pripremate za koncert sada kada ste dirigentica?

Obično prvo provjerim ansambl, jesu li svi u redu, ima li treme, treba li nekoga smiriti, onda scenu da provjerim je li sve na svome mjestu, zatim pođem na mjesto gdje nikog nema tek toliko da sam pet minuta sama sa sobom, da ponovim program ukratko, preslušam se intonativno i ritmički i budem spremna.

Kakvi su planovi, imate li ugovorene nastupe tijekom zimskog razdoblja?

Trenutno još vježbamo, ovih dana očekujemo još par novih članova, tako da se broj grupe mijenja naviše. Želimo poslije zimskih praznika krenuti s malim nastupima, malo pomalo, to su mala djeca pa ćemo polako razbijati led. Tako će se naviknuti da nastupaju i onda ćemo planirati neki ozbiljan koncert, a javnost će o tome biti pravodobno obaviještena. ■

TOLLITE PORTAS PRIVUKAO BROJNU PUBLIKU

„Vidjeti našu publiku koja je u nekim trenucima iskreno ganuta čak i do suza, pa očarana, koja fokusirano prati koncert, koja gromoglasnim pljeskom poziva umjetnike na bis... to je ono što nam pokazuje da ovakva glazba, rijetko izvođena, zaista treba živjeti u našoj sredini, da je to umjetničko blago, ovdje - kod kuće“

Tekst: Tollite Portas

Foto: Jelena Milutin

Drugo izdanje Festivala rane i srednjovjekovne glazbe „Tollite Portas“, održano od 11. do 18. listopada u Kotoru, uspješno je privedeno kraju uz veliki interes domaće publike i brojnih turista. Tijekom pet pažljivo osmišljenih koncerata, katedrala sv. Tripuna i crkva blažene Ozane bile su ispunjene do posljednjeg mjesta, potvrđu-

jući da je Kotor jedan od rijetkih prostora čija autentična atmosfera prirodno pripada zvucima srednjovjekovnih instrumenata i duhu starih vremena.

Ovogodišnji Festival nosio je tematsku okosnicu Jubilejske godine, sa središnjim motivima nade i hodočašća, nadahnute proglasom *Spes non confundit* pape Franje o Jubi-

leju 2025. godine. Svi koncerti bili su na neki način protkani ovom tematskom okosnicom, a cijeli koncept Festivala pokazao se kao veliko hodočašće u prošlost sakralne i svjetovne glazbe, koje kao i svako hodočašće briše ustaljene granice i gradi mostove između zajednica i pojedinaca.

Festival je otvoren u dupke ispunjenoj katedrali sv. Tripuna, 11. listopada, koncertom „Anno Domini 1025 – 1000 godina Poljskog kraljevstva“ ansambla *Peregrina*, koji je publici uz glazbu u rasponu od pet stoljeća (od 11. do 15. st.) približio priču o stvaranju jedne od najsnažnijih monarhija srednjeg vijeka. Kompozicije posvećene sv. Adalbertu – jednoj od najvažnijih svetačkih figura u povijesti Češke, Poljske, Mađarske i Prusije, ansambl *Peregrina* je pod umjetničkim vodstvom **Agnieszke Budzińskiej-Bennett** isprepleo s kompozicijama za ceremoniju krunidbe, a uz izvrsne vokalne izvedbe zvukovni pejzaž srednjeg vijeka oživljen je zvucima romaničke harfe i viele. Kotorska publika i brojni strani posjetitelji nisu skrivali oduševljenje vrhunskom izvedbom ansambla koji se predstavio u sastavu: Agnieszka Budzińska-Bennett - glas, umjetničko vodstvo i romanička harfa, **Lorenza Donadini** - glas, **Hanna Järveläinen** - glas, **Baptiste Romain** - viela, glas.

Ansambl *Peregrina* poznat je u svijetu po svojim dostignućima i radu koji se temelji na sveobuhvatnome muzikološkom, povijesnom i filološkom istraživanju i povijesno

utemeljenim rekonstrukcijama, izvrsnoj pjevačkoj tehnici, ujedno umjetnički i emotivno dojmljivim izvedbama. Iako su glasovi vokalista različitih boja, stapali su se u savršenu monodiju koja je zahtjevne modalne skladbe nosila u besprijekornoj prirodnoj ritmičnosti gregorijanike. Interval-ski skokovi odicali su čistoćom i prividnom lakoćom, koja zapravo svjedoči o jako dugom umjetničkom dozrijevanju izvođača. Izvođači su pružili snažan dojam u solističkim izvedbama, a jednako tako u *choraliter* varijantama. Razgovijetno izgovoreni, zahtjevni latinski tekstovi i primjeri ranog višeglasja uz majstorske improvizacije Baptista Romainea i pratnju na vieli, pružili su jedinstveni doživljaj glazbe koja je bila putovanje u doba stvaranja velikih europskih monarhija. Ansambl je prilikom izvedbi pomno pazio na specifične stilove i karaktere skladbi iz različitih epoha. Multiinstrumentalist i jedan od vodećih umjetnika na srednjovjekovnoj vieli, Baptiste Romaine, dao je nezaboravnu prezentaciju ovog instrumenta izvedbom *O praeclara Adalberti*. Posebno je bila dirljiva tužaljka *Omnis etas, omnis sexus* koju je Budzińska-Bennett izvela pjevajući i svirajući harfu, a umjetnička snaga cijelog ansambla izvrsno se pokazala u krunidbenoj skladbi *Laudes Regiae* i poletnoj *Fulget in templo legifer*. Najstarija pjesma na poljskom jeziku – *Bogurodzica* izvedena je u slobodnijoj interpretaciji, uz rekonstrukciju st-

aropoljskog izgovora iz 13. stoljeća, te glazbeno obogaćena arhaičnom polifonijom.

Ansambel *Peregrina* osnovala je 1997. g. u Baselu poljska pjevačica i muzikologinja Agnieszka Budzińska-Bennett. Ansambel istražuje i izvodi sakralnu i svjetovnu glazbu Europe od 9. do 14. stoljeća. Fokusira se na ranu polifoniju i monodiju škole Notre Dame i akvitanske nove cantice, s posebnim zanimanjem za manje poznate izvore. Naziv *Peregrina* – putnica (hodočasnica) – simbolizira prijenos glazbe i ideja u srednjem vijeku, ali i osobna putovanja članova ansambla iz Poljske, Švicarske, Finske, Njemačke, Francuske i Velike Britanije. Uz nebrojene nagrade kojima je ansambel *Peregrina* ovjenčan, nekoliko dana nakon nastupa u Kotoru primio je i najveće svjetsko priznanje u domeni diskografije – Gramophone Award 2025 u kategoriji rane glazbe.

Već sljedeće večeri, 12. listopada, ansambel *La Margerite* predstavio je program „Duždevi pifari i Zorzi Trombetta da Modon“, donoseći raskošnu snagu zvuka puhačkih instrumenata iz 15. stoljeća – šalmaja, bombarde, sakbuta, klizne trublje i gajdi - evocirajući povijesne veze Kotora i Venecije. Koncert je započeo programom na trijemu (ispod arhivolta) katedrale. Ova kreativna odluka djelovala je i kao pozivnica iznenađenja, te je podsjetila na važnu ulogu glazbe u svečanim procesijama kako u Veneciji, tako i u Kotoru. Na-

kon završetka prvoga programskog bloka, posjetitelji su ušli u katedralu gdje su uživali u ostatku koncerta. Raskošni zvuci povijesnih instrumenata koji zahtijevaju veliko umijeće i fizičku snagu prilikom izvedbe prenijeli su atmosferu svečanih marševa, procesija, plesova, ali i molitveno-meditativnih skladbi koje su se izvodile u Veneciji.

Cijeli koncert bio je veliko otkriće dosad nepoznate stranice povijesti glazbe u Boki. Naime, na ovom koncertu publika je imala jedinstvenu priliku uživati u glazbi koju je **Zorzi Trombetta** izveo u Kotoru daleke 1449. godine, što je bilo podjednako nadahnjujuće i za same glazbenike. **Ian Harrison**, voditelj ansambla i jedan od najistaknutijih izvođača i edukatora za povijesne puhačke instrumente, u kratkom obraćanju prenio je publici njegovu fasciniranost gradom i katedralom, kao i činjenicom da su prilike za izvođenje takve glazbe na istome mjestu gdje se izvodila prije nekoliko stoljeća iznimno rijetke, što je donijelo posebno uzbuđenje i njima kao ansamblu. Zorzi Trombetta opisao je precizno u svojoj bilježnici svoj boravak u Kotoru i nastupe pred kotorskim biskupom te prigodom jedne svadbe. Sam Zorzi Trombetta utemeljitelj je prve državne „gradske glazbe“ u Veneciji, te je njegov zapis o Kotoru iznimno značajan jer govori o umjetničkim ukusima i dostignućima grada.

Ansambel se predstavio u sastavu: **Raffaella Bortolini** – šalmaj i bombardar, **Phillip Boyle** – klizna trublja i sakbut, **Miguel Tantos** – sakbut, Ian Harrison – šalmaj, gajde i glazbeno vodstvo.

U središnjem dijelu Festivala, 15. listopada, ansambel *Labyrinthus* i umjetnički direktor Festivala, **Danil Ryabchikov**, održali su koncert „Esperance & Oubli (Nada i Glazba)“, posvećen razmišljanju o iscjeliteljskoj snazi glazbe kroz refleksiju **Machauta** i **Boetija**. Ansambel je predstavio tehnički i umjetnički zahtjevne polifone i politekstualne kompozicije Machauta u formi moteta, rondo, lai, a kako bi približili kompozicijsku strukturu polifonih djela, umjetnici su prethodno izveli gregorijanske korale koji su služili kao tenor nad kojim je Machaut gradio svoje polifonije. U prepletu glasova prelijepih boja i čistoće, srednjovjekovno višeglasje pokatkad protkano zvcima citole, intonativno pouzdano i dosljedno su predstavile **Karin Weston**, **Anastasija Bondareva**, **Jasmina Črnčić** (vokalistice) i **Danil Ryabchikov** (citola).

Za srednjovjekovnu glazbu, kako je objasnio Danil Ryabchikov, najvažnije je bilo da solist može i zna pjevati sve – i „gore“ i „dolje“: u to vrijeme nije bilo podjele na sopran i mezzosopran, pa su otuda i solistice navedene samo kao „vokali“. Karin Weston očarala je prisutne maestralnom izvedbom de Machautova djela „Lai de Nostre Dame“, kom-

pozicije bremenite poetsko-teološkim tekstom i zahtjevnom melodijskom linijom, koju je diskretno pratio Rjabčikov na citoli. Jasmina Črnčić, mezzosopranistica iz Slovenije, pjevala je gregorijanske korale koji su bili osnova za polifone kompozicije izvođene neposredno nakon korala, a Ruskinja Anastasija Bondareva je zajedno s Ryabchikovim upečatljivo izvela tužaljku „Plać“.

Četvrti koncert održan je u intimnom ambijentu crkve sv. Marije od Rijeke, 17. listopada. Kao solo izvođač nastupio je proslavljeni lutnjista **Paul Kieffer**, s koncertom „Dobro ugođena lutnja Giacomina Gorzanisa“, oživjevši opus jednog od najznačajnijih renesansnih skladatelja za lutnju. Posebna arhitektura i akustika ove čuvene kotorske crkve, harmonijski bogata i ritmički zahtjevna djela slijepog **Gorzanisa**, u izvrsnoj izvedbi Kieffera sljubili su se u snažan i jedinstveni umjetnički doživljaj. Sam Gorzanis rodom je iz talijanske Apulije, dijela Italije koji bio čvorište različitih kulturnih utjecaja: latinskog i grčkog, istočnog i zapadnog te sjevernoeuropskog. Brojne apulijske crkve rese freske bizantskih slikara sličnih onima čiji se ostaci nalaze u kotorskoj Koleđati i Katedrali. Gorzanisova zahtjevna djela odražavaju i njegovo unutarnje duhovno bogatstvo i umjetničko iskustvo koje je stekao, unatoč sljepoći, na svojim brojnim putovanjima kao jedan od najtraženijih lutnjista svoga doba i ujedno jedan od samo dvo-

jice koji su u doba renesanse ostavili svoj trag na Balkanu. Kieffer je u kratkoj pauzi publici prezentirao instrument na kojem svira, a za izvedbu je odabrao stojeću poziciju, kako bi rozeta lutnje bila u vidnom i slušnom polju slušatelja, što je značajno pridonijelo umjetničkom doživljaju oduševljenog slušateljstva.

Festival je zatvoren 18. listopada koncertom ansambla *Labyrinthus* „Armonia Concinans – Srednjovjekovne sekvence iz Šibenskih rukopisa“, koji je publiku vratio u dalmatinski kulturni kontekst 10. i 11. stoljeća, uz rijetko izvođene kompozicije zapisane u liturgijskim rukopisima koji se danas čuvaju u šibenskom samostanu sv. Franje. Koncert je bio posvećen obilježavanju 1100. obljetnice splitskih crkvenih sabora i obljetnice krunidbe kralja Tomislava. Ansambl je majstorski izveo sekvence koje su kao glazbena forma bile vrlo rasprostranjene u srednjem vijeku, te se mnoge od njih mogu pronaći u različitim rukopisima po Europi. Ipak, jedna od posebnosti ovog koncerta bila je izvedba sekvence *Armonia Concinans* koja predstavlja tzv. unicum, što znači da je zapisana jedino u Šibenskom sekvencijaru. Koncert je završio izrazito upečatljivom izvedbom sekvence *Sudac gnivan*, vrlo rijetkog primjera starohrvatskoga slobodnog prepjeva s latinskog *Dies irae*.

Kako ističe **don Robert Tonsati**, direktor Festivala, cilj Festivala je vratiti umjetnički i stvaralački duh srednjovjekovne epohe u Kotor te u autentičnim prostorima i autentičnim zvukom pokazati koliko bogatstvo i raznolikost rane glazbe i danas može biti nadahnjujuće.

„Slobodan sam reći da smo imali čudesno glazbeno hodočašće duhovnim i umjetničkim stazama srednjeg vijeka: od uzvišenih glasova zemalja srednje Europe koje su nekad činile veliko Poljsko kraljevstvo, spustili smo se do toplog Mediterana na kojem smo pratili glazbenu plovidbu Zorzija Trombette i njegove družine koja je, vjerujem, podjednako očarala kotorsku publiku u 15. i u 21. stoljeću. Zatim smo se otisnuli dalje prema Francuskoj, prateći jednog od najvažnijih i najplodnijih skladatelja i pjesnika svojeg vremena – de Machauta, i uz njegovu refleksiju o ljubavi – svetoj i svjetovnoj (amor sacro e profano), boli, zaboravu, nadi, otkrili dublje dimenzije glazbe koje nam u današnjem brzom i površnom načinu života često izmiču. Naše putovanje se nastavilo uz Gorzanisa, slijepog lutnjistu rodnom iz nama bliske Apulije (južna Italija), a bio je jedan od najtraženijih kompozitora i izvođača renesansnog doba, ostavivši trag i na Balkanu. Konačno smo se vratili u kulturni i duhovni kontekst istočnog Jadrana

– Dalmacije, s kojom Kotor dijeli mnogo više od same geografije. Hodočašća, sama po sebi, i u prošlosti i u sadašnjosti brišu granice nacija i jezika i bilo kakve druge podjele, ona nas ujedinjuju, obogaćuju i mijenjaju, to može iskusi svatko tko se ikad nađe na većim hodočasničkim mjestima.“

Ističemo da je to i najvažnija karakteristika našega malog Festivala.

„Ugostili smo umjetnike iz Francuske, Poljske, Švicarske, Finske, Norveške, Engleske, Italije, Španjolske, Rusije, Slovenije, SAD-a. Svi ti umjetnici imali su priliku upoznati se i s našim gradom i ostali su iskreno impresionirani i ambijentom i festivalom. Ansambl Peregrina je nekoliko dana nakon nastupa u Kotoru dobio i jedno od najvećih priznanja na svijetu za diskografiju i doprinos glazbenoj umjetnosti – Gramophone award. To nam jasno govori o kvaliteti naših izvođača. Također, uz našu domaću publiku, imali smo veliku prisutnost posjetitelja iz inozemstva koji su boravili kod nas u vrijeme Festivala, a pouzdano znam da su samo zbog Festivala u Kotor došli ljudi iz Izraela, Velike Britanije, Cipra, Rusije, što nam govori da Festival polako stječe međunarodnu prepoznatljivost, koju vidimo i u zanimanju i podršci od drugih umjetnika.“

Sve ovo, ističe don Tonsati, pokazuje nam važnost ovakvog sadržaja, koji unatoč svim izazovima u organizaciji predstavlja veliko zadovoljstvo.

„Vidjeti našu publiku koja je u nekim trenucima iskreno ganuta čak i do suza, pa očarana, koja fokusirano prati koncert, koja gromoglasnim pljeskom poziva umjetnike na bis... to je ono što nam pokazuje da ovakva glazba, rijetko izvođena, zaista treba živjeti u našoj sredini, da je to umjetničko blago, ovdje - kod kuće. Nadam se da ćemo se uspjeti održati na ovom putu koji smo započeli prošle godine. Iskreno zahvaljujem svim partnerima i sponzorima bez kojih festival ne bi bio moguć, zahvaljujem umjetnicima i umjetničkom direktoru g. Ryabchikovu, te našoj staroj i novoj publici, kao i svim medijima koji su nam posvetili pažnju i prostor. Za sljedeću godinu osmislili smo vrlo zanimljiv program, nadam se da ćemo ga moći u potpunosti realizirati“, rekao je don Tonsati.

Organizator Festivala je Kotorska biskupija, generalni pokrovitelj Općina Kotor, a partneri i sponzori su KotorArt, Ministarstvo pravde – Direktorat za suradnju s vjerskim zajednicama, Zajednica Talijana Crne Gore te Uprava Kreativnog huba u Kotoru ■

PREMIJERNI KONCERT SIMFONIJSKOG ORKESTRA BOKE KOTORSKE

Atmosfera na koncertu bila je svečana, a publika je već s prvim taktovima prepoznala poseban entuzijazam i energiju glazbenika koji su, iako prvi put nastupaju zajedno u ovom ansamblu, zvučali ujednačeno i sigurno. Emotivna reakcija publike potvrdila je da je orkestar uspio dočarati duh grada i njegovu dugu kulturnu tradiciju

Tekst: prof. Marina Dulović
Foto: Bokeljski simfonijski orkestar

Premijernim koncertom pod simboličnim nazivom „Zvuk Boke“ ispisana je još jedna kulturna stranica, a Boka je postala bogatija za novo glazbeno tijelo - profesionalni glazbeni ansambl - Bokeljski simfonijski orkestar. Svoj put otpočeo je u Kotoru, gradu glazbe, kulture i umjetnosti.

Novoutemeljeni orkestar okupio je glazbenike iz triju bokeljskih gradova - Kotora, Tivta i Herceg Novog, s idejom da se oživi bogata glazbena tradicija Boke kotorske.

U planu je izvođenje različitog repertoara: od klasičnog do suvremenog, s posebnim akcentom na domaće skladatelje. S predloženim konceptom želi se pridonijeti jačanju identiteta i održivosti domaćeg stvaralaštva.

„Naša misija je jasna – da glazbu najviše razine učinimo dostupnom svim građanima i da Boku pozicioniramo kao

regionalni centar umjetnosti, obrazovanja i glazbene izvrsnosti“, poručuju organizatori.

Prvi koncert održan je u Kulturnom centru „Nikola Đurković“ u velikoj dvorani koja je bila ispunjena do posljednjeg mjesta. Na samom početku publici se obratila Andrea Živković, profesorica flaute koja je uz kolegice Mirjanu Jovanović i Laru Bujanju idejni tvorac i pokretač cijelog projekta.

„Poštovana publiko, dragi prijatelji, dobra večer i dobro nam došli. Iznimna mi je čast da vas mogu pozdraviti u svoje ime, ali i u ime članova Bokeljkoga simfonijskog orkestra. Večeras smo ovdje zahvaljujući ljudima koji su prepoznali značaj i ideju obnove starog ansambla, ali i stvaranja novog, zajedničkog simfonijskog ansambla u Boki, pa im od srca izražavam zahvalnost. Vjerujemo da je ovaj orkestar buduća točka ujedinjenja, zajednički imenitelj glazbenih potencijala Boke i da u

budućnosti može pružiti zaista mnogo u domeni razvoja glazbene umjetnosti u Boki. Svi naši članovi su puni entuzijazma i ljubavi prema glazbi, a pojedini već nose ozbiljno orkestarsko iskustvo koje dodatno obogaćuje naš zajednički zvuk.“

Živković je naglasila kako imaju veliku čast što ih predvodi maestro Mladen Tarbuk – dirigent i svestrani umjetnik čiji integritet, veliko iskustvo, znanje i dobronamjernost iznimno svi cijene i poštuju. „Duboko vjerujemo“, dodala je, „da će nas upravo on voditi putem rasta, napretka i umjetničkog prosperiteta.“

Najtoplije je zahvalila i publici, čija prisutnost, podrška i pažnja, kako je rekla, daju vjeru i samopouzdanje da ono što rade u Kotoru i Boki kotorskoj ima smisla te „da ima onih koji slušaju, cijene, podržavaju i vole kulturu, kao važan dio identiteta naše jedinstvene Boke“.

„Hvala vam što ste uz nas na početku našega glazbenog putovanja, ali i povratka nepohodne samosvijesti i brige o vlastitim potencijalima, čemu Bokeljski simfonijski orkestar daje doprinos. Dat ćemo sve od sebe da ovakvi susreti budu što češći, ustaljena točka okupljanja u godinama pred nama, na radost svih i kao obveza prema Boki i našim glazbenim precima“, zaključila je Živković.

Koncert je organiziran u sklopu proslave 21. studenoga, Dana Općine Kotor, a predsjednik Vladimir Jokić istaknuo je kako premijerni koncert Bokeljskoga simfonijskog orkestra predstavlja povijesni trenutak.

„Boka kotorska, a posebice Kotor, dobili su svoj simfonijski orkestar. To je privilegij kojim se ne mogu pohvaliti ni mnogo veći gradovi ni čitave regije, ali ovdje je to bio sasvim prirodni slijed događaja. Snažan temelj svemu ovome jest i kontinuirana institucionalna podrška Općine Kotor koja je stala za ovog projekta i stajat će i ubuduće, bez ikakve dvojbe.“

Atmosfera na koncertu bila je svečana, a publika je već s prvim taktovima prepoznala poseban entuzijazam i energiju glazbenika koji su, iako prvi put nastupaju zajedno u ovom ansamblu, zvučali ujednačeno i sigurno. Emotivna reakcija publike potvrdila je da je orkestar uspio dočarati duh grada i njegovu dugu kulturnu tradiciju.

Pod dirigentskom palicom maestra Mladena Tarbuka, koji je okupio glazbenike iz cijeloga zaljeva, orkestar je izveo program sastavljen od klasičnih djela i suvremenih kompozicija inspiriranih bokeljskom tradicijom. Članovi orkestra su diplomirani glazbenici, pedagozi i umjetnici koji su svoje prve glazbene korake napravili u Boki kotorskoj. Uz orkestar su kao solistkinje nastupile bivše učenice Muzičke škole „Vida Matjan“ Milica Lalošević, Petra Radulović i Antonija Vučinović. Njihov nastup nije bio samo glazbeni, već emotivni izraz uz glas, scenski nastup i sjajan repertoar, što je dodatno pojačalo doživljaj za brojnu publiku u dvorani.

Na prvom koncertu smjenjivale su se skladbe Mozarta, Dvoržaka, Puccinija, Lehára, ali i domaćih autora Tamindžića i Brkanovića. Za ovaj nastup maestro Tarbuk, inače redoviti profesor kompozicije, dirigiranja, glazbene teorije i orkestarskog rada na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, priredio je orkestraciju Brkanovićeve skladbe „Bokeljsko kolo za mješoviti zbor“, a orkestraciju Tamindžićeve „Igre“ priredio je skladateljev sin, Aleksandar Tamindžić. Posljednja skladba bila je nezaobilazna „Bokeljska noć“ koju je uz tri sopranistkinje i orkestar razdragano podržala i kotorska publika.

Večer je završila stajanjem ovacijama. Publika je ustala kako bi pozdravila izvođače, što je bila još jedna potvrda uspješnosti prvog nastupa Bokeljskoga simfonijskog orkestra, koji je ovim visokokvalitetnim nastupom pokazao da ima sigurnu budućnost ■

ORKESTAR KOJI ČUVA TRADICIJU I OSVAJA SVIJET

Intervju vodila: prof. Marina Dulović
Foto: Krsto Vulović, World Orchestra Festival

Na World Orchestra Festivalu, u konkurenciji orkestara iz cijelog svijeta, kotorski glazbenici potvrdili su svoju kvalitetu i zlatnim slovima ispisali svoju povijest nastupivši u Zlatnoj dvorani Musikvereina. U kategoriji „Brass and Wind Orchestras“ osvojili su zlatnu medalju, a dirigent Dario Krivokapić specijalnu nagradu za inovativno vođenje orkestra. U na-

tjecateljskom dijelu programa izvedena su djela „Marš Dobrota“ Antona Kopitovića, „Bokeljska noć - Uvertira“ Tripe Tomasa i Dvoržakov „Slavenski ples“.

Tim povodom razgovaramo s predsjednikom Gradske muzike Kotor 1842, dugogodišnjim dirigentom, klarinetistom i odvjjetnikom Vladimirom Begovićem.

Prije svega, čestitamo svima na velikom uspjehu u Beču! Možete li nam reći kako ste uopće došli na ideju da odete u Beč, kolijevku klasične glazbe i sudjelujete na tako velikom događaju?

Nakon gostovanja i nastupa Gradske muzike Kotor u Španjolskoj, u gradu Malgrat de Mar, u listopadu 2024., dobili smo poziv s prijedlo-

gom organizatora da sudjelujemo na Svjetskom festivalu orkestara u Beču, u srpnju 2025. godine. Svjesni mjesta na kojem bismo nastupali, financijskih troškova, uvjereni da naša kvaliteta teško može zadovoljiti kriterije i standarde glazbenoga kulturnog središta Europe, pri pomisli da je u programu planirano sudjelovanje na gala koncertu u Zlatnoj dvorani Musikvereina, kolektivno smo zaboravili na sve izazove, čak i na realnost u kojoj radimo, kadrovske i materijalne probleme i odlučili se odazvati pozivu. Tada nismo shvatili da je programom planirano natjecanje orkestara. Za ovaj poziv i našu preliminarnu odluku da sudjelujemo na festivalu obavijestili smo Tatjanu Kriještorac, tajnicu za kulturu, sport i društvene djelatnosti Općine Kotor i predsjednika Općine Kotor Vladimira Jokića. Na našu radost oboje su reagirali na isti način i istim riječima - Morate otići! To nisu bila samo

prazna obećanja, već iskrena želja da se orkestru omogući sudjelovanje na jednom atraktivnom i prestižnom festivalu, a time omogući prilika za unapređenje rada i poseban poticaj našem Društvu. U tome smo potpuno uspješni.

Kakve su bile pripreme pred odlazak, probe tijekom ljeta, koliko je trebalo vremena da se ozbiljno pripremite i postignete razinu koju ste pokazali na natjecanju?

Pripreme su počele u veljači ove godine intenzivnim probama, administrativnim poslovima, dopisivanjem s organizatorima, nabavkom opreme, servisom instrumenata, osiguranjem svih predujeta da na dostojanstven i kvalitetan način izađemo pred bečku publiku. Održali smo oko 50 vrlo zahtjevnih proba i na kraju je orkestar od 30 glazbenika bio spreman za nastup. Tada nam nije preokupacija bilo natjecanje. U

smjeru Beča krenuli smo isključivo s namjerom da damo od sebe maksimum i da našu glazbu, Kotor i državu predstavimo u najboljem svjetlu. Uvjeren sam da smo u tome uspješni. Ne samo sviranjem, već ukupnim ponašanjem orkestra: izgledom, disciplinom, posvećenošću, izborom repertoara, zajedničkom energijom... Opravdali smo povjerenje koje nam je iskazano i na najbolji mogući način pokazali naše umijeće pred bečkom publikom i žirijem na natjecanju. Moram priznati da je sve djelovalo nestvarno, a da smo često, barem ja, svirali kao u transu. Osjećaj je neopisiv.

Koliko je bilo važno iskustvo dirigenta, mladog hornista Darija Krivokapića, koji je donedavno bio član Crnogorskoga simfonijskog orkestra, ili je bila presudna njegova hrabrost i vjera u uspjeh?

Iznimno važno. Ponajprije u iz-

boru repertoara i u predanom radu. Dario je visokoobrazovani glazbenik-profesionalac, čovjek koji je uz sve svoje glazbene aktivnosti stekao odlično i veliko iskustvo. Kada se tome doda njegov dugogodišnji rad s orkestrom, karizma, želja za uspjehom, mladenački duh, hrabrost, energija i vjera u nas kao orkestar, nije bilo šanse da se osramotimo. Dirigent je svoj posao obavio izvrsno, kao i cijeli orkestar. Na taj način smo i mi kao orkestar, a i on kao dirigent, dobili komplimente i zaslužena priznanja. Dario je uz plaketu dobio posebnu čast i angažman da sljedećih pet godina bude član odbora za organizaciju Festivala i svojim idejama i radom unaprijedi tu instituciju.

Tko je sve pridonio ovom uspjehu – članovi, suradnici, institucije, sponzori, grad Kotor?

Uz dirigenta i orkestar koji su samo dvije karike u lancu, iznimnu pomoć, a pod tim podrazumijevam osim osobne potpore i financijsku, realizaciju ovog projekta omogućili su generalni sponzor Općina Kotor, u suradnji s Tajništvom za kulturu, sport i društvene djelatnosti, Turistička organizacija općine Kotor, „Bigova Bay“ i Branka Lazarević, Ministarstvo kulture i medija Crne Gore, konoba „Skala Santa“ te „VIP Travel“ iz Tivta. Golem doprinos dali su gostujući glazbenici, koji su pružili sve od sebe da Gradska muzika Kotor postigne ovakav uspjeh. Ne treba zaboraviti njihova putovanja do Kotora i rad u vrijeme ekstremnih vrućina i prometnih gužvi. Gradsku muziku doživljavaju kao svoj orkestar i dali su svu energiju i veliki trud da bi se postigao uspjeh. Posebno zadovoljstvo su nam upriličili Stanica Anđić, veleposlanica Crne Gore u Austriji, koja je sa svojim suradnicima bila s nama i dala nam punu podršku. Uz to, iznimnu snagu tijekom našeg puta pružila nam je Tatjana Kriještorac, a možda najemotivniji trenutak za nas

je bio dolazak predsjednika Općine Kotor Vladimira Jokića sa suprugom na gala koncert u Zlatnoj dvorani, na proglašenje pobjednika i divno druženje nakon osvajanja zlatne medalje u jednome bečkom restoranu.

Kakve su bile reakcije žirija i publike na nastup orkestra Gradske muzike Kotor?

Žiri ne samo da je bio sastavljen od članova sa svih meridijana, nego je bilo jasno da ga čine iznimno iskusni, vrhunski obrazovani i respektabilni glazbenici kao što su: prof. dr. Clemens Hellsberg, Austrija (1952.), violinist, direktor Bečke filharmonije od 1997. do 2014.; prof. dr. Neil Varon, SAD (1950.), 40 godina svjetske pedagoške i dirigentske karijere; prof. Toby Purser, UK (1974.), osnivač Oxford Philomusica, dirigirao Oxford University Sinfoniettom i mnogobrojnim orkestrima; prof. Zushan Bian, Kina (1936.), dirigent s najvećim dirigentskim stažom na svjetskim pozornicama i najvećim orkestrima; prof. dr. Werner Hackl, Austrija (1942.), profesor na bečkom Sveučilištu za glazbu, dirigent Original Kaiserjagera, tradicionalnoga puhačkog orkestra i Artists Orchestra Vienna; prof. Christoph Campestrini, Austrija (1968.), radio s LSO-om, Njemačkim simfonijskim orkestrom Berlin (Berlinski filharmoničari) te svim velikim svjetskim orkestrima na svim kontinentima. Ovakav žiri dodijelio nam je zlatnu medalju i prvo mjesto, a dirigentu posebno priznanje i počast.

Poseban kuriozitet je što smo ostavili dojam da smo orkestar izvrsne discipline, kvalitete sviranja, izgleda i ponašanja pa su svi mislili da smo profesionalni vojni ili policijski orkestar, a ne amaterski. Definitivno, kulminacija je bilo saznanje žirija da je skladatelj „Bokeljske noći“, Tripo Tomas, koja ih je oduševila i koju smatraju virtuoznim djelom za puhački orkestar, bio zapravo samouki glazbenik, trombonist više od 50

godina, skladatelj s više od 150 naslova, dirigent Gradske muzike Kotor, a po obrazovanju frizer i brijač. Održali smo koncerte u iznimnim dvoranama u Beču, Rathausu, MuTh (dvorana zbora Bečkih dječaka), Sofiensaale, Straussovoj kući i na kraju u Zlatnoj dvorani Musikvereina. Snimke pokazuju ne samo naše nastupe i muziciranje, već možete čuti ovacije publike koja nas je slušala. Presretan sam da su prilikom proglašenja i uručenja nagrada pljesak i ovacije upućene Grdskoj muzici trajali dugo, da smo od svih sudionika dobili pohvale i čestitke. Činilo mi se da smo od svih 16 orkestara sudionika imali simpatije, poštovanje i divljenje. Najemotivniji trenutak na gala koncertu dogodio se kada su se u poznatoj dvorani dva puta čuli zvuci Kola Bokeljske mornarice i to na generalnoj probi koja je uz štopericu trajala samo pet minuta. Da ne bismo pripremali partiture i probali repertoar koji smo izvodili (marš Dobrota Antona Kopitovića i Bokeljsku noć Tripe Tomasa), jer je ograničeno trajanje programa na 15 minuta, dirigent je odlučio da sviramo Kolo koje znamo napamet. Nakon koncerta naši članovi koji su bili u sastavu velikog orkestra, koji su činili po deset sudionika iz svih orkestara (170 članova), svirali su Radetzky marš. Na kraju koncerta, kada je već službeni dio bio završen, naših deset glazbenika u jednom dijelu pozornice za oproštaj od Beča ponovno su odsvirali Kolo. Taj trenutak je u svima nama, kao i kod naših Kotora koji su nas hrabрили iz gledališta, uzburkao emocije do suza. To je bio trenutak kada smo shvatili da je sve u Beču završeno, da smo odradili savršen posao, da smo proslavili ne samo Gradsku muziku Kotor, nego i naš grad i našu domovinu. Program je bio iznimno zgusnut. Iz hotela smo izlazili ujutro oko 8 sati, a vraćali se oko 23. Imali smo sreće da smo zahvaljujući izvrsnom i profesionalnom vozaču i vlasniku autobusa Dejanu

Livaji iz Tivta uspjeli svakog dana unatoč golemoj prometnoj gužvi stići na mnoga odredišta. Uz probe, nastupe, imali smo i majstorsku radionicu s jednim od članova žirija, koji je s nama obrađivao na svoj način dvije skladbe iz našeg repertoara. Sve su to bila iznimna iskustva za sve nas.

Što je po Vašemu mišljenju bilo presudno za osvajanje nagrade - interpretacija, energija orkestra, repertoar ili nešto treće?

Mislím da su se spojile sve komponente i svi uvjeti za ovakav uspjeh. Nismo bili toliko usmjereni na pobjedu koliko na to da se ne osramotimo i to ne samo u svirci nego i u ponašanju, disciplini, a imali smo želju da dokažemo da vrijedimo i da možemo, da uspijemo. Složili su se svi preduvjeti u pravome trenutku na pravome mjestu: golemi rad i trud, vrlo mlad orkestar, pun energije, entuzijazma, odličan dirigent, dvorane koje nas nadahnjuju i inspiriraju, stručno odabran repertoar, s dosta atraktivnih skladbi koje fasciniraju publiku, lijep i uredan izgled orkestra, iznimno ponašanje na sceni, energija kojom smo zračili i visokokvalitetno muziciranje. Osvojili smo simpatije kako stručnog žirija, tako i publike u dvoranama gdje su se održavali koncerti. To pokazuju priznanja, kao i reakcija publike nakon naših nastupa.

Je li Vas uspjeh iznenadio, jeste li očekivali takav rezultat?

Raduje me da nisam bio u pravu razmišljajući na početku projekta, a možda i tješeći sebe, da je važno sudjelovati i da ne treba ginuti za pobjedu. Sam odlazak na takvo mjesto je veliki uspjeh, jer smo mi tek nakon priloženih snimki s koncerta i nastupa u posljednje tri godine i priložene biografije, prošli kvalifikaciju za sudjelovanje na ovom festivalu. Siguran sam da smo imali sreće, jer kada iskreno, s puno ljubavi i samopožrtvovanja radiš neki

posao, nagrada kad-tad mora stići. Mi zbog svojih obveza i angažmana nismo imali prilike čuti sve orkestre sudionike, nego samo neke. Nismo imali sliku i uvid tko i kako svira. Pojedini orkestri dolaze isključivo radi natjecanja tako da nisu bili na svečanom otvorenju Festivala, već samo na koncertu u Zlatnoj dvorani. Zlatna nagrada me jest iznenadila, a još više razveselila. Iskreno, puno je bolje kada vas ovakva vijest iznenadi. Onda je intenzitet radosti još jači.

Orkestar Gradske muzike jedan je od najvažnijih simbola grada Kotora. Kako uspijevate održati tu tradiciju, a istodobno pratiti i suvremene tokove?

Član sam Gradske muzike od studenoga 1973., a moj prvi nastup bio je 17. travnja 1974. godine. Od tada do danas dio mog srca je u Gradskoj muzici. Moglo bi se napisati nekoliko knjiga o onome što smo prošli, posebno nakon gubitka odlične prostorije u prostoru Centra za kulturu, nakon potresa 1979. godine, gdje su stradali instrumenti, golema nototeka, izgubio se kontinuitet, ostali smo bez Staroga grada nekoliko godina. Ipak, postoji fotografija Gradske muzike na Pjaci od sata snimljena 10. rujna 1979. godine kada smo spontano ušli u razrušeni grad i svirali. Naše uvjerenje bilo je da ako je stradao grad, ostali su njegovi građani, dalje se moralo živjeti. Od tada do danas napredovali smo u mnogim segmentima, modernizirali repertoar, utemeljili nekoliko tradicionalnih nastupa (Novogodišnji i Ljetni koncert), ušli u koncertne dvorane, gostovali na udaljenim destinacijama, osigurali novije instrumente, uspostavili mnoge nove veze i proširili krug naših prijatelja. Pojačana je briga za orkestar u Kotoru i želja da mu se pomogne. Dobili smo općinska i državna priznanja i odlikovanja. Institucije nas prepoznaju kao društvo čiji rad treba podržati. Žalosti činje-

nica da nam i uz ovako dobre uvjete nedostaje kadra. Nevjerojatno je da i uz Glabenu školu, koja pruža kvalitetno glazbeno obrazovanje, uz golemi broj učenika koji završe tu školu, ipak imamo slabi odaziv, odnosno uključivanje u rad Gradske muzike. Mi imamo stalno otvorene natječaje za učenje instrumenata i kvalificirane predavače, profesore sa svim referencijama, ali interes nije dovoljan. Nama ne trebaju samo mladi, trebaju nam zrele osobe koje žive u Kotoru, koje imaju sluha, koje žele učiti instrument po svom izboru i koje nam se žele pridružiti. Imamo dovoljno instrumenata, uniformi... Dakle, treba samo ljubav i dobra volja. Stoga želim poručiti mnogima koji svoje vrijeme troše na neke nebitne stvari, ako požele biti korisni i sebi i društvu, neka dođu i budu naši članovi. Učinit će dobro djelo i biti sudionici u produženju i unapređenju života jedne iznimne institucije. To može biti najveća dobit za njih same. Strah me je da nas ovo moderno doba gazi i uništava, upravo zbog novog načina života. Bilo bi divno da mladi slijede primjer maestra Tomasa, koji je kao zanatlija brijač svojim glazbenim remek-djelom zadivio žiri i publiku u Beču, a Gradskoj muzici podario 60 godina života i golemi broj skladbi. Ima li boljeg primjera?

Koliko je uspjeh u Beču važan za promociju Kotora kao grada kulture i glazbe?

Svaka prezentacija bilo koje kulturne institucije izvan granica Crne Gore je važna promocija našega grada, jer tako ne samo da širimo spoznaju o količini različitoga kulturnog bogatstva i tradicije, nego razbijamo predrasude koje vladaju. Sve naše aktivnosti, svaki naš nastup je usmjeren k tome cilju. Ne samo s umjetničkih aspekata, naša gostovanja i nastupi prikazuju nas također kao odgojene, zdrave, kulturne, muzikalne, pristupačne i srdačne ljude.

Takav je dojam bio i u Beču i u Španjolskoj, Italiji, Hrvatskoj... Posvuda smo ostavili osobit dojam i pokazali prave ljudske vrijednosti. Takvi smo i u suradnji s prijateljskim orkestrima. Bez te suradnje, posebno s orkestrima iz susjednih općina, bilo bi teško realizirati naše projekte i ideje. Kotor nam je uvijek na prvome mjestu. Kotor je grad u kojem smo stvoreni, čije ime je sastavni dio našeg imena. Uvijek ističem da Gradske muzike nema bez Kotora niti Kotora bez Gradske muzike. Ovo mora biti osnovni postulat gradskoj vlasti, koja treba posebnu pažnju obratiti na tradicionalne kulturne institucije grada među kojima je svoje mjesto našla i Gradska muzika Kotor 1842. Za sada je situacija odlična i nadam se da će tako i ostati. Kvalitetan tretman Gradske muzike daje i odlične rezultate.

Koji su sljedeći planovi?

Sljedećih godina nastavljamo redovitim tempom uz intenziviranje i pojačani rad na obrazovanju glazbenika preko natječaja u Gradskoj muzici. To je jedina šansa da opstanemo. To je uvjet našeg opstanka. Planiraju se gostovanja, „Susreti prijatelja“, redoviti nastupi, moderniziranje repertoara, suradnja s drugim orkestrima, proslava 185 godina postojanja 2027. godine. Pred nama je redoviti rad, uz rješavanje svih problema koji nam se nađu na na put. Posebno treba obratiti pažnju na izradu kvalitetnih uniformi za karneval i slične fešte. Bijele ljetne i teget zimske uniforme često ne odgovaraju manifestacijama na kojima sudjelujemo, stoga moramo osmisliti i jednu uniformu u kojoj možemo nastupati i u takvim posebnim prilikama.

Što za Vas osobno znači ovaj uspjeh s obzirom na zalaganje kao člana i posebice dirigenta da ovaj ansambl ima prosperitet? Poseban napredak postigli ste upravo Vi vođenjem or-

kestra tijekom dvadeset godina dirigentskog staža, jer ste unijeli novu energiju, osuvremenili repertoar i izišli iz okvira orkestra lokalnog karaktera sa značajnim međunarodnim suradnjama i gostovanjima.

Ja sam možda imao sreću ili privilegij da na prekretnici života Gradske muzike 1992. godine budem u orkestru kao klarinetist kada je došlo do smjene generacije, a tada smo u vrlo lošim uvjetima ostali i bez dirigenta. Da nam ne propadne proba, na nagovor kolega, uzeo sam palicu i polako s orkestrom radio potpuri Trubadur. A to je iznimno teška i zahtjevna partitura. Radio sam to s lakoćom i nisam se dao zbuniti. Ipak je moj učitelj i uzor bio prof. Nikola Čučić, koji je isto tako, ali 20 godina ranije, bio dirigent na jednoj od prekretnica ovog orkestra. Upravo kada sam ja došao u Gradsku muziku 1973., orkestar je napustio veliki broj starijih članova, među njima i maestro Tomas. Moja generacija bila je nova snaga Gradske muzike, a ja sam pratio i učio sve kako je radio prof. Čučić. Siguran sam da mi je tu pomogao i urođeni talent za dirigiranje, ali i golema ljubav prema klasičnoj glazbi i puhačkom orkestru te odlična škola. Sve su to bili presudni faktori za uspjeh. Nisam bio svjestan da ću od te noći, sljedećih skoro 20 godina, biti dirigent orkestra, i ne samo to, već i njezin predsjednik, kreator politike i rada orkestra te borac, uz ostale članove, da se u tada iznimno teškim trenucima naš sastav održi. Ne treba govoriti koliko je bilo teško tih godina sačuvati kvalitetne međuljudske odnose, ekonomski prebroditi sve probleme i čak postići rezultate. Možda je jedini i najveći rezultat bio da smo orkestar sačuvali. Kasnije su se nizali uspjesi, jedan za drugim, ponajprije uređenje prostora, obnova instrumenata, nabavka nota i priprema novog repertoara, gostovanja, odlični nastupi u inozemstvu. Reklo bi se da se ostvarila ona narodna - Nakon kiše grane

sunce. Danas živimo život Gradske muzike u puno boljim uvjetima, s mnogo više mogućnosti nego što je to bilo prije 35 godina, tako da su i naši uspjesi evidentni.

Iako ste po obrazovanju pravnik i klarinetist sa srednjoškolskim obrazovanjem, glazba je Vaša ljubav i inspiracija. Posvećeni ste klasičnoj glazbi, njezin veliki poznavatelj, no bavili ste se zabavnom glazbom u sklopu sastava „Muzička radionica“ i „Tri kvarta“. Vaša izvođenja i pjesme sastavni su dio svih lokalnih fešta. Kako sve usklađujete?

Danas puno teže stižem obaviti sve moje obveze i aktivnosti. Nekad sam uspijevaao sve postići zahvaljujući planiranju i organizaciji obveza. Najveća radost je činjenica da i danas nakon 40 godina žive pjesme koje sam napisao, kao i fantastičan opus „Muzičke radionice“ i Zorana Proročića, „Tri kvarta“... Moja ljubav prema glazbi je nevjerojatna. Pratim mnoge svjetske orkestre, od osnivanja Crnogorski simfonijski orkestar, sada punim srcem i Bokeljski simfonijski orkestar, mnoge soliste i njihove interpretacije. Dugogodišnjim bavljenjem glazbom i slušanjem izvedbi izoštrili su se i povećali moji kriteriji. Ove 2025. godine imao sam sreću da sam „uživo“ bio prisutan na svim koncertima Crnogorskoga simfonijskog orkestra u Podgorici, nekoliko puta sam slušao izvedbe Beogradske filharmonije, u svibnju izvrstan orkestar Krakovske filharmonije, Berlinsku filharmoniju u lipnju, u srpnju nekoliko orkestara na Svjetskom festivalu orkestara u Beču, u kolovozu tridesetak klarinetista u Kotoru i odličan koncert eminentnih profesora na KlarinetFestu, nekoliko koncerata na KotorArtu, a 1. siječnja 2026. sa suprugom ću pratiti Novogodišnji koncert u bečkoj Zlatnoj dvorani. Svirao sam s orkestrom u najpoznatijoj dvorani u svijetu – Musikverein. Ovu godinu, koja je na

izmaku, smatram vrhuncem svih mojih postignuća vezanih uz glazbu, zapravo je nagrada za sve ono što sam 50 godina radio i mnogo toga žrtvo-
vao. Ova godina je sigurno upisana zlatnim slovima u mom životu, kao i u životu Gradske muzike Kotor. Prvo mjesto i zlatna medalja na Svjetskom festivalu u Beču, uz nastupe u predivnim dvoranama Beča, nagrada i počast našem dirigentu Dariju Krivokapiću za umijeće i rezultate u dirigiranju, počast maestru Tripi Tomasu od strane žirija Festivala za njegovu skladbu Bokeljska noć i na kraju Novembarska nagrada Općine Kotor dovoljan su razlog da kao predsjednik Gradske muzike Kotor 1842, kao čovjek i kao glazbenik u duši i srcu budem i više nego sretan i zadovoljan. Ostvarile su mi se mnoge želje o kojima sam maštao, postigli smo s Gradskom muzikom fantastične rezultate, u svakom trenutku se uvjeravamo da imamo dobar podmladak koji našu instituciju i nas starije poštuju, cijene i sudjeluju u radu orkestra pošteno i punim srcem. Moram napomenuti da bi bilo teško sve ovo ostvariti i postići da nisam imao apsolutnu podršku i razumijevanje svojih iznimnih roditelja, svoje supruge i obitelji, prijatelja i kolega. Također, i Gradska muzika bi imala dosta problema da nije imala odane i prave prijatelje glazbenike iz susjednih prijateljskih puhačkih orkestara, prijatelje iz Crnogorskoga simfonijskog orkestra i izvan naših granica, golemu podršku Općine Kotor i naših sponzora. Život i rad, a time i uspjeh Gradske muzike, su puno lakši kada imate jednu vrijednu radnicu, organizatoricu i osobu neiscrpane energije, izvršnu tajnicu Gradske muzike Kotor Danijelu Vulović. Bez svih njih koje sma naveo, realizacija i uspjeh bili bi nemogući.

Nakon uspjeha u Beču očekivano je uslijedilo i priznanje Općine Kotor – Novembarska nagrada grada Koto-

ra. Hoće li posljednje priznanje biti poticaj za još veći rad i uspjehe na međunarodnom polju jer su se odlaskom u Beč mnoga svjetska vrata otvorila Gradskoj muzici Kotor?

Bilo kakav uspjeh, kao i priznanja koja smo ove godine dobili, izniman su poticaj i inspiracija za nove ideje, rad i nove uspjehe. Novembarska nagrada značila nam je i emotivno jer kažu da je najteže u svome mjestu dobiti priznanje za rad. Naš slučaj to demantira. Grad i građani te uprava Općine Kotor kao i Gradske muzike davali su nam i prije nagrade veliku podršku, tako da je samo priznanje jedan logičan i očekivan rezultat naših aktivnosti u ovoj godini i odnosa prema nama. Moram ipak istaknuti da iza ove nagrade ne stoji samo rad orkestra u 2025. godini, već zasluga pripada generacijama članova Gradske muzike, od osnivanja 1842. do danas, mnogim dirigentima, članovima glazbenicima, sponzorima, ljudima koji su u kritičnom trenutku i svoju imovinu založili da bi održali orkestar. Kada imate ovako dugi život jedne institucije, onda je veliki problem da nekoga ne zaboravite. Nadam se da ćemo za neki sljedeći jubilej, najvjerojatnije za 190. rođendan, pripremiti i publicirati jednu opsežnu i kvalitetnu monografiju, koja bi ne samo prikazala životni put jednog amaterskog orkestra, koji je u malome Kotoru postigao veliki utjecaj, uspjeh i trajanje, nego i približila javnosti sve ono što je utjecalo na to da tako i bude, uz kvalitetne ilustracije, dokumente, tekstove i maksimalni obuhvat svih članova orkestra, koliko god budemo mogli doprijeti do tih informacija. To je dug mnogim generacijama glazbenika Gradske muzike Kotor. Samo sedam dana nakon bečkog festivala dobili smo ponudu za nastup s dva orkestra iz Kine u Narodnom kazalištu u Beogradu. Već stižu nove ponude i množe se ideje o daljnjem radu. Pred nama je 23. prosinca, tradicionalni Novogo-

dišnji koncert i otvaranje manifestacije „Od Božića do Božića“. Ponosan sam na činjenicu da sam uz negodovanje dijela članova orkestra, kao dirigent prije 25 godina s golemim strahom i nesiguran u ispravnost odluke ugurao orkestar, koji inače nastupa na otvorenom, u zatvoreni prostor - dvoranu Kulturnog centra. Na moju sreću i sreću Gradske muzike, koncert je postao tradicionalan, a prerastao je u cijenjenu manifestaciju koja izaziva golemo zanimanje publike, za koju je uvijek malo mjesta u dvorani. Moram priznati da je Gradska muzika uvijek imala podršku građana Kotora, što se pokazalo i na posljednjem događaju, gdje smo preko društvenih mreža dobili bezbroj dirljivih i emotivnih poruka, golemu podršku Kotorana i novi poticaj za još bolji i kvalitetniji rad. Bilo bi dobro da se u rad Gradske muzike uključe svi oni kojima je glazba u srcu, čak i bez formalnog obrazovanja, kako bismo omasovili članstvo, ojačali orkestar, kadrovski osnažili te time osigurali našu budućnost, kako bismo našim radom i nastupima sebe obrazovali, zadovoljili svoje potrebe za sviranjem u orkestru, širili umjetnost, radost, sreću, prijateljstvo i ljubav među ljudima. Ima li većeg zadovoljstva? ■

S HRVATIMA BOKE

Radio Dubrovniku želja je i cilj da emisija „S Hrvatima Boke“ u našem programu, baš kao i tijekom ovih proteklih desetljeća, i dalje živi, plovi eterom, okupljajući svoje vjerno slušateljstvo, te profesionalno i dosljedno ostvaruje svoju osnovnu svrhu i smisao postojanja: pratiti i izvješćivati o životu, problemima ili toplim ljudskim pričama naših sunarodnjaka, Hrvata Boke kotorske i Crne Gore općenito, te biti njihov glas u eteru Hrvatskoga radija

Tekst: Hrvoje Španić
Foto: HRT centar Dubrovnik

Emisija „S Hrvatima Boke“ u programu Radio Dubrovnika krenula je krajem 90-ih godina prošloga stoljeća, točnije 1998. godine, s ciljem ponovnog povezivanja s Hrvatima u Boki kotorskoj i Crnoj Gori nakon ratnih događaja od 1991. do 1996. godine. Osmislio ju je njezin prvi urednik, kolega **Božo Vodopija**, koji je emisiju uređivao i vodio sve do odlaska na dužnost generalnog konzula Republike Hrvatske u Kotoru od 2007. do 2013. godine.

Emisija se bavila, i bavi se i dalje, društveno-političkim, gospodarskim, kulturnim, povijesnim i vjerskim temama koje su važne i korisne za život hrvatske zajednice u Boki kotorskoj i Crnoj Gori.

U njoj su gostovali brojni ugledni političari, gospodarstvenici, kulturni djelatnici i crkveni velikodostojnici, među kojima svakako treba izdvojiti: predsjednika Hrvatskoga nacionalnog vijeća **Zvonimira Dekovića**, predsjednika Hrvatske građanske inicijative **Adrijana Vuksanovića**, predsjednike Hrvatskoga građanskog društva Crne Gore **Tripu Schuberta**, **Mariju Brguljana**, **Pinu Lazarević**, **Mirka Vičevića**, doktora **Ivana Ilića**. Bili su tu i političarka **Marija Vučinović**, gradonačelnici Kotora **Marija Maja Čatović** i **Vladimir Jokić**, bivši predsjednik Skupštine grada Kotora **Nikola Bukilica**, bivši predsjednik Crne Gore **Milo Đukanović**, ministar vanjskih i europskih poslova **Gordan Grlić Radman**, **Vanda Babić Galić**, **Zvonko Milas**, kulturni

djelatnici **Gracijela Čulić**, **Mileva Pejaković Vujošević**, **Marija Mihaliček**, **Antun Sbutega**, **Maja Širola**, **Maja Perfiljeva**, **Pavle Goranović**, skladatelj **Slobo Kovačević**, **Aleksandar Dender**, **Nada Baldić**, **Ljerka Sindik**, **Frano Ercegović**, **Toni Dabinović**, **Sanja Putica**, nadalje novinari **Tanja Grabić**, **Nikola Dončić** i **Miro Marušić**, gospodarstvenici **Rajko Čvor**, **Željko Tafra** i **Elena Ljiljanić**, zatim **Tomislav Brguljan**, **Luka Perković**, **Srećko Đuranović**, pa doktorica **Svjetlana Zeković**, **Marin Čaveliš**, **Tijana Petrović**, **Mikan Kovačević**, glazbenici **Poly Gjurgjević**, **Deni Deranja**, a gostovali su u emisiji i monsinjor **Ilija Janjić**, **don Robert Tonsati**, **don Srećko Majić**, **don Ivo Ćorić**, **don Branko Sbutega**, **don Tonći Belan** te brojni drugi.

Nakon Bože Vodopije emisiju su uređivali **Nila Miličić Vukosavić** i **Hrvoje Španić**, koji je i danas uređuje u terminu svakog ponedjeljka od 19 do 19 i 30. U emisiji su jedno vrijeme redovito surađivali i povjesničarka umjetnosti **Maja Nodari** te **Vesna Čučić**.

Radio Dubrovniku želja je i cilj da emisija „S Hrvatima Boke“ u našem programu, baš kao i tijekom ovih proteklih desetljeća, i dalje živi, plovi eterom, okupljajući svoje vjerno slušateljstvo, te profesionalno i dosljedno ostvaruje svoju osnovnu svrhu i smisao postojanja: pratiti i izvješćivati o životu, problemima ili toplim ljudskim pričama naših sunarodnjaka, Hrvata Boke kotorske i Crne Gore općenito, te biti njihov glas u eteru Hrvatskoga radija ■

ZNAČAJNA ULOGA POMORSKOG FAKULTETA U DOVOĐENJU PRESTIŽNOG NATJECANJA U BOKU

Pomorski fakultet Kotor godinama je bio uključen u proces pripreme i realizacije svih aktivnosti vezanih uz finale utrke The Ocean Race Europe u Boki kotorskoj, potvrđujući posvećenost lokalnoj i široj društvenoj zajednici

Tekst: doc. dr. Zorica Đurović
Foto: Pomorski fakultet Kotor

Zatvaranjem izložbe akademske slikarice i vizualne umjetnice Ivane Bjelice, službeno su krajem rujna završile i aktivnosti u sklopu finala utrke The Ocean Race Europe 2025 (TORE). Izložba je realizirana zahvaljujući suradnji Pomorskog fakulteta Kotor, Organizacijskog odbora finala utrke TORE, Općine Tivat, Porto Montenegro i tvrtke Una Montenegro.

Tjedan dana ranije, nakon sedam aktivnih i uzbudljivih dana, svečano je zatvoren Ocean Live Park u kojemu je zabilježeno više od sto tisuća posjetilaca. U sklopu Parka, na Pinama, posebno je bio aktivan i zanimljiv paviljon Sveučilišta

Crne Gore. U paviljonu, za čiji su dizajn bile zadužene kolege s Arhitektonskog fakulteta, svojim istraživanjima, opremom i projektima predstavili su se Pomorski fakultet Kotor i Institut za biologiju mora.

Profesori, suradnici i studenti Pomorskog fakulteta Kotor predstavili su dio opreme i istraživanja Centra za istraživanja, inovacije i preduzetništvo, poput praćenja zagađenja zraka te podvodna istraživanja suvremenim podvodnim dronovima, dok su posebnu pažnju djece privlačili 3D print i virtualno ronjenje i istraživanje olupina uz VR naočale.

Osim glavnoga paviljenskog dijela, Pomorski fakultet Kotor imao je na raspolaganju i posebnu pagodu za radionice i predstavljanje e-simulatora, u suradnji s tvrtkom FIVE Group.

U suradnji s Organizacijskim odborom finala utrke TORE, Ministarstvom prosvjete, znanosti i inovacija, lokalnim upravama i drugim sponzorima, Pomorski fakultet Kotor organizirao je prijevoz, trosatni boravak i lunch pakete za oko 1200 učenika osnovnih i srednjih škola iz različitih dijelova Crne Gore. Osim posjeta paviljonu Sveučilišta Crne Gore, predstavnici Fakulteta potvrdili su se da se djeca i nastavnici upoznaju i sa svim drugim bogatim i zanimljivim sadržajima u sklopu Ocean Live Parka, te da saznaju nešto više o samoj utrci The Ocean Race i njezinoj misiji posvećenoj zaštiti mora i oceana.

Također, uz radionice koje su za školsku populaciju održale kolegice s Pomorskog fakulteta Kotor i Instituta za biologiju mora, u suradnji s tvrtkom Una Montenegro i akademskim slikaricama Ivanom i Jelenom Bjelicom te OŠ „Drago Milović“ iz Tivta, održana je i kreativna radionica u sklopu koje su zainteresirana djeca, u suradnji s umjetnicima, izrađivala jedrilice. Kreativna plovila od stiropora i najrazličitijih predmeta i ukrasa bila su izložena u pagodi za radionice, a zatim u OŠ „Drago Milović“ iz koje je bilo najviše sudionika.

Pomorski fakultet Kotor dao je svoj doprinos i konferenciji posvećenoj pomorskom nasljeđu i ciljevima održivosti u organizaciji Galerije i muzeja Tivat. Tom prilikom prof. dr. Danilo Nikolić ukratko je predstavio istraživanja koja se realiziraju u sklopu fakultetskog Centra za istraživanja, inovacije i preduzetništvo, posvećena zaštiti mora i priobalja.

U suradnji s Organizacijskim odborom, Općinom Kotor i Turističkom organizacijom Općine Kotor, realiziran je i jednodnevni posjet natjecateljskih timova i menadžmenta utrke u Kotoru.

Sedmog, završnog dana Ocean Live Parka, Pomorski fakultet Kotor organizirao je i akciju čišćenja zaleđa plaže Plavi horizonti. Ova aktivnost realizirana je u sklopu projekta JOINABLE i u suradnji s TORE i zakupcem plaže, a akciji su se pridružili jedriličari i brojni predstavnici nevladinih organizacija i lokalnih zajednica.

Pomorski fakultet Kotor već nekoliko godina je uključen u proces pripreme i realizacije svih aktivnosti vezanih uz finale utrke The Ocean Race Europe u Boki kotorskoj, pri čemu je prodekanica za razvoj i komunikaciju doc. dr. Zorica Đurović bila i potpredsjednica Organizacijskog odbora. Naš fakultet bio je zadužen i za prevođenje i lekturu svih edukativnih programa TORE koji su sada na raspolaganju na službenoj internetskoj stranici TORE na crnogorskom jeziku, dok se uskoro očekuje postavljanje konačnih verzija i na srpskom, hrvatskom, bosanskom i albanskom jeziku.

Golema posjećenost i interes za sadržaje u sklopu paviljona Sveučilišta Crne Gore te uspješno organiziran posjet značajnog dijela školske populacije edukativnim, znanstvenim, ali i drugim zanimljivim sadržajima tijekom finala utrke još jednom su potvrdili posvećenost Pomorskoga fakulteta Kotor lokalnoj i široj društvenoj zajednici te pridonijeli njegovoj većoj vidljivosti i priznanju i na lokalnome i na međunarodnome planu ■

OBITELJ ILIĆ ČUVAR TRADICIJE BOKELJSKOG MASLINARSTVA

„Drago mi je što su sudionici svih generacija, od trogodišnjaka do ljudi u poznijim godinama, koji i dalje imaju entuzijazam za maslinarstvo te i dalje sade masline, iako znaju da neće uživati u njima“

Tekst i foto: M. D. Popović (Boka News)

Sadnjom mlade masline na imanju liječnika Ivana Ilića u Lepetanima „ovjerena“ je moba berbe masline, kojom Maslinarsko društvo „Boka“ simbolično obilježava početak berbe maslina u Boki kotorskoj.

U mobu je sudjelovalo oko 30 berača masline, od Buljarice do Bijele - maslinari, prijatelji, susjedi, a naravno i članovi obitelji. Berba je odisala radišnošću, druženjem, uzajamnim pomaganjem, razmjenom iskustava i veselim raspoloženjem, koje je kulminiralo zajedničkim objedom usred maslinika.

Tmurni oblaci i kišne kapi prekinuli su druženje na livadi te je ono uza zvuke harmonike i pjesmu nastavljeno u staroj obiteljskoj konobi. U duhu tradicije starih Bokelja, sudionici manifestacije mogli su osjetiti što znači podrška zajednice, koliko je važan osjećaj pripadnosti kolektivu i što sve vrijedne ruke mogu kad se udruže i slože.

Berači su imali priliku, uz ručnu berbu, koja je najprirodnija i „najbezbolnija“, koristiti i suvremene alate – električne berače, koji su bili od velike pomoći za prikupljanje plodova s visokih grana.

Neki su plodove s nižih grana brali ručno, dok su drugi, koristeći „tresilice“, otrešali masline na velike mreže, prethodno postavljene ispod stabala. Plodove su skupljali u kašete, a kasnije su ih pretakali u mašinu za odvajanje lišća i grančica od plodova, da bi tako očišćene, u večernjim satima bile transportirane u mlin Maslinarskog društva „Boka“, smješten na gazdinstvu Đukić u Radanovićima.

Kakva će biti kvaliteta ulja od prvoubranih maslina tek ćemo vidjeti, a Ivan Ilić je obećao da će nam javiti rezultate laboratorijske analize čim je tehnolozi odrade. Ispostovane su sve suvremene procedure za berbu maslina.

Berba je održana na jednom od triju maslinika obiteljskoga gazdinstva Ilić, na površini od oko deset tisuća četvornih metara, s oko 200 zasađenih stabala (multikultivari) od koji su oko njih 100 bila u rodu.

„Okupili smo se danas na našem gazdinstvu da obavimo promotivnu berbu Maslinarskog društva ‘Boka’, koja se održava svake godine u nekom drugom domaćinstvu. Dugo nije bila u Općini Tivat. Prva berba bila je na Plavim horizontima, kada je to krenulo prije petnaest godina, a ovo je sada drugi put od tada. Zadovoljstvo mi je, najprije, što nas je poslužilo vrijeme da oberemo plod, dolazi kiša, ali mi smo praktično završili. Zadovoljan sam urodom, na ovom dijelu maslinika ubrali smo oko 700 kilograma. Plod je kvalitetan, održan, zdrav, prinos je dobar za kondiciju u kojoj se stabla nalaze i očekujem da će uz primjenu agrotehničkih mjera

svake godine i prinos biti veći, jer se radi o mladim stablima koja tek stasavaju”, rekao je Ivan Ilić za Boka News.

Opseg posla nije toliko veliki, jer su masline još mlade, nisu u punom rodu, ali su domaćini htjeli da naprave ovo druženje, da provedu lijepi dan u prirodi.

„Drago mi je što su sudionici svih generacija, od trogodišnjaka do ljudi u poznijim godinama, koji i dalje imaju entuzijazam za maslinarstvo te i dalje sade masline, iako znaju da neće uživati u njima. To me podsjeća na mudrost koja kaže: ‘Čovječanstvo počinje tamo kada posadiš stablo, iako znaš da nikada nećeš uživati u njegovu hladu’, što je ideja vodilja u radu ka općem dobru”, rekao nam je **Miho Ilić**, koji je uz brata **Marka** veliki oslonac ocu Ivanu u poslovima na gazdinstvu.

„Ovo nam je za sada hobi, ali s vremenom smo zavoljeli maslinarstvo, ‘ušlo nam je u krv’ i postoje neki nagovještaji da se ovim ozbiljnije pozabavimo i da to postane zanimljiva priča”, kaže Marko.

Sudionik berbe je i **Đorđe Ivetić** iz sela Prijeradi u Grblju, koji je prošle godine bio domaćin ove lijepo manifestacije.

„Došli smo da damo podršku i da pomognemo domaćinu, sve je krenulo kako treba. Vidimo da su zdravi plodovi, što znači da će biti kvalitetno ulje”, kaže Ivetić, najavljujući svoje sudjelovanje, uz očekivanje da i liječnik Ilić bude sudionik regionalne maslinarske manifestacije „Noćnjak”, koja se sljedeće godine održava u Hrvatskoj ■

STOTI ROĐENDAN JEDNOGA DONJOLASTOVSKOG POČULA

U vremenu kada ekološke teme najčešće dolaze u obliku prosvjeda, peticija i javnih kampanja, u Donjoj Lastvi dogodio se neobičan čin ekološkog aktivizma – proslava stote godišnjice postojanja počula. Naizgled jednostavan događaj prerastao je u simboličan podsjetnik na važnost vode, tradicije i zajedništva

Tekst i foto: Miroslav Marušić (Boka News)

Morate priznati da ćete ostati zatečeni kada vas netko u današnje vrijeme pozove na proslavu stote godišnjice postojanja jednog počula (bunara). Prvo sam pomislio - živio razlog! Međutim, da nije tako, uvjerio sam se dolaskom u đardin Gracije Abovića iz Donje Lastve, u Tivtu, koji je realizirao zamisao da, sa svojom porodicom, susjedima i prijateljima, obilježi sto godina postojanja počula.

„Hvala svima koji ste došli na stotu godišnjicu ovoga počula. Dvojica braće Garbin, Jerolim i Anto, iskopali su ovaj počuo. Ovdje su živjela druga dva brata Učović, Anto i Tripo, koji su uradili završne podzemne radove. Ovaj počuo nikad nije presušio. Dubok je jedanaest metara, a prvih pedeset godina voda se pila. Danas je ne pijemo, zbog 'mušća' što nas okružuje“, rekao je Abović, naglasivši da želi na simboličan način istaknuti kako voda iz mnogih bunara zbog zagađenja nije za piće, skrećući pozornost na brojne ekološke probleme današnjice.

„Vrijedne domaćice nešto su spremile, bit će slanoga i brašnjasto-slatkoga, pa vas pozivam da se počastite i razveselite“, pozvao je okupljenje Abović.

Ovaj Donjolastovljanin na originalan način spojio je čuvanje kulturnog nasljeđa s ekološkom porukom da se voda, nekada izvor života i okupljanja, danas pretvorila u ogledalo našeg odnosa prema prirodi te za Boka News naznačio kako je bunar izgrađen davne 1925. godine.

„Voda jest zagađena, nije za piće, ali se može tehnički koristiti. Dok nismo imali gradski vodovod, koristili smo ovu vodu, ne samo moja porodica, već i mještani iz ovog dijela Donje Lastve – VII. kvart. Štamapao sam i jednu crno-bijelu fotografiju moje pokojne babe kako vadi vodu iz počula, kao sjećanje i poruku da se ta voda nekada pila, da pokažemo mlađima“, poručio je Abović.

Abović, koji je i major Bokeljske mornarice, zaključio je kako je VII. kvart u Donjoj Lastvi prepoznat po očuvanju tradicije i običaja, kao što su organizacija raznih fešti, uključujući poznati Lastovski karneval ■

HRVATSKE SUDBINE U OLUJI PEARL HARBORA

Ovo je samo fragment jedne velike povijesne drame, ali i svjedočanstvo o hrabrim i tragičnim sudbinama ljudi hrvatskoga podrijetla čiji su životi bili utkani u globalne sukobe 20. stoljeća bilo na oceanima, u lukama ili u dalekim ribarskim zajednicama američke obale

Tekst i foto: Branka Bezić Filipović

Pedeseta američka savezna država, Havaji, kao prekomorski posjed Sjedinjenih Američkih Država, ujedno je i sjedište Pacifičkog zapovjedništva američkih oružanih snaga. Na otoku O'ahu, u Pearl Harboru (Wai Momi na havajskom), nalazi se ratna luka smještena u prirodno oblikovanom, okruglastom zaljevu s otokom Ford u središtu i uskim izlazom prema oceanu. To je mjesto dugo smatrano idealnim pristaništem za većinu američke pacifičke flote, no povijest je pokazala da idealnih sidrišta kao nisigurnih vremena nema.

Bez prethodne objave rata, 7. prosinca 1941. godine, Pearl Harbor napali su japanski vojni zrakoplovi, a dotad neutralne Sjedinjene Američke Države time su ušle u Drugi svjetski rat. Napadu 183 zrakoplova, tepotapanju i potpunom uništenju bojnih brodova USS *Arizona*, USS *Utah* i USS *Oklahoma*, prethodio je pokušaj proboja japanskih džepnih podmornica u samu luku, no te su akcije ostvarile tek ograničen uspjeh. Zračni napad odnio je najteži danak: teško je oštetio ili uništio velik broj brodova i Japancima privremeno osi-

gurao premoć na Pacifiku. Toga dana oštećen je ili uništen 21 brod američke mornarice, poginulo je oko 2400 osoba, među njima 68 civila, a 1178 je bilo ranjeno.

Na američkim ratnim brodovima toga jutra služili su i brojni Hrvati. USS *Arizona*, na kojemu je poginulo svih 1177 članova posade, pretvoren je u memorijalni kompleks otvoren posjetiteljima.

Na Arizoni je život izgubio i **John Claudius Hazdovac**, sin **Petra Hazdovca**, rođenog u Blatu na Mljetu 1894. godine, koji je živio u Montereyu u sjevernoj Kaliforniji sa suprugom i četvero djece. U popisu stanovništva iz 1930. godine navodi se da je Petar Hazdovac bio vlasnik restorana The Rainbow Café na Del Monte Avenue, a zatim je zajedno sa suprugom **Mamie**, rođenom **Nielsen**, vodio hotel Kimball. Njihov najstariji sin, **John Claudius** (obiteljski zvan Jack), rođen je u Montereyu 19. travnja 1920. godine i postao je jedna od tisuću žrtava potonuća bojnoga broda *Arizona*. S njim su u napadu na Pearl Harbor poginula i dvojica njegovih prijatelja iz djetinjstva, rođaci **Michael Criscuolo** i **Tom Trovato**.

Sva trojica odrasla su u istoj četvrti i pohađala srednju školu Monterey Union High School. Jedan po jedan prijavili su se u mornaricu i 7. prosinca 1941. zajedno služili na USS *Arizona*. Jack Hazdovac bio je član dramske skupine u srednjoj školi i maturirao je 1938. godine. Lokalni listovi bilježili su ga kao sudionika u softballu, košarci, kuglanju i golfu. Godine 1937. pobijedio je u natjecanju „hole-in-one“, kada je lopticu zaustavio 14 inča od rupe, a nagrada mu je bila golf-propusnica od pet dolara, koju je dodijelio grad Pacific Grove. Iste godine osvojio je šesto mjesto u plivačkoj utrci na otvorenome moru u Pacific Groveu. U mornaricu je pristupio u kolovozu 1940. i postao mornar prve klase.

Jackov nećak John Hazdovac (rođen 1959.) izjavio je jednom novinaru da je u posljednjem pismu poslanom kući mornar Hazdovac majci napisao „da se ne brine za njega, jer je na najvećem bojnom brodu najveće mornarice na svijetu“.

Njegovi su roditelji krajem siječnja 1942. primili obavijest da je „nestao u akciji“, ali su nastavili gajiti nadu da je, u ratnom metežu, riječ o pogrešci.

Ipak, posmrtni ostaci sva tri mladića i dalje se nalaze zazidani u olupini Arizone, koja počiva u mulju Pearl Harbora.

Podatke i fotografije o **Jacku Hazdovcu** dobili smo od ranije spomenutog Johna Hazdovca i Nicole Pickering Hazdovac. Jack je bio potomak Giovannija Hazdovca (rođen 1762.), prvog iz obitelji koji se nastanio u Blatu na Mljetu, dok je **Nicole** potomkinja njegova brata **Mattea Hazdovca** (rođen 1784.), koji se prvi nastanio u Babinu Polju na Mljetu. Jack i njezin otac **Nicholas** bili su treći rođaci, ali vrlo bliski jer su svi živjeli u Montereyu.

Nicole je ispričala: „Jack je jednoga jutra posjetio dom mojih djeda i bake, **Mihe** i **Kate** (Mike i Catherine, rođena Sestich), kako bi se oprostio prije nego što će, za dan ili dva, krenuti na put. Bio je odjeven u svoju svečanu mornaričku odoru, takozvanu Dress Whites, što je silno impresioniralo mojega oca, koji je tada imao samo pet godina. Sjeo je za kuhinjski stol, baš na očevu stolicu, što je bila osobita čast. Moj je otac Nicholas stajao po strani te pozorno slušao i promatrao razgovor odraslih. Svi su zapamtili da je rekao: ‘Ne brinite, bit ću na onome prekrasnom, velikom brodu koji se zove U.S.S. Arizona!’ Bio je vrlo ponosan i silno uzbuđen što je stupio u službu američke mornarice. To je tužna priča o gubitku, ali važna za pamćenje. Hvala vam što pomažete da ime moje obitelji ostane zapisano u povijesti“, zaključila je Nicole Pickering Hazdovac.

Hazdovac, međutim, nije bio jedini Hrvat koji je izgubio život na Arizoni.

Na istome brodu poginula su i braća **Joseph** i **Charles Starkovich**. Joseph je rođen u Ronaldu 4. veljače 1915., a Charles u Roslynu 3. studenoga 1916. godine. Njihova se obitelj iz rudarskog Roslyna preselila u Bellingham, također u saveznoj državi Washington, gdje su braća odrasla

i 1940. godine pristupila mornarici. Nakon njihove pogibije, u mornaricu su se prijavili i njihova braća **Fred** i **Harry**.

Među poginulima na Arizoni zabilježeni su i sljedeći hrvatski pripadnici posade:

Joseph John Borovich, mornar prve klase, rođen 31. prosinca 1918. u Hollisteru u sjevernoj Kaliforniji, u obitelji Georgea i Katherine Borovich, rođene Matulich. Bio je visok pa se u srednjoj školi bavio nogometom i košarkom. Njemu u čast jedna ulica u Hollisteru nosi ime Borovich Drive.

John Kosec, dočasnik druge klase, rođen u saveznoj državi Ohio 14. siječnja 1918., od oca Thomasa i majke Mary. Prijavio se u mornaricu 1937. godine i bio član plivačkog tima broda Arizona. Vjerojatno nikada nije vidio svoga sina, koji se rodio u Long Beachu dva mjeseca prije napada na Pearl Harbor.

Steve Matt Marinich, dočasnik treće klase, rođen u tadašnjoj Jugoslaviji 6. kolovoza 1920.

Joseph Mlinar, dočasnik treće klase, čiji posmrtni ostaci nisu vraćeni.

John Petyak, mornar prve klase, rođen u Wilkes-Barreu u Pennsylvaniji, čiji posmrtni ostaci također nisu pronađeni. Nekoliko dana prije napada poslao je kući svoju veliku fotografiju, koju je obitelj primila istodobno s telegramom o njegovoj pogibiji. Dvojica njegove braće također su služila u mornarici, ali su obojica preživjela; Andrew je bio na Pacifiku, a Michael na Okinawi u trenutku kada su Amerikanci bacili atomsku bombu na Hirošimu i Nagasaki.

George Povesko, mornar prve klase iz Bridgeporta u Connecticutu, također se vodio kao nestao.

William Ratkovich, voditelj kotlovnice, rođen u Coloradu 24. rujna 1909. u obitelji rudara Maksimilijana i domaćice Ane Ratkovich, rođene Vladić. Prijavio se u mornaricu 1936. godine. Njegovi su posmrtni ostaci

pronađeni i pokopani na Memorijalnom groblju Honolulu.

Sjetu nad njihovom sudbinom priziva misao engleskog filozofa Francis Bacon: „U miru sinovi pokapaju svoje očeve, a u ratu očevi pokapaju svoje sinove.“

HEROJSKO DJELO PETERA TOMICHA

U trenutku napada u Pearl Harbora, ali na ratnom brodu Utah, koji je također bio uništen, nalazio se i **Peter Tomich**. Rođen je 1893. godine u Prologu kraj Vrgorca kao **Petar Hercceg**, s obiteljskim nadimkom Tonić, koji je kasnije pretvorio u prezime Tomić. Roditelji su mu bili **Ante Hercceg** i **Iva** rođena Tolj. U Ameriku je stigao 1913., pristupio vojsci, a nakon Prvoga svjetskog rata prešao u mornaricu. Ondje je, kao visoki časnik, postao glavni strojar na ratnom brodu Utah.

Početak Drugoga svjetskog rata zatekao ga je upravo u Pearl Harboru. Kada je brod pogođen dvama torpedima, Tomich je ostao u pogonskom postrojenju održavati strojeve i osiguravati kotlove od eksplozije, sve dok većina posade nije napustila brod. Dok su japanski bombarderi zasipali luku, brod se naginjao, a Tomich je tjerao preostale ljude prema izlazu, svjestan da bi eksplozija kotlova usmrtila i one koji su se već našli u moru. On sam nije napustio položaj. Svjedoci su naveli da je mogao izaći, ali je svjesno ostao kako bi se još nekoliko ljudi spasilo. Poginuo je kada se brod prevrnuo.

Zajedno s još 58 članova posade, od ukupno 1001, ostao je zarobljen u potonulom trupu nedaleko od obale. Uz srušeni trup broda Utah, koji i danas leži nagnut pokraj Ford Islanda, postavljeno je spomen-obilježje s pločom koja opisuje Tomichevo junaštvo. Podignuta je na 30. obljetnicu napada, kada je senator **Frank G. Moss** izrazio nadu da će jednoga dana spomen-ploče biti podizane ne

žrtvama ratova, nego ljudima koji će živjeti u miru.

Ronioci su tada u ostatke broda položili urnu s Tomichevom pepelom: brod mu je bio dom, dužnost i sudbina. Godinu dana nakon njegove pogibije, 1942., u brodogradilištu Brown Shipbuilding u Houstonu porinut je brod nazvan U.S.S. Tomich. Služio je mornarici trideset godina, sve do povlačenja 1974. i slanja u rezalište.

Predsjednik Franklin D. Roosevelt posthumno je odlikovao Petera Tomicha Medaljom časti američkoga Kongresa. Mornarica je u Newportu na Rhode Islandu 1989. izgradila muzej, školu i studentski dom koji nose ime Tomich Hall, gdje je medalja bila izložena dugi niz godina jer se nije moglo doći do njegove rodbine. Tek nakon što je utvrđeno njegovo pravo prezime, odlikovanje je predano obitelji u Hrvatskoj 18. svibnja 2006., za vrijeme boravka nosača zrakoplova Enterprise u splitskoj luci.

Kobnoga 7. prosinca 1941. na Utahu je služio i radiotelegrafist George Jurkovich, koji je imao sreću preživjeti te je ostavio dragocjeno svjedočanstvo o kaosu napada. Iz sna su ga probudile detonacije, a kada je dojurio na palubu, brod se već naginjao te je pao u more prekriveno naftom. Spasila ga je manja brodica. U metežu koji je nastao, Amerikanci su

zbog straha i nedostatka informacija pucali i na vlastite avione s nosača Enterprise, misleći da su japanski.

ODJECI PEARL HARBORA NA OBALAMA KALIFORNIJE

Napad na Pearl Harbor snažno je odjeknuo i među stanovnicima kalifornijske obale, premda udaljene više od 2500 milja. Posebno je vladala zabrinutost na otoku Catalina ispred Los Angelesa, najizloženijoj točki južne kalifornijske obale. U Avalonu, jedinome gradu na otoku, postojala je mala, ali čvrsto povezana kolonija hrvatskih ribara.

Amerikanac Bill Pence 2006. godine zapisao je uspomene iz ribarskog života i lova na dugoperajnu tunu u razdoblju od 1942. do 1955., kada je njegov otac Parker ribario upravo s Hrvatima. U svojim neobjavljenim bilješkama, koje sam stekla sretnim stjecaem okolnosti, opisao je kako je nakon napada na Pearl Harbor otok bio obuzet strepnjom i pripravošću.

„Stanovnici otoka bili su svjesni da je Zapadna obala SAD-a tada gotovo potpuno nezaštićena. Jedini veliki brod na tom području bio je nosač zrakoplova Saratoga, zatečen na suhom doku u Bremertonu u državi Washington. U strahu od mogućega japanskog iskrcavanja, muškarci

su kopali rovove u brdima Cataline, rušili drveće kako bi blokirali pistu male zračne luke, te noću ‘zacrnjivali’ kuće da grad bude nevidljiv s mora. Ribari su organizirali noćne ophodnje na moru kako bi u slučaju opasnosti mogli upozoriti vojsku u San Pedru. Za ophodno plovilo odabrana je brza ribarica Skipjack, duga 11 metara, predvođena kapetanom Smittyjem Smithom. Naoružani tek lovačkim puškama i revolverima, računali su da bi mogli svladati eventualne male podmornice slične onima pronađenima u Pearl Harbora. Oko Božića 1941. dogodio se susret koji su mnogi smatrali prijelomnim. Tijekom jedne ophodnje posada Skipjacka ugledala je snažan bljesak na pučini između Cataline i nešto južnijeg otočića San Clemente. Kada su se približili, iz tame je izronila goleme preookeanska podmornica, a zatim i druga, s druge strane broda. Skipjack se našao stiješnjen između dviju grdosija okrenut prema pučini. Smitty je pokušao bijeg, no podmornice su ih pratile jednakom brzinom.

Tek kad je naglo zakočio, okrenuo se i zatim krenuo natrag prema Catalini, podmornice su nastavile pravocrtno i nestale u mraku. Smitty je odmah izvijestio vojsku. Dvije noći poslije, stanovnici Avalona stajali su u potpunome mraku na Cres-

cent Avenue, promatrajući kako nad San Pedrom i Long Beachom bliješte reflektori i rasprskavaju se protuavionske granate. Bili su uvjereni da Japanci bombardiraju Los Angeles. Sutradan se doznalo da je japanska podmornica, vjerojatno jedna od dviju koje je Skipjack susreo, hrabro uplovila u luku San Pedro i palubnim topom potopila tanker usidren na Terminal Islandu. Kad su Amerikanci vidjeli eksploziju, pretpostavili su da je zračni napad i otvorili vatru u nebo, omogućivši podmornici da se neometano udalji. Sljedeće noći ista je podmornica napala i zapalila malu rafineriju nafte u kanalu Santa Barbare, a viđena je i s obale. Iako tadašnji tisak nije izvještavao o tim događajima, mnogi su ljudi duž Zapadne obale o njima doznali usmenom predajom. Ribari su mjesecima bili u strahu, dok se postupno nije pokazalo da napad na Kaliforniju nije izgledna prijetnja.”

TROJICA HRVATA I BRODOVI NAZVANI PO NJIMA

Tijekom Drugoga svjetskog rata, osim U.S.S. Tomicha, porinuta su još dva broda nazvana po Hrvatima. U.S.S. Francovich ime je dobio po Albertu Anthonyju Francovichu, rođenom u Shamokinu u Pennsyl-

vaniji 1920. godine. Bio je zrakoplovni strojar i poginuo je 1942. u borbama pokraj Salomonskih otoka, u bitci za Guadal kanal. Posthumno je odlikovan Mornaričkim križem (The Navy Cross).

U istoj je bitci život položio i Milton Frank Pavlic, rođen u Trstu 1909., stariji poručnik bojnog broda. Njegovim je imenom 1943. nazvan brod U.S.S. Pavlic.

OSTALI HRVATI NA AMERIČKIM RATNIM BRODOVIMA

Prema dokumentaciji američke mornarice na ratnim brodovima tijekom Drugoga svjetskog rata nalazili su se sljedeći članovi posada:

1. Na površinskim brodovima:

Charles J. Zorich, signalman, koji je bio zadužen za vizualne komunikacije, zanimanje koje je ukinuto 2003. godine razvojem elektroničkih komunikacija. Služio je na razaraču na Salomonskim otocima.

Joseph Buzolic, dočasnik palube, iz hrvatske obitelji iz Chicaga, a sudjelovao je u Atlantskim konvojima.

Frank Barich, torpedist, podrijetlom iz Like, koji je služio na razaračima tijekom bitke pokraj Filipinskog mora.

2. Na podmornicama:

Nicholas Skoric (Škorić), mašinst, na podmornici USS Gudgeon koja je

nestala 1944. godine.

John F. Pavich, torpedist s podmornice USS Seawolf.

Peter Vlahovich, radiotelegrafist, s USS Wahooa, jedne od najslavnijih američkih podmornica.

3. U mornaričkom zrakoplovstvu:

Robert J. Luketich, poručnik, pilot lovca F4F Wildcat. Sudjelovao je u operacijama oko Guadalcanala.

Anthony Lovrinevich, potporučnik, bombarder na torpednom bombarderu TBD Devastator. Preživio je bitku za Midway.

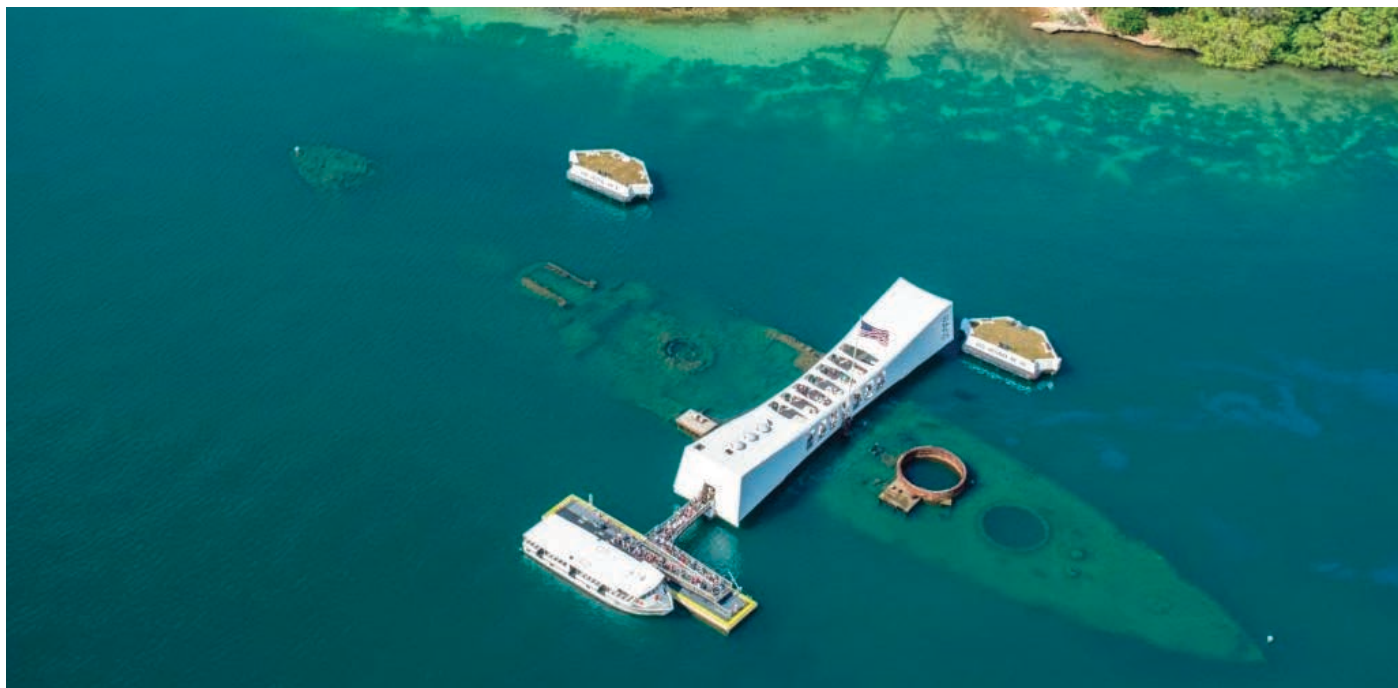
4. Zdravstveni korpus, graditeljski bataljoni i drugi redovi:

Michael M. Kovac, liječnik, služio je na Pacifiku.

Marko M. Radosevich, sudjelovao je u izgradnji zračne luke na Okinawi.

Ovo je samo fragment jedne velike povijesne drame, ali i svjedočanstvo o hrabrim i tragičnim sudbinama ljudi hrvatskoga podrijetla čiji su životi bili utkani u globalne sukobe 20. stoljeća bilo na oceanima, u lukama ili u dalekim ribarskim zajednicama američke obale.

Njihove medalje su izbljedjele, telegrami koji su javljali o njihovim pogibijama na bojištu požutjeli, no uspomene na njih i dalje žive u srcima članova obitelji, pa čak i onih koji ih nikada nisu upoznali ■

Priredio: Joško Katelan

U ovom broju donosimo vam zanimljiv intervju iz trećeg broja Hrvatskoga glasnika iz 2003. godine, autora Tomislava Grgurevića.

Prošlo je gotovo godinu od kada prof. dr. Milenko Pasinović nije s nama. U svojoj dugoj i plodnoj karijeri konstantno je davao kritičke osvrte i prijedloge vezano uz kulturnu baštinu Kotora i Boke, kao i za razvoj turizma.

U intervjuu koji je vodio Tomislav Grgurević čitamo o mnogim stvarima koje i nakon 22 godine nisu bitno drukčije, ali ima i onih koje su u međuvremenu razriješene i poboljšane. Prosudite sami!

Hrvatski glasnik

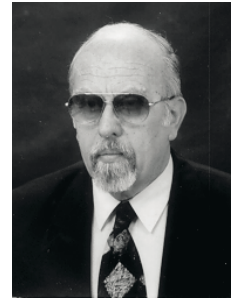
GLASILO HRVATA CRNE GORE

GODINA I * BROJ 3 * SVIBANJ-LIPANJ 2003.

*Razgovor s dr. Milenkom Pasinovićem, redovnim profesorom
Univerziteta Crne Gore i naučnim savjetnikom*

NEDOVOLJNA PAŽNJA ZAŠTITI SPOMENIČKOG NASLJEĐA

Organi lokalne samouprave nijesu organizirani na pravi način da bi se uspješno bavili zaštitom nepokretnog spomeničkog nasljeđa. Tamo gdje postoje odgovarajuće službe, kao u lokalnoj službi u Kotoru, njihove se intervencije svode na nivo komunalne inspekcije kojoj je spomenik kulture kao i svaki drugi objekt.

Naš sagovornik dr. **Milenko Pasinović** redovni je profesor Univerziteta i naučni savjetnik. Bio je prvi direktor Općinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, osnovanog 1980. godine u Kotoru. Bio je rukovodilac, autor ili koautor Konceptije obnove i revitalizacije Kotora nakon potresa, Konceptije restauracije i konzervacije pokretnog spomeničkog fonda i više drugih studija vezanih za revitalizaciju kulturnog nasljeđa. Milenko Pasinović je eminentni naučnik i stručnjak iz oblasti turizma koji se stalno potvrđuje u turističkoj teoriji i praksi. On se spremno odazvao molbi da za „Hrvatski glasnik“ odgovori na naša pitanja.

Koliko se pažnje, gospodine Pasinoviću, posvećuje zaštiti spomeničkog nasljeđa u Boki kotorskoj i, posebno, u Kotoru gdje je njihova koncentracija?

Boka je poznata po visokoj koncentraciji spomenika kulture u Crnoj Gori. Mjereno prema gustoći nepokretnih, kategoriziranih spomenika u Boki, ta gustoća dostiže 1 spomenik na 11 km² površine, što je oko četiri puta više nego u ostalim dijelovima Republike Crne Gore. Poznato je da područje Kotora učestvuje sa 40 % nepokretnih i oko 60 % pokretnih spomeni-

ka u spomeničkom fondu Crne Gore i da je ovaj fond upisan u listu svjetske kulturne baštine UNESCO, a Kotor među trideset gradova u opasnosti.

Ne poklanja se dovoljna briga zaštititi toga nasljeđa. Jedan broj spomenika izložen je propadanju zbog nedostatka sredstava za njihovu sanaciju, revitalizaciju, jednom riječju zaštitu. Neki spomenici izlo-

ženi su devastaciji a drugi degradaciji, zbog preinaka na njima ili neodgovarajuće izgradnje u njihovom okruženju.“

Da li se značajno kasni u otklanjanju posljedica potresa na nepokretnim i pokretnim spomenicima a, ako se poslovi ne obavljaju prema očekivanju, koji su razlozi?

„Od potresa su prošle dvadesetčetiri godine. Ge-

neracije koje završavaju studije, dakle, one u najboljim godinama, ne sjećaju se toga događaja, te katastrofe. Posljedice se otklanjaju, uglavnom, privatnom inicijativom, privatnim kapitalom. Na taj način se sanira palata Tripković u Dobroti, Biskupija (palata Zmajević) u Perastu i mnoge zgrade manje spomeničke vrijednosti. Vrijeme obnove državnim sredstvima je iza nas, bar za dogledno vrijeme. Ostalo je još dosta toga da se sanira, revitalizira. Perast, npr. gotovo nije ni „taknut“. Slično je sa Gabelom u Risnu, Citadelom u Herceg-Novom, pojedinačnim zgradama u Prčanju, Dobroti i drugim mjestima.

To je ono što svakodnevno gledamo, sa čime se suočavamo. Međutim, veliki dio pokretnog spomeničkog fonda je van nužne intervencije, posebno onaj koji se odnosi na arhivsku građu, bibliotечki fond, tekstil, drvo i metal. Dakle, značajno se kasni što je posljedica neblagovremene intervencije na ovom fondu, dosta lutanja i pored toga što postoji Konceptija obnove, „zloupotrebe“ dijela sredstava za tu namjenu i, konačno, prestanka priticanja sredstava po osnovu njihove revalorizacije, iz Fonda solidarnosti za otklanjanje posljedica potresa, zbog raspada bivše SFRJ.

Šetnje starim gradskim ambijentom privlačne su za turiste

Da li nadležni republički organi, posebno Republički zavod za zaštitu spomenika kulture i Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, obavljaju svoje poslove na kvalitetan način?

Ne bih mogao da dam negativnu ocjenu za rad Republičkog i Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture. Ne, bar kada se radi o njihovoj stručnosti i namjerama. U njima rade sposobni stručnjaci koji su se dokazali.

Zašto je propala ideja da se Fakultet za hotelijerstvo i turizam preseli u Perast iako nema odgovarajući prostor u Kotoru, gledano s aspekta oživljavanja „mrtvoga grada“?

Ja se ne mirim s time da je propala ideja o revitalizaciji palate Smekja i hale Industrije modne konfekcije „Jadran“ u Perastu, kao objekata koji bi se revitalizirali za potrebe Fakulteta za turizam i hotelijerstvo, odnosno eduka-

Kotora, Perasta i Herceg-Novog, i da li se poštuju odgovarajući detaljni urbanistički planovi i zakonski propisi?

Sa formalne strane radi se sve, sa egzekutivne skoro ništa. Institut legalizacije divlje ili neplanske gradnje praktično obesmišljava plansku regulativu.

Da li se spomenici kulture valoriziraju na pravi način i da li se kvalitetno predstavljaju domaćim i inozemnim turistima?

Kako izvršiti revitalizaciju gradskih bedema kada je prenamjenom Kneževa palača uskraćen kontinuitet hodne linije?

Dva primjera uspješne turističke valorizacije su Gospa od Škrpjela i palata Grgurina u kojoj je smješten Pomorski muzej u Kotoru. Sredstvima prihoda od ulaznica uspješno je sanirana crkva Gospa od Škrpjela i izvršena restauracija Kokoljinih slika i zavjetnih pločica, dok Po-

Pogled na otoke pred Perastom

Ono što bih mogao da primijetim jeste da ove institucije nemaju „zadnju riječ“. Ali, to nije samo njihov problem.

Da li lokalni organi vlasti u Boki kotorskoj štite spomenike kulture koji su, neosporno, veliko bogatstvo ovog područja?

Organi lokalne samouprave nijesu organizirani na pravi način da bi se ozbiljnije bavili zaštitom nepokretnog spomeničkog naslijeđa. Tamo gdje postoje odgovarajuće službe, kao npr. u lokalnoj upravi u Kotoru, njihove intervencije se svode na nivo komunalne inspekcije, a za takvu inspekciju spomenik kulture je kao i svaki drugi objekat.

tivno-kongresnog centra. Nadam se da se radi o odlaganju, a ne napuštanju tog koncepta. Takva ideja postoji u radnoj verziji Urbanističkog projekta kao i u pilot projektu Master plana razvoja turizma u Crnoj Gori.

Prema prvoj procjeni, ovaj projekt bi koštao između 5 i 6 milijuna eura. Tim sredstvima, bar za sada, ne raspolaže Univerzitet Crne Gore kao eventualni investitor. S druge strane, odlaganje revitalizacije ovog i još nekih objekata u Perastu može bitno utjecati na njegovu ukupnu namjenu i da taj grad postane vikend naselje.

Što se čini na spriječavanju devastacije starih urbanih cjelina, posebno

Malo je spomenika valorizirano na pravi način, osim crkava u kultu, profanih zgrada koje se koriste za stanovanje, zgrada u kojima se nalaze muzeji, arhivi i sl. Ja imam običaj da kažem: „Kada bi se naši spomenici valorizirali na pravi način, bili bismo jedna od najbogatijih država u svijetu“. Neki od spomenika, kao npr. Kneževa palača u Kotoru, bili su sanirani za drugu namjenu, a onda je izvršena prenamjena, što je pak iziskivalo naknadne radove koji ni do danas nisu završeni. Ja i danas mislim da je riječ o prvobitno dobroj namjeni, za muzejsko-galerijski kompleks, gdje se mogu izložiti crkveni tekstil, relikvijari, ikone.

morski muzej uspješno razvija izdavačku djelatnost i druge izvanredovne aktivnosti zahvaljujući prihodima od ulaznica.

Dobar primjer valorizacije su i ljetnje pozornice u Herceg Novom na Kanli kuli i Forte mare kao i dvorac Buća u Tivtu.

Kako je, po vašem mišljenju, organizirana vodička služba i da li se u ovoj oblasti postupa u suglasnosti s propisima? Treba li mijenjati sadašnju zakonsku regulativu?

Vodička služba nastoji da se organizira, ali još ne funkcioniše kao organizirani subjekt. Vodiči se angažiraju po potrebi, pozivu ili kao radnici na radnom mjestu u nekoj od

turističkih agencija. Međutim, veliki broj posjetilaca još uvijek je lišen vođenja od strane adekvatnog vodiča. To se posebice odnosi na dačke ekskurzije. Tako učenici, umjesto informacija, u većem broju slučajeva dobijaju dezinformacije.

Zakonski bi se moralo regulirati ko može obavljati vodičku službu. Ko se može tretirati kao pratilac turističke ture, a ko kao vodič. Morali bi se obvezati organizatori turističkih tura po Crnoj Gori na angažiranju lokalnih vodiča.“

Da li bi trebalo tražiti određeni dio novca od turističkih agencija koje, i na račun spomeničkog blaga, ubiru značajna sredstva, kako bi se osigurao bar dio iznosa potrebnog za održavanje spomeničkog blaga?

Svakako. U cijenu izleta je ukalkulirana, ili bi trebala da bude, cijena ulaznica za posjet kulturno-povijesnim spomenicima, odnosno institucijama za prezentaciju kulturnog naslijeđa. Taj dio, koji ulazi u cijenu izleta, morao bi biti prihod destinacije u kojoj se izlet realizira. Taj sustav, mislim na naplatu, dobro je funkcionirao početkom osamdesetih. Njegovim efektima bili su svi zadovoljni: Srpska pravoslavna crkva, Biskupski ordinarijat, Zavod za zaštitu spomenika kulture, Turistički savez Kotora. On odavno ne funkcionira, a nije uspostavljen bolji, ako ovaj već nije vrijedio. Ipak, uvjeren sam da je vrijedio jer je potvrđen u praksi. Znači, treba ga reafirmirati. O tome treba postići blagovremeni dogovor sa svim zainteresiranim subjektima.

S obzirom da naše čitatelje posebno interesira kako se održavaju sakralni spomenici kulture

koje su koristili, ili još koriste, rimokatolici sa ovih prostora, zanima nas da li se crkvama poklanja odgovarajuća pažnja?

Jedan broj crkava koje koriste vjernici rimokatoličke vjeroispovijesti, kojoj pripada najveći broj Hrvata u Boki je potpuno saniran (Katedrala, Sveti Matej u Dobroti, Sveta Marija Koleđata u Kotoru, Gospa od snijega u Škaljarima, Blaženi Gracija na Mulu), dok su drugi djelomično popravljani (Sveti Eustahije u Dobroti, Sveti Petar u Dobroti, Bogorodični hram na Prčanju). Do danas nije sanirano više crkava koje su veoma vrijedne (Sveti Antun u Perastu, Sveti Ivan Krstitelj u Perastu, Sveti Dujam u Škaljarima, Župna crkva – stara na Prčanju, Sveti Nikola na Prčanju, itd.). U sve tri kategorije naveo sam samo neke od sakralnih objekata jer nisam ni imao ambicija da budem potpuno precizan. Primjere sam naveo samo da bih ilustrirao stanje.

Participacija države u troškovima njihove sanacije nije izostala, ali je ona bila nedovoljna s obzirom na velike troškove koji su bili posljedica stupnja oštećenja, katego-

rije spomenika, njegove veličine, konzervatorskih uvjeta itd. Zato je preko Biskupskog ordinarijata i pojedinačnog angažmana župnika obezbijeđen značajan iznos sredstava putem donacija, pomoći i sličnih akcija. Bez toga je bilo nezamislivo sanirati Katedralu, crkvu Svetog Eustahija i neke druge.

Mnogi naši sakralni spomenici nisu obnovljeni poslije potresa. Da li to znači da su oni izgubljeni za sva vremena? Može li se očekivati eventualna inozemna pomoć?

U potresu 1979. godine uništeno je 69 nepokretnih spomenika kulture, od čega je jedan broj sakralnih objekata obje vjeroispovijesti. Neki od njih, vjerojatno, nikada neće biti obnovljeni. Druge očekuje sanacija i revitalizacija po osnovu donacija, ukoliko bude obezbijeđena valjana dokumentacija koja će privući pažnju eventualnih donatora.

Što bi sve trebalo uraditi da se bolje prezentira spomeničko blago koje pripada rimokatoličkoj vjeroispovijesti u Boki kotorskoj, posebno otoci pred Perastom, Perast, Kotor, Prčanj, ali i mnogi drugi?

Potrebno je, prije svega, da Crna Gora osmisli svoju kulturnu ponudu, da je promovira i prezentira na turističkom tržištu i da je marketinški prati.

Na turističkom tržištu Crna Gora je bila malo poznata kao destinacija sa kulturnom ponudom. To se nije uklapalo u koncept masovnog turizma, jer kulturni proizvod nema veliki segment potrošača među učesnicima masovnog turizma.

Što mislite o mogućnosti da i hrvatske turističke agencije, pored „montenegro tura“, uvedu izlete kroz Boku kotorsku i da se organiziraju plovidbe Bokokotorskim zaljevom sa posjetom Gospi od Škrpjela, Perastu, Kotoru, Prčanju i otoku Sveti Marko?

Imam pozitivan stav prema vašem prijedlogu. Naime, siguran sam, da se brod kao sredstvo prijevoza, veoma malo koristi u Boki, pa i u izletničke svrhe. Mislim da bi trebalo razmišljati o potrebi za većim korišćenjem broda, ne samo za izletničke ture, već i za mjesni saobraćaj u ljetnjem periodu kada se javlja problem zagušenja auto saobraćaja, a svakako, i problem parkiranja.

Tomislav Grgurević

Objekat zdravstvenog turizma u Igalu

Hrvatski glasnik

Časopis Hrvatski glasnik, nakladnika Hrvatskoga građanskog društva, jedino je glasilo Hrvata Crne Gore.

Bavi se temama važnim za život hrvatske zajednice u Crnoj Gori: političkim, gospodarskim, društvenim, kulturnim, povijesnim, ali je i u stalnoj misiji povezivanja Hrvatske i Crne Gore.

Distribuirana se u Crnoj Gori, Hrvatskoj, Europi, SAD, Kanadi, Australiji...

Otvoreni smo za suradnju, sugestije i dobronamjerne primjedbe.

Nastojimo da svaki sljedeći broj uradimo bolje i kvalitetnije, sa raznolikim i zanimljivim sadržajem.

Budite i dalje s nama, šaljite Vaše priloge, budite i Vi jedan od kreatora našeg i Vašeg lista!

Časopis možete pronaći u:

- katedrali sv. Tripuna u Kotoru,
- uredu Hrvatskoga građanskog društva,
- Tivtu, u uredu Hrvatskoga nacionalnog vijeća,
- Župnom uredu sv. Nikole na Prčanju.

Tiskanje časopisa pomogli:

- Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske,
- Dubrovačko-neretvanska županija,
- Marko Franović, hrvatski dobrotvor, Sydney, Australija.

Medijski partneri:

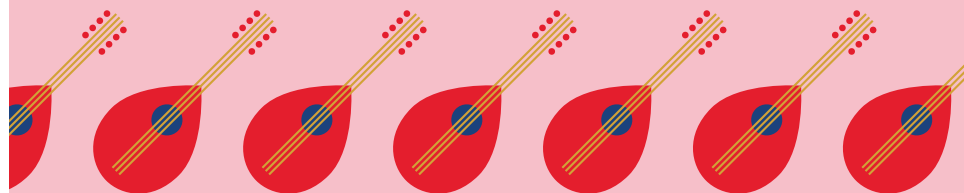
- Radio Kotor, radiokotor.info
- Radio Dux, radiodux.me
- Radio Tivat, radiotivat.me
- Boka News, bokanews.me

**Središnji državni ured za Hrvate
izvan Republike Hrvatske**

12 DZF

DUBROVAČKI
ZIMSKI FESTIVAL
DUBROVNIK
WINTER FESTIVAL

Stradun LIVE

29. 11. DORIS DRAGOVIĆ

12. 12. MANIA
The ABBA Tribute

20. 12. VANNA

27. 12. PARNI VALJAK

28. 12. DRAŽEN ZEČIĆ

30. 12. ŽELJKO BEBEK

31. 12. DOČEK NOVE GODINE
JAKOV JOZINOVIĆ
DINO MERLIN
HILJSON MANDELA

1. 1. PETAR GRAŠO

2. 1. INTRADE

Više
informacija:

